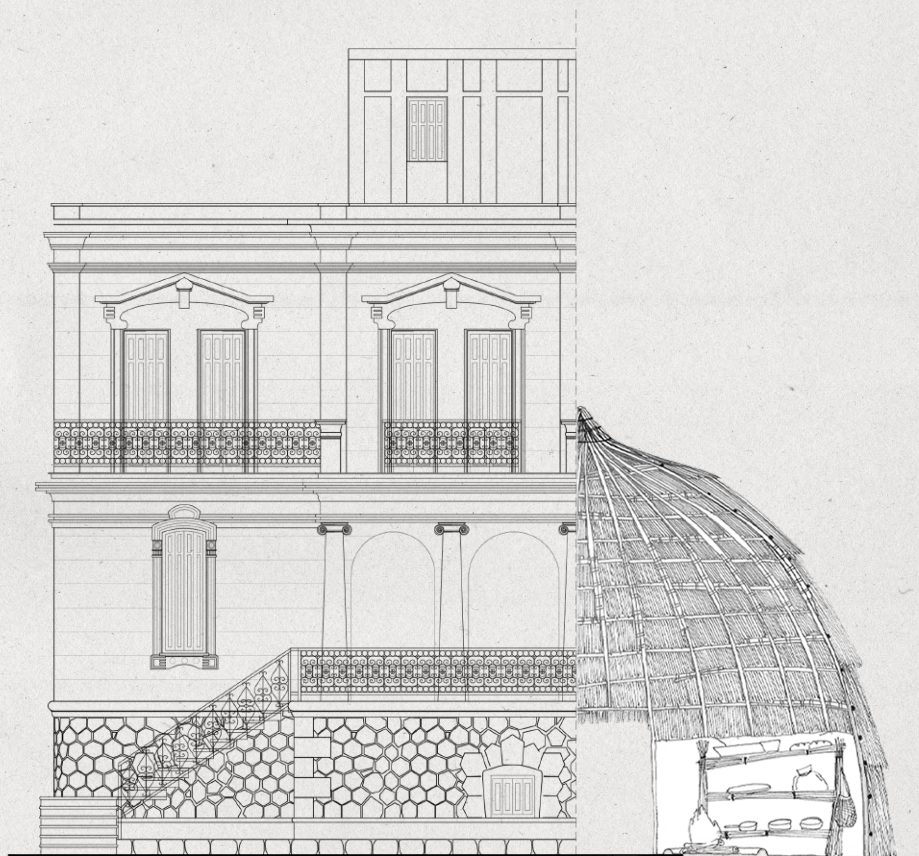

ΜΕΤΑΒΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΑΤΟΙΚΕΙΝ: από την βλάχικη καλύβα στο μέγαρο Πιτούλη

Περιεχόμενα

εισαγωγή

_σελ. 8

μεθοδολογία

δομή εργασίας

κεφάλαιο 1: η ζωή στα κονάκια

_σελ. 18

1_1 τι είναι οι Βλάχοι;

1_2 το τσελιγκάτο

1_3 η μεταφορά – το караβάνι

1_4 οι απαρχές της οικογένειας Π.

κεφάλαιο 2: η καλύβα

_σελ. 28

2_1 το κονάκι

2_2 κατασκευή

2_2_1 η κυκλική καλύβα – κάσε κουκλεντζούκ

κατασκευή σκελετού

κατασκευή δευτερεύοντα σκελετού

πλέξιμο - πλήρωση

εσωτερική επένδυση

κεφάλαιο 3: μετάβαση - εγκατάσταση στην Ηγουμενίτσα

_σελ. 82

3_1 η αστικοποίηση των Βλάχικων κοινοτήτων και η σταδιακή αφομοίωσή τους στο νεοελληνικό κράτος

3_2 η πόλη της Ηγουμενίτσας μέχρι το '40

3_3 η συνέχεια της ιστορίας της οικογένειας Π.

κεφάλαιο 4: το μέγαρο Π.

_σελ. 114

4_1 το μεγάλο σπίτι - περιγραφή κτηρίου

4_2 το σπίτι του Μπέη, τα κόκκινα σπίτια - περιγραφή οικιστικού μοντέλου στην Ηγουμενίτσα του Μεσοπολέμου

4_3 ανάλυση μοντέλου κατοίκησης του μεγάλου σπιτιού σε σχέση με το τυπικό οικιστικό μοντέλο της περιοχής

4_3_1 φαγητό

4_3_2 διημέρευση

4_3_3 ύπνος

4_3_4 αποθήκευση

4_3_5 υγροί χώροι

4_4 η οικία Πιπούλη: το αρχοντικό, το μέγαρο, η βίλα, το παλάτι - το κτήριο ως τοπόσημο και τι προστάθηκε να επιτύχει ως μορφολογία

ΕΥΧΑΡΙΣΤΕΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω:

Τα μέλη της οικογένειας Πιτούλη:

Τους κυρίους Βασίλη, Δημήτρη και Ντίνο που δέχθηκαν να μου μιλήσουν και να μου ανοίξουν το σπίτι τους.

Την κυρία Νιόνια Πιτούλη που δέχθηκε να με δει και να μου μιλήσει εν μέσω της πανδημίας.

Την κυρία Ελένη Πιτούλη για το πολύτιμο υλικό.

Τον κύριο Σέργιο, τον κύριο Θωμά και τον Γεράσιμο.

Την Όλγα Διαμάντη, για την αμέριστη έμπρακτη (και ψυχολογική) υποστήριξή της κατά τη διάρκεια των αποτυπώσεων και της αποπεράτωσης των σχεδίων.

Τον Βασίλη Κώτσια που δέχθηκε να μου μιλήσει.

Τη Μυρτώ Κιούρτη, για την καθοδήγησή της κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας των συνεντεύξεων.

Την οικογένεια του Βασίλη Λουκά που είχαν την καλοσύνη να μου δανείσουν τα γραπτά του.

Τον κύριο Σταύρο Μαμαλούκο, για την ενθάρρυνση και την προθυμία του να συμβάλει σε αυτή την προσπάθεια.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

οποία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα πέρασε από έναν ημινομαδικό τρόπο ζωής, σε μια μορφή πρώιμης αστικοποίησης στην Ηγουμενίτσα του Μεσοπολέμου: από τη βλάχικη καλύβα, στο μέγαρο. Οι διάφορες των δυο πρότυπων κατοικιών μαρτυρούν την εκούσια μεταβολή της οικογένειας προς έναν άλλον τρόπο ζωής.

Η βλάχικη καλύβα, όπως θα δούμε πιο αναλυτικά παρακάτω, αποτελεί την ελάχιστη μονάδα κατοίκησης, ένα σκέπασμα, ένα παλτό που μπορεί να μεταφερθεί. Εντοπίζεται ως μια αρχετυπική μορφή κατοίκησης, αυστηρά λειτουργικής, της οποίας κύριος στόχος είναι η στέγαση, η προστασία από τα καιρικά φαινόμενα και τους κινδύνους της ζωής της υπαίθρου. Η ζωή στα κονάκια μιλάει για μια κοινότητα (τσελιγκάτο) προσανατολισμένη προς την επίτευξη ενός και μόνο στόχου - της επιβίωσης. Τα μέλη της είναι σαφώς διαχωρισμένα σύμφωνα με το φύλο και την ιεραρχική βαθμίδα τους και ο καθένας επιτελεί το ρόλο του για το κοινό συμφέρον.

Σε πλήρη αντίθεση με την καλύβα, το μέγαρο Πιτούλη εμφανίζεται επιβλητικά στο τοπίο της τότε πόλης και υποδηλώνει το κύρος και την ισχύ της οικογένειας. Ενώ η καλύβα υποδήλωνε το ελάχιστο, το αρχοντικό εκδηλώνει την υπερβολή. Αποτελεί την κατοικία μιας μεγάλης οικογένειας η οποία, έχοντας εξασφαλίσει τις πρωταρχικές της ανάγκες, αναζητά κάτι παραπάνω από την απλή ζωή μιας επαρχιακής κωμόπολης. Το μέγαρο Π., παρά την αυστηρότητα και τον ορθολογισμό που

μεθοδολογία

Το ερευνητικό υπόβαθρο της παρούσας εργασίας, χωρίζεται σε δύο τμήματα. Ένα θεωρητικό, το οποίο βασίστηκε σε βιβλιογραφική έρευνα σχετικά με την κατοικία και τα οικιστικά μοντέλα που αναφέρθηκαν, το πολιτικό και ιστορικό πλαίσιο της εποχής καθώς και τις υπάρχουσες καταγραφές σχετικά με τις βλάχικες κοινότητες.

Σε συνέχεια, της θεωρητικής αυτής έρευνας, υπήρξε μια πιο πρακτική προσέγγιση η οποία στηρίχθηκε σε προσωπικές μαρτυρίες, γραπτές ή προφορικές και στην επιτόπια παρατήρηση. Η επικοινωνία με τους ενοίκους των αντίστοιχων κατοικιών και η μελέτη των καταγραφών της εποχής εκείνης, έφερε στο προσκήνιο ένα διαφορετικό τρόπο ανάγνωσης του χώρου μέσω του βιώματος, συντελεστής που επηρέασε δραματικά την κατανόηση και αργότερα τη σχεδιαστική αναπαραγωγή της πληροφορίας. Στη συνέχεια, έγινε καταγραφή όλου του υλικού που συλλέχθηκε μέσω των αρχιτεκτονικών σχεδιαστικών συμβάσεων, με κύριο εργαλείο την κάτοψη, καθώς επέτρεπε την καθολική εποπτεία επάνω στην ίδια την κατοικία και στο πως κινούνται οι ένοικοι μέσα σε αυτή. Σημαντικός παράγοντας κατά την επεξεργασία του υλικού ήταν το σύνολο της πληροφορίας να είναι ευανάγνωστο από το ευρύ κοινό, με βασικό εργαλείο την αναπαράσταση του μοντέλου κατοίκησης μέσω των αρχιτεκτονικών σχεδίων.

Τα δύο αυτά μέρη συνεπικουρούσαν συνεχώς το ένα το άλλο και αλληλοτροφοδοτούνταν καθ' όλη

τη διάρκεια της έρευνας σε μια διαλεκτική σχέση.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η εργασία, εμφάνισε αρκετές δυσκολίες κατά την εκπόνησή της, κυρίως όσον αφορά τη συλλογή της απαραίτητης βιβλιογραφίας αλλά και του πρωτογενούς υλικού. Λόγω της έλλειψης καταγραφών σχετικά με την αρχιτεκτονική της Θεσπρωτίας του Μεσοπολέμου, και ιδιαίτερα για την περιοχή μελέτης, η έρευνα έγινε κυρίως μέσω πρωτογενούς υλικού.

Η αναζήτηση βιβλιογραφίας ξεκίνησε το Νοέμβριο του 2019, ενώ παράλληλα έγινε μια πρώτη ανάγνωση του τόπου μελέτης μέσω παρατήρησης παλαιών σχεδίων της πόλης της Ηγουμενίτσας αλλά και γειτονικών εγκαταλειμμένων οικισμών που διατηρούν ίχνη του οικιστικού μοντέλου της περιοχής. Συγχρόνως, έγινε η πρώτη προσέγγιση με τα μέλη της οικογένειας Π.

Η αποτύπωση της οικίας Π. και η συλλογή υλικού γύρω από αυτήν, έγινε σε δεύτερη επίσκεψη κατά τον Ιανουάριο του 2020. Το κτήριο, που αρχικά χωρίζονταν σε τέσσερεις ιδιοκτησίες, πλέον έχει κατακερματιστεί σε έξι. Ύστερα από συνεννόηση με τους ιδιοκτήτες, η πρόσβαση κατέστη εφικτή σε τρεις από αυτές, με αποτέλεσμα να έχει καταγραφεί ακριβώς το μισό κτήριο. Λόγω της μορφολογίας του κτηρίου -όπως και του ότι, όπως θα δούμε στη συνέχεια, επρόκειτο για διπλοκατοικία- συμπεραίνουμε ότι η καταγραφή που έχει γίνει είναι επαρκής ώστε να επιτρέπει την ανάλυση που θα ακολουθήσει. Η επαναφορά

βρέθηκε στο διαδίκτυο και η συνέντευξη της Σ. Πιτούλη που έγινε εν μέσω της πανδημίας.

Τέλος, εφόσον μεγάλο ποσοστό του παραπάνω υλικού αποτελείται από γραπτές μαρτυρίες, συνεντεύξεις, προσωπικές παρατηρήσεις, καταγραφές και πολύ λιγότερο από επιστημονική έρευνα, η επεξεργασία της πληροφορίας έγινε με τέτοιο τρόπο, ώστε να σχηματισθεί μια πολυπρισματική αφήγηση των γεγονότων και του τρόπου ζωής της συγκεκριμένης εποχής σε μία περιοχή που μέχρι τώρα έχει μείνει ανεξερεύνητη.

Κεφάλαιο 1:

η ζωή στα κονάκια

1.1 Τι είναι οι Βλάχοι;

Οι Βλάχοι αποτελούν μια μερίδα του πληθυσμού των Βαλκανίων που εκλατινίστηκαν τους πρώτους αιώνες της ρωμαϊκής κατάκτησης.¹ Η μητρική τους γλώσσα αποτελεί ένα κράμα της δημώδους λατινικής και των αρχαίων ελληνικών και είναι συγγενής με τις ρωμανικές γλώσσες μεταξύ των οποίων είναι τα ιταλικά και τα ρουμάνικα.²

Η τελευταία είναι και μια από τους λόγους που έχουν ειπωθεί αρκετές διφορούμενες απόψεις σχετικά με την καταγωγή τους, κάποιες από τις οποίες προέκυψαν από πολιτικές σκοπιμότητες. Οι επικρατέστερες υποστηρίζουν ότι πρόκειται για έναν βαλκανικό πληθυσμό με ιλλυρικό, θρακικό ή ελληνικό υπόστρωμα.³ Το επιχείρημα αυτό φαίνεται να υποστηρίζεται από την ύπαρξη λεκτικών δανείων της ομηρικής περιόδου στη βλάχικη γλώσσα.⁴

Ο Βλάχικος πληθυσμός αρχικά προσδιορίζεται ως μια ορθόδοξη γλωσσική ομάδα,⁵ με έμφυτη συνείδηση της πολιτισμικής της ετερότητας. Η λέξη Βλάχος προέρχεται από τη γερμανική λέξη *Walechen* που σημαίνει ξένος, αλλοεθνής, λατινόφωνος⁶ και αποτελεί ειρηνήνη προσωνυμία αφού οι ίδιοι αυτοπροσδιορίζονται με τον όρο *Αρμάνοι/Armanji* ή *Αρωμούνοι*. Ο όρος έχει κοινή προέλευση με το Ρωμιός, και υποδηλώνει τον Ρωμαίο πολίτη που εκτός της ελληνικής, κατείχε και τη λατινική γλώσσα.⁷

1 Κούρος, Κωνσταντίνος. 'Τα χειμαδιά των βλάχων στο Κεφαλόβρυσο'. *Πωγωνικά Χρονικά*, τχ. 2 (1996): 149–59, σελ. 149.

2 Εξάρχος, Γιώργης. *Αυτοί είναι οι Βλάχοι*. Αθήνα: Εκδόσεις Γαβριηλίδης, 1994, σελ. 57.

3 Εξάρχος, ό.π., σελ. 31

4 Εξάρχος, ό.π., σελ. 57.

5 Νταιάκος, Βασίλης. 'Οι Βλάχοι της Ελλάδας'. Στο *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα*, Α:485–94. Αθήνα: *Ελληνικά Γράμματα*, 2006.

6 Εξάρχος, Γιώργης. *Αυτοί είναι οι Βλάχοι*. Αθήνα: Εκδόσεις Γαβριηλίδης, 1994, σελ. 27.

7 Εξάρχος, ό.π., σελ. 25.

Η μακραίωνη ενασχόλησή τους με την κτηνοτροφία ήδη από το μεσαίωνα, οδήγησε στην ταύτιση του εθνονύμιού τους με τον φερέοικο ποιημένα, ασχέτως της γλωσσικής του ταυτότητας.⁸ Οι Βλάχοι κτηνοτρόφοι χαρακτηρίζονται ως νομάδες λόγω των συνεχών μετακινήσεών τους.

Ωστόσο, αυτού του είδους οι μετακινήσεις λαμβάνουν τέλος κατά τον 15^ο με 16^ο αιώνα μ.Χ. με τη σταδιακή συγκρότηση βλάχικων οικισμών στα ορεινά του ελλαδικού χώρου και τα Βαλκάνια.⁹ Αυτή η εξέλιξη οδηγεί στην άνθηση της μεταβατικής κτηνοτροφίας, γνωστής και ως transhumance,¹⁰ δηλαδή της περιοδικής και μεταβαλλόμενης μετακίνησης των κοπαδιών μεταξύ δύο περιοχών με γνώμονα το κλίμα και την εποχή. Η πρακτική αυτή ήταν μια αναγκαστική ή επιβαλλόμενη συνθήκη, καθώς η παραδοσιακή κτηνοτροφία αιγοπροβάτων στον ελλαδικό χώρο απαιτούσε την κάθετη μετακίνηση, (από τα πεδινά στα ορεινά και αντιστρόφως) όταν τα κοπάδια αυξάνονταν σε μέγεθος.¹¹

Η ανάγκη εξασφάλισης επαρκών βοσκοτόπων για το μεγάλο αριθμό ζώων τους υποχρέωνε να διανύουν μεγάλες αποστάσεις στα δύσβατα περάσματα της Πίνδου και τους καθιστούσε ικανούς αγωγιάτες.¹²

Όσο υφίστατο η Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι μεταφορές των πληθυσμών γινόταν πολύ

8 Κουκουδης, Αστέρης.

‘Σαρακατσαναίοι και Βλάχοι: ομοιότητες και διαφορές’.

Οι Βλάχοι.gr (blog), Μάρτιος 2007.

9 Ντασίκος, Βασίλης. ‘Οι Βλάχοι της Ελλάδας’. Στο *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα*, Α:485–94. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2006, σελ. 488.

10 Ψυχογιός, Δημήτρης, και Γεωργία Παπαπέτρου. ‘Οι μετακινήσεις των νομάδων κτηνοτρόφων’. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 53 (1984): 3–23, σελ. 4.

11 Ψυχογιός, Δημήτρης, και Γεωργία Παπαπέτρου. ‘Οι μετακινήσεις των νομάδων κτηνοτρόφων’. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 53 (1984): 3–23, σελ. 21.

12 Αλεξάκης, Ελευθέριος. ‘Τα τσελγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου’. *Γεωγραφίες*, τχ. 5 (2003): 114–34, σελ. 126.

13 Ψυχογιός, Δημήτρης, και Γεωργία Παπαπέτρου. 'Οι μετακινήσεις των νομάδων κτηνοτρόφων'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 53 (1984): 3–23, σελ. 21.

14 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Τα τσελγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου'. *Γεωγραφίες*, τχ. 5 (2003): 114–34, σελ. 127.

15 Ψυχογιός, Δημήτρης, και Γεωργία Παπαπέτρου. 'Οι μετακινήσεις των νομάδων κτηνοτρόφων'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 53 (1984): 3–23, σελ. 21.

16 Κούρος, Κωνσταντίνος. 'Τα χειμαδιά των βλάχων στο Κεφαλόβρυσσ'. *Πωγωνιακά Χρονικά*, τχ. 2 (1996): 149–59, σελ. 150.

17 Ντισιάκος, Βασίλης. 'Η Εξέλιξη της Ημινομαδικής Κτηνοτροφικής Κοινότητας στα Πλαίσια των Εθνικών Αγροτικών Σχέσεων: Το Παράδειγμα της Αετομηλίσας'. *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τχ. 28 (1987): 261–84, σελ. 264.

18 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Τα τσελγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου'. *Γεωγραφίες*, τχ. 5 (2003): 114–34, σελ. 121.

19 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Η διαπραγμάτευση της συλλογικής ταυτότητας στους Έλληνες Βλάχους του Κεφαλόβρυσσου (Μετζιπέ)

πιο εύκολα, καθώς δεν υπήρχαν εθνικά σύνορα. Επιπλέον, οι συνεχείς πόλεμοι και εξεγέρσεις προκάλεσαν την ερήμωση των πεδινών εκτάσεων και την άνθηση των ορεινών όγκων.¹³ Άλλωστε ο ημινομαδισμός μεγάλων αποστάσεων ακμάζει σε ενιαία διοικητικά κράτη και αυτοκρατορίες με εξελεγμένο κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό πλαίσιο.¹⁴ Σε αυτό το συμπέρασμα συντελεί και το γεγονός ότι με την απελευθέρωση τον 19^ο αιώνα όλο το σύστημα σταδιακά καταλύεται.¹⁵

25 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Τα τσελιγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου'. Γεωγραφίες, τχ. 5 (2003): 114–34, σελ. 119.

26 Ντισιάκος, Βασίλης. 'Η Εξέλιξη της Ημινομαδικής Κτηνοτροφικής Κοινότητας στα Πλαίσια των Εθνικών Αγροτικών Σχέσεων: Το Παράδειγμα της Αετομηλίσας'. Ηπειρωτικά Χρονικά, τχ. 28 (1987): 261–84, σελ. 265–268.

27 Ντισιάκος, Βασίλης. 'Η Εξέλιξη της Ημινομαδικής Κτηνοτροφικής Κοινότητας στα Πλαίσια των Εθνικών Αγροτικών Σχέσεων: Το Παράδειγμα της Αετομηλίσας'. Ηπειρωτικά Χρονικά, τχ. 28 (1987): 261–84, σελ. 265.

28 Ντισιάκος, ό.π., σελ. 265.

29 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Τα τσελιγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου'. Γεωγραφίες, τχ. 5 (2003): 114–34, σελ. 118.

30 Ντισιάκος, Βασίλης. 'Η Εξέλιξη της Ημινομαδικής Κτηνοτροφικής Κοινότητας στα Πλαίσια των Εθνικών Αγροτικών Σχέσεων: Το Παράδειγμα της Αετομηλίσας'. Ηπειρωτικά Χρονικά, τχ. 28 (1987): 261–84, σελ. 268.

αφού ήταν υπεύθυνος για τις οικονομικές συναλλαγές με τους γαιοκτήμονες και τους διάφορους εμπόρους και προμηθευτές.²⁵ Επίσης έπρεπε να είναι κατάλληλα δικτυωμένος, με τους κρατικούς λειτουργούς και άτομα πολιτικής και οικονομικής ισχύος ώστε να μπορεί να αποσπά «χάρες» για την αποτελεσματικότερη διεκπεραίωση διαφόρων υποθέσεων και την καλύτερη εκπροσώπηση της τοπικής κοινωνίας.²⁶

Οι σμίχτες και οι τσοπαναράιοι λειτουργούσαν ως εταίροι μέσα στο τσελιγκάτο, με μόνη διαφορά ότι οι πρώτοι συνέβαλλαν με ένα μικρό κεφάλαιο (το ιδιόκτητο κοπάδι τους το οποίο «σμίγανε» με το πολύ μεγαλύτερο κοπάδι του τσελιγκά), ενώ οι δεύτεροι προσféραν μόνο εργασία-βοσκούσαν δηλαδή τα κοπάδια χωρίς αυτά να τους ανήκουν.²⁷ Το μέγεθος και η ισχύς του τσελιγκάτου αναλογούσε με το μέγεθος του κοπαδιού – πυρήνα, δηλαδή το μερίδιο του τσελιγκά. Υπήρχαν περιπτώσεις που τα τσελιγκάτα αριθμούσαν χιλιάδες ζώα (κεφάλια) και δεκάδες οικιακές μονάδες.²⁸

Οι μικρότεροι σε ισχύ κτηνοτρόφοι ήταν προτιμότερο να συνεργαστούν ως μέτοχοι έναν μεγαλύτερο οργανισμό διότι ήταν πρακτικά αδύνατο για τους ίδιους να ανταγωνιστούν επιτυχώς για τους μεγάλους βοσκότοπους.²⁹ Πολλές αδύνατες οικονομικά οικογένειες υιοθέτησαν τα επώνυμα των τσελιγκάδων που υπηρετούσαν ώστε να επωφεληθούν από το κύρος τους.³⁰ Ωστόσο ήταν μεγάλη η

πιθανότητα χειραγώγησής τους από τα αφεντικά τους, αν και γινόταν εξαιρέσεις, κυρίως λόγω της συγγένειας των συμβαλλόμενων μελών.³¹

Οι δραστηριότητες του τσελιγκάτου δεν περιορίζονταν στον παραγωγικό τομέα, αλλά επεκτεινόταν σε ολόκληρη την κοινωνική ζωή των συνεργαζόμενων μελών, αφού κατά τις μετακινήσεις τους αποτελούσαν κοινωνικές ομάδες με βάση τα κονάκια, δηλαδή τους κατασκηνωτικούς καταυλισμούς.³² Οι δύσκολες συνθήκες της ποιμενικής ζωής καθιστούσαν υποχρεωτική την ανθρώπινη συνεργασία ώστε να γίνεται πλήρης αξιοποίηση των περιορισμένων πόρων.³³ Το αίσθημα εμπιστοσύνης και αλληλεγγύης που χαρακτήριζε αυτές τις κοινότητες εξασφάλιζε περαιτέρω κοινωνική ασφάλεια- στοιχείο απαραίτητο λόγω της αυξημένης ανασφάλειας που προκαλούσε η πολιτική αστάθεια στην ευρύτερη περιοχή.³⁴

Ήδη από τον 18^ο αιώνα η κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της Βλάχικης κοινωνίας ξεπερνούσε τα όρια του πρωτογενούς τομέα της κτηνοτροφίας και περνούσε στη βιοτεχνική επεξεργασία των προϊόντων και τη μετέπειτα εμπορική διακίνησή τους με τη μεσολάβηση κυρατζίδων για τη μεταφορά τους.³⁵

31 Ντισιάκος, ό.π., σελ. 265.

32 Ντισιάκος, ό.π., σελ. 264-265.

33 Αλεξάκης, Ελευθέριος. Τα τσελιγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου. Γεωγραφίες, τχ. 5 (2003): 114-34, σελ. 122.

34 Ντισιάκος, Βασίλης. Η Εξέλιξη της Ημινομαδικής Κτηνοτροφικής Κοινότητας στα Πλαίσια των Εθνικών Αγροτικών Σχέσεων: Το Παράδειγμα της Αετομηλίσας. Ηπειρωτικά Χρονικά, τχ. 28 (1987): 261-84, σελ. 278.

35 Κουκούδης, Αστέρης. Σαρακατσαναίοι και Βλάχοι: ομοιότητες και διαφορές. Οι Βλάχοι.gr (blog), Μάρτιος 2007.

Σε ορισμένα τσελιγκάτα αναπτύχθηκε μια αξιόλογη βιοτεχνική και στη συνέχεια εμπορική δραστηριότητα, με αποτέλεσμα να διευρυνθεί το πεδίο δράσης τους ώστε να γίνουν διασυνδέσεις με μεγάλα εμπορικά κέντρα της Ευρώπης.³⁶ Η έντονη αλληλεπίδραση που προκάλεσε αυτή η δραστηριότητα υπήρξε καθοριστική στην πολιτισμική εξέλιξη αυτών των κοινοτήτων.³⁷

36 Ντισιάκος, Βασίλης. 'Οι Βλάχοι της Ελλάδας'. Στο *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα*, Α:485-94. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2006, σελ. 491.

37 Ντισιάκος, ό.π., σελ. 491.

1.3 η μεταφορά - τα καραβάνια

Η ποιμενική ζωή των βλάχικων πληθυσμών χωριζόταν σε δυο εποχές: την καλοκαιρινή και τη χειμωνιάτικη.³⁸ Σύμφωνα με το μοντέλο του ευθύ ημινομαδισμού – transhumance directe- οι κτηνοτρόφοι κινούνταν από τα πεδινά στα ορεινά κατά τη διάρκεια των καλοκαιρινών μηνών και το αντίστροφο κατά τους χειμερινούς μήνες, διότι τα κοπάδια ήταν ευαίσθητα στο κρύο και στη ζέστη.³⁹

Οι μετακινούμενες κοινότητες της Δυτικής Ελλάδας συχνά παλινδρομούσαν μεταξύ καθορισμένων περιοχών στα ορεινά της Πίνδου και της Αλβανίας ενώ τα χειμαδιά (οι πεδινές εκτάσεις) βρισκόταν προς τα νοτιοδυτικά, το οποίο ερμηνεύεται από το ανάγλυφο του εδάφους και από τους φυσικούς δρόμους που διαμορφώνουν οι ποταμοί της περιοχής.⁴⁰ Η αγροτική μεταρρύθμιση του 1919 διευκόλυνε τους κτηνοτρόφους αφού τους επέτρεπε να εκμεταλλεύονται συνεχώς τα ίδια λιβάδια.⁴¹ Οι διασυνοριακές μετακινήσεις έπαψαν οριστικά το 1917, όταν έκλεισαν τα σύνορα, «κόπηκε η Αλβανία» με αποτέλεσμα πολλές οικογένειες να χωριστούν, αποκλεισμένες στις δύο πλευρές των συνόρων.⁴² Συνήθως οι μετακινήσεις του τσελιγκάτου προς τα ορεινά ξεκινούσαν από τα τέλη Απριλίου με αρχές Μαΐου με γνώμονα τη γιορτή του Αγίου Γεωργίου, ενώ η κάθοδος προς τα χειμαδιά ξεκινούσε περίπου στα

38 Κούρος, Κωνσταντίνος. 'Τα χειμαδιά των βλάχων στο Κεφαλόβρυσο'. Πλωγνιακά Χρονικά, τχ. 2 (1996): 149–59, σελ. 149.

39 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Τα τσελιγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου'. Γεωγραφίες, τχ. 5 (2003): 114–34, σελ. 117.

40 Ψυχογιός, Δημήτρης, και Γεωργία Παπαπέτρου. 'Οι μετακινήσεις των νομάδων κτηνοτρόφων'. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τχ. 53 (1984): 3–23, σελ. 18.

41 Ψυχογιός και Παπαπέτρου, ό.π., σελ. 8.

42 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Τα τσελιγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου'. Γεωγραφίες, τχ. 5 (2003): 114–34, σελ. 131.

τέλη Οκτωβρίου με αρχές Νοεμβρίου, ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες ανά έτος και πάντα με γνώμονα την γιορτή του Αγίου Δημητρίου (26 Οκτωβρίου).⁴³

Τα ταξίδια ήταν μεγάλα σε διάρκεια – δεκαπέντε έως και είκοσι ημέρες – και πολλές φορές επικίνδυνα. Λόγω αυτού, ο σχηματισμός της πομπής των караβανιών ήταν καθορισμένος: στην αρχή προπορεύονταν κάποιοι από τους άντρες, οπλισμένοι. Από πίσω ακολουθούσαν τα γυναικόπαιδα που συνόδευαν τα ζώα, φορτωμένα με τα υπάρχοντά τους μαζί με τη συνοδεία των ανδρών. Τα κοπάδια ακολουθούσαν βόσκοντας με ουραγούς τους τσοπάνηδες με τα τσοπανόσκυλα που τα φύλαγαν σε περίπτωση αρπαγής.⁴⁴ Τα караβάνια μπορεί να περνούσαν από εμπορικά κέντρα για να πουλήσουν ή να προμηθευτούν προϊόντα.

Η πορεία των караβανιών γινόταν ακολουθώντας τα ρέματα και τις κοίτες των ποταμών, με ενδιάμεσους σταθμούς για διανυκτέρευση, τα κονάκια όπου έστηναν τις πρόχειρες τέντες τους.⁴⁵

«Μπροστά πέρασαν οι νυφάδες κι οι ανύπαντρες κοπελιές. Κάθε μια κρατούσε κι από ένα άλογο φορτωμένο, από το χαλινάρι του. [...] Ακολουθούσαν οι μανάδες με τα μικρά παιδιά φορτωμένα κι αυτά πάνω στο βίος. Κάθε μια, τ' άλογό της και το δικό της παιδί κι αυτές ποδαράτες. [...] Οι πολύχρωμες βελέντζες [...] σκέπαζαν το βίος πάνω στ' άλογα.

43 Κούρος, Κωνσταντίνος. 'Τα χειμαδιά των βλάχων στο Κεφαλόβρυσο'. Πωγωνικά Χρονικά, τχ. 2 (1996): 149–59, σελ. 150.

44 Κούρος, ό.π., σελ. 152.

45 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Τα τσελγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου'. Γεωγραφίες, τχ. 5 (2003): 114–34, σελ. 128.

Ύστερα ακολουθούσαν οι οικογένειες των τσοπάνηδων, [...] με το βιός όλο φορτωμένο στα μουλάρια και τα μικρά παιδιά πάνω στα ντέγκια. Με τα καζάνια, με τις καρδάρες για το άρμεγμα, με τ' ασκιά, τα γαλοτύρια και τα τυριά. [...] Αρμαθιές το βουνίσιο τσάι, τακτοποιημένο με τη σειρά μέσα στα μάλινα χαράρια. [...] Όλα προμήθειες για το μακρύ χειμώνα στα χειμαδιά.

Κι ύστερα τα πρόβατα. Μπροστά τα κριάρια με τα μεγάλα κυπριά περασμένα στο σβέρκο. [...] Τα πρόβατα, τα γίδια, τα μαντρόσκυλα κι οι τσοπάνηδες να σφυρίζουν και να μαζεύουν τα ζωντανά με τις γκλίτσες, για να μη μπαίνουν στα ξένα χωράφια δεξιά κι αριστερά στο δρόμο και κάνουν ζημιές στα σπαρτά».⁴⁶

«[...] Το караβάνι, πέρασε από χωριά και κωμοπόλεις που τότε γνώριζαν άνθιση.[...] Σκοτώνονταν οι χωρικοί να καλωσορίσουν τους τσελιγκάδες στις βρύσες καθώς ξεπέζευαν γι' να ποτίσουν τ' άλογα, να δροσιστούν κι αυτοί. [...] Ν' αλλάξουν δώρα και χαμόγελα, να πιούν νερό με το λουκούμι στη βρύση, να ευχηθούν. Καλό χειμώνα στα χέμαδιά! Να μας ξανάρθετε με το καλό την άνοιξη».⁴⁷

46 Μαρνέλη-Πιπούλη,

Πόπη. Η πολιτεία κι ο δημιουργός της. Αθήνα:

Δωδώνη, 1986, σελ. 24-25.

47 Μαρνέλη-Πιπούλη,

ό.π., σελ. 27.

1.4 η ιστορία της οικογένειας Π.

Η οικογένεια Πιτούλη έχει τις ρίζες της στα βλαχοχώρια της σημερινής Αλβανίας, τα οποία επί της τουρκοκρατίας ήταν προέκταση των βλάχικων οικισμών της Πίνδου.⁴⁸ Συγκεκριμένα, η καταγωγή τους είναι από τη Φράσαρη της Πρεμετής, η οποία καταστράφηκε από τους Οθωμανούς. Οι πληθυσμοί που κατάγονται από εκεί αυτοαποκαλούνται Φρασαριώτες ή караγκούνιοι, ενώ στην ελληνική αναφέρονται ως Αρβανιτόβλαχοι⁴⁹ – ονομασία που σχετίζεται με το ότι είναι τρίγλωσσοι, αφού κατέχουν και κάποια από τις αλβανικές διαλέκτους (εκτός από τα ελληνικά και τα βλάχικα), και δεν αφορά κάποια εθνοτική βάση.⁵⁰

Οι παραπάνω οικισμοί, υπήρξαν σημαντικά οικονομικά και πνευματικά κέντρα κατά τον 18^ο αιώνα, με κορωνίδα τη Μοσχόπολη, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στο Νεοελληνικό Διαφωτισμό.⁵¹ Μετά την καταστροφή τους, οι κάτοικοι διασκορπίστηκαν στον ελληνικό χώρο και ασχολήθηκαν με την κτηνοτροφία.

Μεταξύ εκείνων ήταν και η οικογένεια Π. η οποία ήταν παρακλάδι μιας μεγαλύτερης κτηνοτροφικής οικογένειας, των Κοτσαίων. Οι Π. εγκαταστάθηκαν στα λιβάδια του Μαργαριτίου στη Θεσπρωτία για τους χειμερινούς μήνες, ενώ τα καλοκαίρια ανέβαιναν στα βουνά του Γράμμου όπου ζούσαν ως σκηνίτες.⁵²

48 Συνέντευξη Αχλέα Πιτούλη, 2012..

49 Εξάρχος, Γιώργης. Αυτοί είναι οι Βλάχοι. Αθήνα: Εκδόσεις Γαβριηλίδης, 1994, σελ. 27.

50 Εξάρχος, ό.π., σελ. 28.

51 Συνέντευξη με Ναπολέοντα Ζάγκλη.

52 Συνέντευξη Αχλέα Πιτούλη, 2012.

Το 1905 σκοτώθηκε ο πατέρας και αρχηγός της οικογένειας Δημήτρης Πιτούλης. κατά τη διάρκεια συμπλοκής στο Γράμμο καθώς κατέβαιναν στα χειμαδιά από την Αλβανία, στο βουνό Μιλέτς όπου είχαν περάσει το καλοκαίρι. Ανάμεσα στα επτά παιδιά (τέσσερα αγόρια και τρία κορίτσια) ή αρχηγία της οικογένειας και του τσελιγκάτου πέρασε στον δεύτερο γιό, τον Χρήστο (Κήτο) Πιτούλης, με τη συνεργασία των υπολοίπων αδελφών του, τον Κωνσταντίνο (Ντίνα), τον Θωμά (Τσώμα) και τον Γιώργη.⁵³

Το επόμενο διάστημα η πορεία της οικογένειας ήταν συγκεχυμένη καθώς διώκονταν από τους Τούρκους λόγω της βεντέτας που προκάλεσε η δολοφονία του Δημήτρη Π. Κατά τη διάρκεια των επόμενων χρόνων προσπαθούσαν να επιβιώσουν εκμεταλλευόμενοι τις πολιτικές εξελίξεις.

Αρχικά αποπειράθηκαν να διαφύγουν στην Παλαιά Ελλάδα μέσω της Άρτας, όπου αφήνουν την περιουσία τους στην Τράπεζα της Ελλάδος. Ωστόσο δεν κατάφεραν να εισέλθουν στη χώρα και παρέμειναν στα λιβάδια της Πρέβεζας όπου αναμίχθηκαν με τον Ελληνικό στρατό, με αποτέλεσμα να συμμετάσχουν στον Α' Βαλκανικό Πόλεμο.⁵⁴

«Πολλοί φαντάροι πήγαιναν και ξεκουράζονταν στα καλύβια τους και έτρωγαν γάλα και τυρί “ασκίσιο”».⁵⁵

53 Μαρνέλη-Πιτούλη, Πόπη.
Η πολιτεία κι ο δημιουργός της.
Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 30.
54 Μαρνέλη-Πιτούλη,
ό.π., σελ. 30.
55 Μαρνέλη-Πιτούλη,
ό.π., σελ. 30.

Με την απελευθέρωση της Ηπείρου το 1913 επανήλθαν στο Μαργαρίτι με έντονο εθνικό φρόνημα και νοίκιασαν από τους Μπέηδες μεγάλες εκτάσεις στη Θεσπρωτία, κρατώντας τις πιο πλεονεκτικές θέσεις για τους ίδιους και επινοικιάζοντας τις υπόλοιπες σε άλλους Βλάχους κτηνοτρόφους, πρακτική που τους εξύψωσε πολύ οικονομικά.⁵⁶

Αφού αποφάσισαν να εδραιωθούν στην περιοχή της Θεσπρωτίας, κατά το 1920 άρχισαν να αγοράζουν κτήματα. Στο απόγειό του, το τσελιγκάτο αποτελούνταν από 10.000 πρόβατα και 120 οικογένειες ποιημένων.⁵⁷

⁵⁶ Συνέντευξη Αχιλέα Ππούλη, 2012.

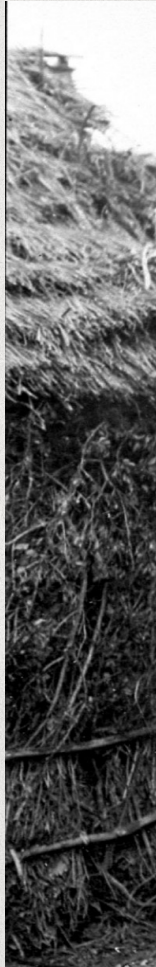
⁵⁷ ό.π.

Κεφάλαιο 2:

η καλύβα

2.1 ΤΟ ΚΟΝΑΚΙ

Ο όρος κονάκι αναφέρεται στον καταυλισμό που έστηνε το κάθε τσελιγκάτο στην περιοχή όπου εγκαθίστατο ανά εποχή, ή ακόμα και στις πρόχειρες κατασκηνώσεις όπου διανυκτέρευαν κατά τη διάρκεια των μετακινήσεων.

Το κάθε κονάκι αποτελείται από πρόχειρες καλύβες, των οποίων τα δομικά και μορφολογικά στοιχεία θυμίζουν πρωτόγονες κατασκευές που απαντώνται σε διάφορα μέρη του πλανήτη.¹ Οι κατασκευές αυτές ήταν απλές, εύκολες και σοφά μονωμένες, ενώ παράλληλα εκμεταλλεύονταν στο έπακρο τους φυσικούς πόρους και πρώτες ύλες του κάθε τόπου, με την ελάχιστη μεταφορά εξωτερικής ύλης και τεχνημάτων.² Αυτός ήταν και ένας από τους λόγους που η ένταξη αυτών των κτισμάτων στο περιβάλλον ήταν απόλυτη, όπως ο άνθρωπος του βουνού βρισκόταν σε αρμονία με τη φύση.

Το κονάκι αποτελούνταν από μέχρι και δώδεκα καλύβες (στα μεγάλα τσελικάτα) τοποθετημένες σε σχήμα δρεπανιού με μικρή απόσταση μεταξύ τους και συνήθως συνοδεύονταν από βοηθητικά κτίσματα για τη στέγαση λειτουργιών που είχαν να κάνουν με την κτηνοτροφία και τη βιοτεχνική παραγωγή.³

Σε αυτό το κεφάλαιο όμως, θα εξετάσουμε τους τρεις κύριους τύπους καλυβιών που χρησιμοποιούσαν ως κατοικία : τη στρογγυλή καλύβα με τον κωνικό θόλο, την ορθογώνια καλύβα με τη δίρριχτη στέγη και την τέντα.

1 Papageorgiou, Fouli. 'Pastoral Architecture in Europe: Lessons Learnt from Tradition'. Στο *Celebrating Pastoral Life. Heritage and Economic Development*, 108–20. Athens: PRISMA Centre for Development Studies, 2014, σελ. 108.

2 Αρτινός, Αποστόλης. *Η ελάχιστη δομή: Σκηνές της καλύβας*. Αθήνα: ΚΡΙΤΙΚΗ, 2014, σελ. 140.

3 Συνέντευξη με Γιάννη Αποστόλου.

2.2 κατασκευή: 2.2.1 η κλαδοπέχτη κυκλική καλύβα

Πριν ξεκινήσει η κατασκευή της καλύβας πρέπει να έχει γίνει η συλλογή των υλικών:

«Πρέπει να είναι μαζεμένο από πρωύτερα όλο τα κλαρί και κάθε φυτικό υλικό για να αρχίσει να στήνεται το καλύβι».⁴ Αυτή η δουλειά γινόταν κυρίως από τις γυναίκες της κάθε οικογένειας. Συχνά έπρεπε να διανύουν μεγάλες αποστάσεις για να βρουν κατάλληλα δέντρα και φυλλώματα.⁵ Χρησιμοποιούσαν κορμούς δέντρων και χοντρά κλαδιά για τον σκελετό τα οποία στη συνέχεια καθαρίζουν, κόβοντας τα κλαδιά και φυλλώματα.⁶ Για το πλέξιμο, την επένδυση της καλύβας, μαζεύανε μικρότερα κλαδιά, χορτάρια, φυλλώματα, ακόμη και λουλούδια. Στη συλλογή αυτών βοηθούσαν και τα μικρότερα παιδιά, από τεσσάρων ετών και επάνω.⁷

-«Την καλύβα ποιος την έφτιαχνε?»

-«Εμείς – όχι εμείς, τα μικρά...θυμάμαι όμως φορτώναμε και εμείς, βοηθάγαμε».⁸

Εφόσον είχαν μαζευτεί τα απαιτούμενα υλικά, ξεκινούσε η κατασκευή. Αρχικά καθάριζαν το έδαφος που θα στήνόταν το καλύβι και μετρούσαν με βήματα το χώρο για να προσδιορίσουν τις διαστάσεις του, ανάλογα με το είδος του, τον αριθμό των ατόμων που θα στέγαζε και τον απαραίτητο αποθηκευτικό χώρο για το βιός τους. Έπειτα όριζαν το κέντρο, βάσει του οποίου θα γινόταν η χάραξη της κυκλικής κάτοψης.⁹

4 Χατζημιχάλη, Αγγελική. Σαρακατσάνοι. τ. II. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2010, σελ. 205.

5 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 205.

6 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 205.

7 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 205.

8 Συνέντευξη με Μαγδαληνή Χαντζάρα.

9 Χατζημιχάλη, Αγγελική. Σαρακατσάνοι. τ. II. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2010, σελ. 245-246.

χωρίς να είναι δεμένη σε αυτόν για να αφαιρεθεί εύκολα αργότερα.

Σύμφωνα με τη δεύτερη εκδοχή, ύστερα από την τοποθέτηση των κατακόρυφων στοιχείων στην περίμετρο της κάτοψης, γινόταν η τοποθέτηση της φούρκας στο κέντρο της. Η διαλογή της γινόταν πολύ προσεκτικά, αφού έπρεπε να έχει την απαραίτητη διατομή για να μπορεί να υποστηρίξει όλη την κατασκευή αλλά και το απαιτούμενο μάκρος, αφού το ύψος της όριζε το εσωτερικό ύψος της καλύβας.

Στην κορυφή της φούρκας, τοποθετούσαν ένα στεφάνι από βίτσα (κλαδί με μεγάλη αντοχή λυγισμού). Στο εσωτερικό του στεφανιού έδεναν δυο ξύλα σταυρωτά για περαιτέρω στήριξη. Το στεφάνι ήταν η βάση της κορυφής του κώνου της καλύβας, το ψηλότερο ακραίο σημείο, όπου προσδένονταν επιπλέον κόστι τα οποία συναντούσαν κατά αντιστοιχία τα ήδη υπάρχοντα. Όλα μαζί αποτέλούσαν τον πρωτεύοντα σκελετό της καλύβας.

14 Παπαγεωργίου, Φούλη. Θέμα 2: Αρχιτεκτονική, Συγκεφαλαιωτική Έκθεση Έρευνας: Στο Πολιτισμός και Φύση: Η Ευρωπαϊκή Κληρονομιά της Αγοπροβατοτροφίας και της Ποιμενικής Ζωής. Αθήνα: PRISMA Centre for Development Studies, 2012, σελ. 30.

Ο δευτερεύοντας σκελετός αποτελούνταν από ξύλινες βέργες τις οποίες περνούσαν περιμετρικά του πρωτεύοντα σκελετού και λειτουργούσαν σαν οριζόντιες συνδέσεις.¹⁴ Η τοποθέτησή τους λεγόταν «δέσιμο» ή «πλέξιμο» και εξασφάλιζε μεγαλύτερη σταθερότητα και αντοχή. Η πυκνότητά των οριζόντιων στοιχείων (περίπου 20 εκατοστά), σχετίζονταν και πάλι

με την ποιότητα της κατασκευής. Επιπλέον, έπρεπε να επαρκεί για να στηριχθεί επάνω της η εξωτερική επένδυση στη συνέχεια.

Οι κόμβοι ή «κόμποι» όπου έδεναν τον δευτερεύοντα σκελετό με τον κύριο ήταν πάντα στην εξωτερική παρειά του κελύφους.

Ξεκινούσαν να «πλέκουν το καλύβι από κάτω προς τα πάνω και όταν πλέον δεν έφταναν την οροφή (κατσούλα) έφτιαχναν ένα είδος ξύλινης σκαλωσιάς.

Μόλις τελείωνε το «δέσιμο» ή «πλέξιμο» τού σκελετού, άρχιζαν να το επενδύουν εξωτερικά, να «φράζουν» το καλύβι.¹⁵ Ξεκινούσαν από κάτω προς τα πάνω και στα σημεία που δεν έφταναν χρησιμοποιούσαν και πάλι τις σκαλωσιές. Η επένδυση στις πεδινές περιοχές γινόταν με άχυρα και χόρτα που έβρισκαν κοντά σε βάλτους. Έδεναν το κάθε δεμάτι πάνω στις οριζόντιες βέργες και το «ξάπλωναν» είτε κατακόρυφο είτε με κλίση, ανάλογα με το πάχος που ήθελαν να έχει η επένδυση.¹⁶ Δίπλα σε αυτό το δεμάτι έδεναν το επόμενο, μέχρι να σχηματιστεί μια σειρά, ένας «δομός» γύρω από το σκελετό.¹⁷ Ο κάθε δομός τοποθετούταν έτσι ώστε να επικαλύπτει εν μέρει τον προηγούμενο, για να μην βρέχεται ο σκελετός σε περίπτωση βροχής.¹⁸

15 Χατζημιχάλη, Αγγελική. Σαρακατσάνοι. τ. II. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2010, σελ. 252.

16 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 252.

17 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 252.

18 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 253.

«[...]Με όσους περισσότερους και αλληπάλληλους δομούς σκεπάζεται η οροφή (κατσούλα), τόσο

ευκολότερα χύνονται έξω από το καλύβι τα νεροβρόχια». ¹⁹

Στην επένδυση της οροφής δινόταν ακόμα περισσότερη προσοχή, καθώς πάνω από το άχυρο έμπαινε επιπλέον επένδυση από υδροχαρή φυτά που δεν «κρατάνε» το νερό.²⁰ Στα ορεινά όπου δεν υπήρχε τέτοια ποικιλία υλικών, χρησιμοποιούσαν ολόκληρα κλαδιά και φύλλωμα, από πλατύφυλλα δέντρα.

Η κατασκευή της πόρτας γινόταν κυρίως στα χειμωνιάτικα κονάκια – τους καλοκαιρινούς μήνες η καλύβα μπορούσε να μένει ανοιχτή πρωί και βράδυ. Το φύλο της πόρτας είχε τη μορφή κλαδόπλεχτου πανέλου και λεγόταν λιάσε ή λιάσα. Η λιάσε ήταν ένα ορθογώνιο πλαίσιο που αποτελούνταν από τέσσερα παλούκια, τα οποία ισαπέχαν μεταξύ τους, όρθια, μεταξύ των οποίων έπλεκαν μικρότερα, πιο ευλύγιστα κλαδιά.

Το πανέλο αυτό είναι μια πρωτόγενής μορφή της στέγης και το χρησιμοποιούσαν σαν μεμονωμένη ή επαναλαμβανόμενη μονάδα και σε άλλες κατασκευές. Η λογική της πλέξης πολλαπλών γραμμικών στοιχείων για τη δημιουργία μιας επιφάνειας αποτελούσε την κατασκευαστική αρχή για τη δημιουργία όλων των δομών ή ακόμα και επίπλων που συναντάμε στα κονάκια.

Η κυκλική καλύβα σπάνια είχε παράθυρα,

¹⁹ Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 257.

²⁰ Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 255.

επειδή δημιουργούσαν προβλήματα μόνωσης. Αν όμως επέλεγαν να δημιουργήσουν κάποιο δευτερεύων άνοιγμα για επιπλέον αερισμό, τότε απλά άφηναν κάποια από τις «τρύπες» του ξύλινου σκελετού χωρίς την εξωτερική επένδυση από άχυρα ή φύλλα. Το παράθυρο ήταν τετράγωνο και οι πλευρές του δεν ξεπερνούσαν τα 30 με 40 εκατοστά. Όταν χρειαζόταν να το «κλείσουν» το κάλυπταν με μια βελέντζα, ώστε να προστατεύεται το εσωτερικό από τον αέρα και τη βροχή.

Όταν τελείωνε η κατασκευή του κελύφους της καλύβας, ξεκινούσε η διαδικασία της διαμόρφωσης του εσωτερικού της καλύβας. Δεν γινόταν κάποια αλλαγή στον σκελετό, εκτός από την αφαίρεση της φούρκας, έπειτα από δυο με τρεις μήνες, αφού είχε «καθίσει» το καλύβι, και είχε ξεραθεί το κλάρωμα.²¹ Σε κάποιες περιπτώσεις η φούρκα παρέμενε σαν κεντρικό υποστύλωμα αν και δυσκόλευε την κίνηση μέσα στο χώρο. Συνήθως όμως προτιμούσαν να την αφαιρούν, αν και συνέβαλε σημαντικά στην αντοχή της κατασκευής.²²

«Όποιο κονάκι, λένε, έχει τη φούρκα, ζει πολλά χρόνια βαστάει και δώδεκα»[...] Όσα όμως δεν έχουν φούρκα, δε διατηρούνται περισσότερο από δυο ως πέντε χρόνια.»²³

Τα κονάκια που φιλοξενούσαν μεγάλες οικογένειες είχαν διάμετρο 3,50 – 4,00 μέτρα.²⁴ Γενικά οι διαστάσεις και οι αναλογίες

21 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 249.

22 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 250.

23 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 250.

24 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 243.

των καλυβιών ήταν πανομοιότητες.²⁵ Επίσης, το ύψος της κάθε καλύβας ήταν αντίστοιχο με τη διάμετρο της κάτοψης:²⁶ Το καλύβι με διάμετρο 4,00 μέτρα, είχε ύψος περίπου 3,50 μέτρα. Αυτή η σύμβαση είχε να κάνει με την επάρκεια στήριξης του τρούλου της κωνικής στέγης.²⁷ Η διάμετρος (και αντίστοιχα το ύψος) της καλύβας, δύσκολα ξεπερνούσαν τα 4,00 μέτρα, καθώς ο σκελετός δύσκολα θα μπορούσε να υποστηρίξει τη στέγη.²⁸ Η κάθε καλύβα φιλοξενούσε από δέκα μέχρι και είκοσι άτομα.²⁹

Μεγαλύτερες καλύβες με πιο στιβαρό σκελετό υπήρχαν μόνο στα μεγαλύτερα και πλουσιότερα κονάκια τσελιγκάδων, και μόνο στα χειμαδιά.³⁰ Εκεί η διάμετρος ήταν περίπου 6,00 με 6,50 μέτρα, το ύψος πλησίαζε τα 5,00 μέτρα και έφτανε το όριο της δυνατής κατασκευής.

Η διαμόρφωση του εσωτερικού της καλύβας αφορούσε κυρίως τη μόνωση και τη διαμόρφωση του δαπέδου. Για να γίνει αυτό, η νοικοκυρές έσκαβαν μια μεγάλη γούρνα την οποία γέμιζαν με αργιλώδες χώμα, κοκκινόχωμα -το οποίο πάντα ήξεραν που να το βρουν- προσέθεταν νερό και κοπριά και έφτιαχναν ένα μείγμα, «λάσπη» το οποίο το πατούσαν με τα πόδια τους για να ομογενοποιηθεί. Στη συνέχεια, τη λάσπη αυτή την έστρωναν στα τοιχώματά της καλύβας με τις παλάμες, σαν σοβάτισμα και έφτανε έως τα δύο μέτρα ή

25 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 243.

26 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 244.

27 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 244.

28 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 244.

29 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 211.

30 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 244.

«ένα μπόι».³¹ Αυτό γινόταν κυρίως για λόγους μόνωσης από τον αέρα που περνούσε μέσα από το κλαδόπλεχτο κέλυφος. Το ίδιο υλικό έστρωναν και στο δάπεδο της καλύβας, πατώντας το καλά για να ισιώσει αλλά και να σκληρύνει. Έπειτα άφηναν τη λάσπη να στεγνώσει και για μια-δυο μέρες δεν έμπαινε κανείς στο εσωτερικό.³²

31 Συνέντευξη με
Μαγδαληνή Χαντζάρα.

32 ό.π.

2.2.2 η ορθογώνια καλύβα με δίρριχτη στέγη - Κάσε Κουστρόκι

Είναι ο δεύτερος τύπος βλάχικης καλύβας που απαντάμε στην περιοχή. Οι καλύβες γενικά διαμορφώνονται και διαφοροποιούνται ώστε να ανταποκρίνονται καλύτερα στις ανάγκες του χρήστη. Η ανάπτυξή τους γίνεται αρμονικά και οργανικά, όπως εξελίσσονται οι οικογένειες που τις κατοικούν. Οι κύριοι παράγοντες μιας τέτοιας αλλαγής συνήθως έχουν να κάνουν με το μέγεθος της στέγης, τη βέλτιστη στήριξη, αντοχή και μόνωση.³³

Η κυκλική καλύβα στηνόταν γρηγορότερα από τη δίρριχτη, καθώς η κατασκευή της ήταν ευκολότερη, και απαιτούσε λιγότερα υλικά.³⁴ Επίσης το σχήμα και η διάταξη της κυκλικής καλύβας την έκαναν καταλληλότερη και βολικότερη για την ποιμενική ζωή και δραστηριότητα.³⁵ Για αυτό το λόγο η κυκλική καλύβα είναι ο τύπος που χρησιμοποιούνταν στα περισσότερα κονάκια.

Η κατασκευή της δίρριχτης καλύβας ξεκινάει με τη χάραξη της κάτοψης. Αρχικά η καλύβα ήταν ωοειδής και στενότερη και χαμηλότερη προς τον βορρά, και ήταν φανερό ότι αποτέλεσε εξέλιξη της κυκλικής.³⁶ Στη συνέχεια όμως η μορφή της άλλαξε και οι δυο πλευρές έγιναν ισοϋψείς και η κάτοψη παραλληλόγραμμη.³⁷

Στις τέσσερις γωνίες έμπηγαν τέσσερις κατακόρυφες φούρκες, ίδιου ύψους.³⁸ Στη μέση των δύο στενών πλευρών στερέωναν δύο ψηλότερες φούρκες, πάνω στις οποίες

33 Χατζημιχάλη, Αγγελική. Σαρακατσάνοι. τ. II. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2010, σελ. 227.

34 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 241.

35 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 241.

36 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 285.

37 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 287.

38 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 287.

στηριζόταν η μεσαία δοκός της στέγης, «ο μεγάλος καβαλάρης».³⁹ Οι υπόλοιπες φούρκες παραλάμβαναν ανά δύο τις άλλες δύο δοκούς.⁴⁰ Κάποια καλύβια μπορεί να είχαν επιπλέον ενδιάμεσες φούρκες στις μεγάλες πλευρές, τρείς δηλαδή στην κάθε πλευρά.⁴¹

Οι κατακόρυφες φούρκες με τις οριζόντιες δοκούς της στέγης αποτελούσαν τον κυρίως σκελετό της κατασκευής. Ο δευτερεύοντας σκελετός είχε τη μορφή κλαδόπλεχτου τοιχώματος (αντίστοιχη τεχνική με τη λιάσα), ήταν ανεξάρτητος από τις φούρκες τοποθετημένος σε μικρή απόσταση από αυτές.⁴² Στο επίπεδο της οροφής, ο δευτερεύων σκελετός ακολουθούσε την ίδια λογική, αλλά απόλυτα εξαρτώμενος από τον πρωτεύοντα.⁴³

Οι μεγάλες φούρκες που στήριζαν τον «καβαλάρη» μπορούσαν να τοποθετηθούν στο εσωτερικό της κάτοψης, χωρίζοντάς τη σε δύο υποτυπώδη κλίτη.⁴⁴ Είχαν ύψος 3,00 μέτρα και οι μικρότερες είχαν το μισό αυτού. Η κλίση της στέγης απαιτείτο να είναι αρκετά έντονη ώστε να διώχνει τα νερά και το χιόνι.⁴⁵ Η πόρτα έμπαινε πάντα στις μεγάλες πλευρές, που έφταναν από τα 5,00 έως και τα 10,00 μέτρα σε μήκος, ενώ οι μικρές πλευρές δεν ξεπερνούσαν τα 4,50 μέτρα. Αν υπήρχε άλλο άνοιγμα, έμπαινε στην απέναντι πλευρά. Η εξωτερική και εσωτερική επένδυση της καλύβας -με άχυρα ή φύλλωμα και λάσπη, αντίστοιχα- γινόταν με τον ίδιο τρόπο που είδαμε στον παραπάνω τύπο.

39 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 287.

40 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 287.

41 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 287.

42 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 290.

43 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 290.

44 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 290.

45 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 289.

2.2.3 η τέντα

Η τέντα συγκροτούσε την πιο στοιχειώδη μορφή κατοίκησης και χρησιμοποιούνταν κυρίως στις διανυκτερεύσεις κατά τη μεταφορά των караβανιών. Στήνονταν κάθε βράδυ, και η κατασκευή τους ήταν πολύ απλή.

Ο σκελετός απαρτιζόταν από δύο μεγάλες φούρκες οι οποίες στήριζαν μία οριζόντια δοκό, σχηματίζοντας ένα "Π",⁴⁶ το οποίο καλυπτόταν από ένα χοντρό, καφέ κάλυμμα (τέντα) από γιδόμαλλο. Έπειτα, στερέωναν τις άκρες του καλύμματος στο έδαφος, με μικρούς πασσάλους ώστε να σχηματιστεί μια υφασμάτινη δිරριχτή σκεπή που προστάτευε το εσωτερικό της σκηνής από τα πλάγια.

Ο σκελετός χώριζε την τέντα σε δύο κλίτη: το ένα χρησιμοποιούνταν ως αποθηκευτικός χώρος, και σε αυτόν τοποθετούσαν όλο το βιός που κουβαλούσαν στα μουλάρια και το σκέπαζαν με βελέντζες, για να το προστατεύσουν από τα καιρικά φαινόμενα.⁴⁷ Το δεύτερο κλίτος ήταν χώρος ύπνου, τον οποίο έστρωναν με βελέντζες και φλοκάτες για κάλυψη. Κοιμόταν όλοι μαζί σε δύο σειρές, με τα κεφάλια προς τη σκηνή και τα πόδια προς τα έξω.⁴⁸ Συνήθως οι στενές πλευρές παρέμεναν ανοιχτές, έκτος από κάποιες περιπτώσεις που, λόγω βροχής, κάλυπταν και την τρίτη πλευρά της τέντας και εκεί έβαζαν το βιός τους και ο χώρος ύπνου καταλάμβανε όλο τον υπόλοιπο χώρο.⁴⁹ Αν χρειαζόταν να ανάψουν φωτιά τότε αυτή τοποθετούνταν στην είσοδο της τέντας.⁵⁰

46 Αρτινός, Αποστόλης. *Η ελάχιστη δομή: Σκηνές της καλύβας*. Αθήνα: ΚΡΙΤΙΚΗ, 2014, σελ. 150.

47 Αρτινός, ό.π., σελ. 148.

48 Συνέντευξη με Μαγδαληνή Χαντζάρα.

49 Αρτινός, Αποστόλης. *Η ελάχιστη δομή: Σκηνές της καλύβας*. Αθήνα: ΚΡΙΤΙΚΗ, 2014, σελ. 150.

50 Συνέντευξη με Μαγδαληνή Χαντζάρα.

Η χρήση της τέντας ως προσωρινής κατοικίας κατά τις μετακινήσεις είχε το πλεονέκτημα ότι το στήσιμο και η μεταφορά της ήταν εύκολες και γρήγορες διαδικασίες. Το βάρος των τριών ράβδων ήταν αμελητέο, ενώ η ίδια η τέντα τοποθετούνταν διπλωμένη κάτω από το σαμάρι, κάνοντας το πιο άνετο για το μουλάρι.⁵¹ Επιπλέον, η μάλλινη τέντα ήταν κατάλληλα επεξεργασμένη, και σαν πρώτη ύλη αλλά και κατά την ύφανση στον αργαλειό, ώστε να είναι πολύ ζεστή και ανθεκτική. Το ύφασμα ήταν τόσο χοντρό που ήταν σχεδόν αδιάβροχο και παρείχε επαρκή προστασία από τις καταρρακτώδεις βροχές και τα χιόνια.⁵² Τέλος, οι τέντα χρησιμοποιούνταν και σαν προσωρινή κατοικία έως το πέρας της κατασκευής της αχυρόπλεχτης καλύβας.⁵³

*«Η κυρία Σίμονς ούρλιαξε μόλις είδε πως η τέντα ήταν ένα καραβόπανο, που διπλωνόταν στη μέση και κρατιόταν στη γη απ' τις άκρες, ενώ απ' τις δύο μεριές έμενε ανοιχτό. Ο Κερκυραίος μας ορκιζότανε πως θα είμαστε μέσα στις τέντες αυτές· σα βασιλιάδες, εκτός μόνο όταν βρέχει η φυσάει αέρας δυνατός. Όλη η συμμορία βάλθηκε να μπήξει τα παλούκια, να φτιάξει τα γιατάκια και να φέρει σκεπάσματα».*⁵⁴

51. Αρτινός, Αποστόλης. Η ελάχιστη δομή: Σκηνές της καλύβας. Αθήνα: ΚΡΙΤΙΚΗ, 2014, σελ. 148.

52. Αρτινός, Αποστόλης. Η ελάχιστη δομή: Σκηνές της καλύβας. Αθήνα: ΚΡΙΤΙΚΗ, 2014, σελ. 145.

53. Αρτινός, ό.π., σελ. 150.

54. Εντομόντ Αιπού, Ο βασιλεύς των ορέων, μτφ. Ανδρέας Φραγκιάς, Εκδ. Γαλαξίας-Ερμείας, Αθήνα, 1982 (Παρίσι, 1857)

2.3 ανάλυση μοντέλου κατοίκησης της καλύβας:

Το κυριότερο στοιχείο που λειτουργούσε καθοριστικά στη τη διάταξη της κάτοψης της κυκλικής καλύβας ήταν η εστία, η «βάτρα».⁵⁵

Η εστία στις βλάχικες καλύβες ήταν τοποθετημένη λίγο απόκεντρα, απέναντι από την είσοδο, σε αντίθεση με τη σαρακατσάνικη καλύβα που η εστία βρισκόταν πάντα στη μέση.⁵⁶ Αντιθέτως, η βάτρα τοποθετούταν σε μία γωνιά, με απόσταση περίπου 0,50 μέτρου από το τοίχωμα της καλύβας, για την αποφυγή πυρκαγιάς. Έπρεπε να βρίσκεται εκτός του άξονα της πόρτας, για να μην σβήνει ο αέρας τη φωτιά,⁵⁷ αλλά έπρεπε να είναι απέναντί της για να προσφέρει φωτισμό στο χώρο που δεν έφτανε το φως από το άνοιγμα της εισόδου.⁵⁸ Στη δίρριχτη καλύβα η εστία τοποθετούνταν κοντά στην μπροστινή φούρκα με απόσταση περίπου ενός μέτρου από τον πλησιέστερο τοίχο.⁵⁹

Η κατασκευή της γινόταν το επίπεδο του δαπέδου, το οποίο πατούσαν για να σκληρύνει και μετά το έστρωναν με πηλό που έφτιαχναν από κατάλληλο αργιλώδες χώμα, που έλεγαν πως πυρώνει εύκολα και δυνατά.⁶⁰

«Ζύμωναν με λίγη βουριά τον πηλό σα σφιχτό ζυμάρι και τον άπλωναν με το χέρι σε όλη την επιφάνεια της γωνιάς για να στερεώσει, να πήξει».⁶¹

55 Χατζημιχάλη, Αγγελική. Σαρακατσάνοι. τ. II. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2010, σελ. 339.

56 Αλεξάκης, Ελευθέριος. Τα τσελγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου. Γεωγραφίες, τχ. 5 (2003): 114–34, σελ. 131.

57 Χατζημιχάλη, Αγγελική. Σαρακατσάνοι. τ. II. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2010, σελ. 343.

58 Συνέντευξη με Μαγδαληνή Χαντζάρα.

59 Χατζημιχάλη, Αγγελική. Σαρακατσάνοι. τ. II. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2010, σελ. 343.

60 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 343.

61 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 344.

Η βάτρα είχε κυκλικό σχήμα, διαμέτρου περίπου ένα μέτρο.⁶² Περιμετρικά αυτού του κύκλου «ζύμωναν», με την ίδια λάσπη ένα μικρό κύλινδρο, διαμέτρου 0,05 περίπου μέτρα, ο οποίος οριοθετούσε την εστία και εμποδίζει τη στάχτη να χυθεί στο πάτωμα της καλύβας.⁶³

Πίσω από τη βάτρα έμπηγαν ένα μεγάλο κατακόρυφο λίθο, σε σχήμα παραλληλόγραμμης πλάκας, με ύψος 0,20 έως 0,50 μέτρα,⁶⁴ ώστε να προφυλάσσει τη φωτιά και να υπάρχει σαν εμπόδιο μεταξύ εκείνης και του πλησιέστερου τοιχώματος. Η πλάκα αυτή ονομαζόταν «τσουτσουνάρι» που σημαίνει σταχτοδόχος, καθ' ότι τη χρησιμοποιούσαν για να συλλέγουν τη στάχτη για να κάνουν αλισίβα (μια πρακτική κατά την οποία έπλεναν τα μάλλινά τους με ένα διάλυμα στάχτης και νερού).

Εκτελούσε ταυτόχρονα το ρόλο της εστίας αλλά και του χώρου προετοιμασίας του φαγητού, κυρίως τους χειμωιάτικους μήνες. Ωστόσο οι δυνατότητες μαγειρέματος εντός της καλύβας ήταν περιορισμένες, λόγω της χωρητικότητας και των εύφλεκτων υλικών και κυρίως λόγω του καπνού. Οι καπνοί απλώνονταν σε όλο το καλύβι και γέμιζαν τα τοιχώματα με κάπνα την οποία έπρεπε να καθαρίζουν κατά τακτά διαστήματα.⁶⁵ Για αυτό το λόγο πάντα υπήρχε μια επιπλέον εστία εξωτερικά της καλύβας, αντίστοιχα κατασκευασμένη με την εσωτερική, με μοναδική προσθήκη ένα περιμετρικό

62 Χατζημichάλη, ό.π., σελ. 344.

63 Χατζημichάλη, ό.π., σελ. 344.

64 Χατζημichάλη, ό.π., σελ. 344.

65 Χατζημichάλη, ό.π., σελ. 341.

τοίχωμα από ξερολιθιά ή κλαδόπλεχτο για να προστατεύει τη φωτιά από τον αέρα και τη βροχή.⁶⁶ Παρά την ύπαρξη μια δεύτερης εστίας δεν αναιρούταν η σημασία της εσωτερικής βάτρας στο νοικοκυριό καθώς η κύρια ιδιότητά της, αυτή της εστίας που παρείχε φως και θερμότητα και συσπειρώνει γύρω της όλα τα μέλη και στοιχεία της κατοίκησης.

«Ακόμη και το καλοκαίρι που όλοι χτίζουν και μια άλλη παραστιά έξω από το καλύβι [...] ακόμη και τότε η βάτρα δε λείπει ποτέ από το καλύβι που κατοικού.»⁶⁷

66 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 343.

67 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 339-340.

φαγητό

Ο χώρος της κουζίνας, η εστία, ο αποθηκευτικός χώρος για τα μαγειρικά σκεύη, τα υλικά και τις πρώτες ύλες βρισκόταν στο εσωτερικό της καλύβας. Ωστόσο, η διαδικασία του μαγειρέματος λάμβανε χώρα στη δευτερεύουσα εστία που βρισκόταν στον εξωτερικό χώρο. Η μαγειρική ήταν αποκλειστικά γυναικεία δουλειά. Οι άνδρες δεν ασχολούνταν με το σπίτι ή την προετοιμασία του φαγητού, εκτός από ορισμένες περιστάσεις, όπως τις γιορτές, που αναλάμβαναν το ψήσιμο του αρνιού στη σουβλα.⁶⁸

Τα σύνεργα και σκεύη μαγειρικής που χρησιμοποιούσαν ήταν συγκεκριμένα: η γάστρα, ήταν ένα σκεύος με σχήμα ημισφαιρικού κώδωνα με μια χειρολαβή στην κορυφή,⁶⁹ από χοντρή λαμαρίνα, με διάμετρο περίπου 60 εκατοστά και ύψος 15 έως 20 εκατοστά.⁷⁰ Αυτός τοποθετούνταν πάνω από ένα (μικρότερης διαμέτρου) ταψί με χαμηλά τοιχώματα που χρησιμοποιούσαν για το ψήσιμο πίτας ή ψωμιού και ήταν αντίστοιχο με το σημερινό φούρνο.

Άναβαν φωτιά με πολλά ξύλα, και την άφηναν να κάψει για ώρα, μέχρι που καίγονταν τα ξύλα και γινόταν κάρβουνο ή θράκα. Στη συνέχεια σκούπιζαν τη θράκα και πάνω στον πυρωμένο πηλό της βάτρας ζύμωναν το ψωμί, το οποίο στη συνέχεια κάλυπταν με

68 Αλεξάκης, Ελευθέριος. *Οι Βλάχες του Μετζίτι. Οικονομία, κοινωνία και κοινωνικό φύλο σε μια κοινότητα του Πλωγυνίου (Ήπειρος)*. Στο *Οικογένεια, Συγγένεια και Γάμος στην Νεότερη Ελλάδα: Εθνοκοινωνιολογική Προσέγγιση*, 321-41. Αθήνα: Ηρόδοτος, 2014, σελ. 327.

69 Χατζημιχάλη, Αγγελική. *Σαρακατσάνοι*. τ. II. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2010, σελ. 348.

70 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 348.

την γάστρα. Αυτό λεγόταν «πένι το βάτρε»,⁷¹ δηλαδή ψωμί στη βάτρα, και είναι ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα κατά τα οποία οι νοικοκυρές εκμεταλλεύονταν στο έπακρο τις ιδιότητες των υλικών που χρησιμοποιούσαν.

Η πυρρυστία επρόκειτο για έναν σιδερένιο, τριγωνικό τρίποδα,⁷² που πάνω σε αυτόν έβαζαν τα χάλκινα σκεύη μαγειρικής, ενώ από κάτω έκαιγε η φωτιά.⁷³ Ήταν ιδιαίτερα χρηστικό αντικείμενο καθώς τους επέτρεπε να μαγειρεύουν χωρίς να διαταράσσεται η φωτιά της εστίας.

Άλλα σκεύη μαγειρικής που υπήρχαν σε κάθε νοικοκυριό ήταν το μεγάλο καζάνι για τα βραστά φαγητά αλλά και για να βράζουν νερό για να πλένουν, και κάποια μικρότερη κατσαρόλα με μακριά χειρολαβή για να βράζουν το γάλα. Κουτάλες, και μαχαιροπήρουνα υπήρχαν, αλλά σπάνια υπήρχαν πιάτα.

Τα μέλη της οικογένειας έτρωγαν από το ίδιο σκεύος ταυτόχρονα, καθισμένοι ολόγυρα, γύρω από το τραπέζι του φαγητού, τον σοφρά.

Ο σοφράς, ήταν ξύλινος, κυκλικός με διάμετρο περίπου ενός μέτρου και ύψος 20 εκατοστά. Εκτός από το σερβίρισμα του φαγητού στο σοφρά γινόταν και η προετοιμασία του. Καθώς ο σοφράς ήταν ο κύριος πάγκος εργασίας και χώρος φαγητού,

71 Συνέντευξη με
Μαγδαληνή Χαντζάρα.

72 Χατζημιχάλη,
Αγγελική. Σαρακατσάνοι. τ.
II. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής
Χατζημιχάλη, 2010, σελ.
350.

73 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ.
351.

από το ύψος του ίδιου και της εστίας, παρατηρούμε ότι οι κύριες εργασίες γύρω από το φαγητό γινόταν σε καθιστή στάση ή στα γόνατα. Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι τα ψηλά έπιπλα ήταν πολύ δύσκολο να μεταφερθούν.

Το κυρίως γεύμα ήταν το βραδινό, καθώς ήταν η μόνη στιγμή της ημέρας που μαζευόταν όλη η οικογένεια. Κατά τη διάρκεια της ημέρας οι άνδρες έφευγαν για τα βοσκοτόπια και γυρνούσαν ξανά το βράδυ, ενώ οι γυναίκες ασχολούνταν με όλες τις δουλειές γύρω από το σπίτι και το νοικοκυριό. Οι μεγ έπαιρναν λίγο φαΐ μαζί τους σαν κολατσιό, ενώ οι γυναίκες μαζεύονταν και έτρωγαν μαζί λίγη πίτα. Η διαίρεση των δύο φύλων εκτεινόταν και στο φαγητό, καθώς οι άνδρες έτρωγαν ξεχωριστά από τις γυναίκες και τα παιδιά.⁷⁴

74 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Οι Βλάχες του Μετζίπιέ. Οικονομία, κοινωνία και κοινωνικό φύλο σε μια κοινότητα του Πωγωνίου (Ήπειρος)'. Στο Οικογένεια, Συγγένεια και Γάμος στην Νεότερη Ελλάδα: Εθνοκοινωνιολογική Προσέγγιση, 321-41. Αθήνα: Ηρόδοτος, 2014, σελ. 327.

75 Αλεξάκης, ό.π., σελ. 327.

76 Αλεξάκης, ό.π., σελ. 330.

77 Αλεξάκης, ό.π., σελ. 327.

Στο βραδινό συσπειρώνονταν όλα τα αρσενικά του σπιτιού γύρω από το σοφρά και τρώγανε, κάποιες φορές μαζί με τις μεγαλύτερες γυναίκες και τα παιδιά. Οι νύφες όμως δεν έτρωγαν ποτέ μπροστά στον πεθερό ή τον σύζυγό τους.⁷⁵ Κατά τη διάρκεια του δείπνου στέκονταν όρθιες για να εξυπηρετήσουν τους υπόλοιπους⁷⁶ και μόνο όταν όλοι οι υπόλοιποι είχαν τελειώσει έβγαιναν έξω από το καλύβι ή έτρωγαν μόνες τους με στραμμένο το πρόσωπο για να μην τις βλέπουν.⁷⁷

διημέρευση

Όπως προαναφέρθηκε, η κάθε καλύβα είχε επαρκή χωρητικότητα για δέκα με δεκαπέντε άτομα, αλλά κάποιες φορές φιλοξενούσε μέχρι και είκοσι. Αυτό σημαίνει ότι η κάθε καλύβα αποτελούσε κατοικία για όλα τα μέλη μιας πολύπυρηνικής οικογένειας: το γέρικο ανδρόγυνο με τα (αρσενικά) παιδιά τους και τις συζύγους τους, και τα παιδιά εκείνων.⁸⁰

Ίσως ένας από τους λόγους που λειτουργούσε αυτό το μοντέλο (συν) κατοίκησης ήταν το γεγονός ότι οι άνδρες της οικογένειας έλειπαν σχεδόν ολόκληρη την ημέρα, αφήνοντας τις γυναίκες να ασχοληθούν με τις δουλειές του σπιτιού, πράγμα που σήμαινε ότι ο χρόνος που περνούσαν όλοι μαζί στο σπίτι ήταν οι ώρες του βραδινού και του ύπνου. Εκτός από τις γυναίκες, την ημέρα θα έμενε στο καλύβι κάποιος αν ήταν άρρωστος, ή τα μικρότερα παιδιά της οικογένειας.⁸¹ Οι άνδρες «έκαναν κουμάντο στα ζώα» ή ήταν «γία το έξω, το γύρο», που σήμαινε ότι ασχολούνταν με τις εξωτερικές δουλειές του σπιτιού, είτε στα λιβάδια είτε έκαναν συναλλαγές στα γύρω χωριά όπου δούλευαν σαν αγωγιάτες.⁸² Αν η οικογένεια είχε αγόρια ηλικίας 10 με 15 χρόνων τότε ασκούσαν και αυτά χρέη τσοπάνων.⁸³ Αυτή η πρακτική υπέβοσκε μια μορφή μητριαρχίας στην παραδοσιακή οικογένεια, καθώς τα παιδιά δεν είχαν αντίστοιχη σχέση με τους δύο γονείς, αφού

80 Χατζημυχάλη, Αγγελική. Σαρακατσάνοι. τ. II. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημυχάλη, 2010, σελ. 212.

81 Χατζημυχάλη, ό.π., σελ. 265.

82 Αλεξάκης, Ελευθέριος. Τα τσελγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου. Γεωγραφίες, τχ. 5 (2003): 114–34, σελ. 126.

83 Αλεξάκης, ό.π., σελ. 126.

84 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Οι Βλάχες του Μετζιπέ. Οικονομία, κοινωνία και κοινωνικό φύλο σε μια κοινότητα του Πωγωνίου (Ήπειρος)'. Στο Οικογένεια, Συγγένεια και Γάμος στην Νεότερη Ελλάδα: Εθνοκοινωνιολογική Προσέγγιση, 321-41. Αθήνα: Ηρόδοτος, 2014, σελ. 332.

85 Henri Belle, *Trois années en Grèce*, Librairie Hachette, Paris, 1881.

86 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Οι Βλάχες του Μετζιπέ. Οικονομία, κοινωνία και κοινωνικό φύλο σε μια κοινότητα του Πωγωνίου (Ήπειρος)'. Στο Οικογένεια, Συγγένεια και Γάμος στην Νεότερη Ελλάδα: Εθνοκοινωνιολογική Προσέγγιση, 321-41. Αθήνα: Ηρόδοτος, 2014, σελ. 327.

87 Αλεξάκης, Ελευθέριος. Τα τσελγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου. Γεωγραφίες, τχ. 5 (2003): 114-34, σελ. 125.

88 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Οι Βλάχες του Μετζιπέ. Οικονομία, κοινωνία και κοινωνικό φύλο σε μια κοινότητα του Πωγωνίου (Ήπειρος)'. Στο Οικογένεια, Συγγένεια και Γάμος στην Νεότερη Ελλάδα: Εθνοκοινωνιολογική Προσέγγιση, 321-41. Αθήνα: Ηρόδοτος, 2014, σελ. 327.

δεν έβλεπαν τα αρσενικά της οικογένειας.⁸⁴

«Ακόμα και στα βουνά τους, το καλοκαίρι, ενώ τα γυναικόπαιδα παραμένουν μέσα στα καλύβια, οι άντρες τριγυρίζουν με τα σκυλιά τους στα ψηλά πλατώματα, αλλάζουν καθημερινά βοσκότοπο και κοιμούνται στο ύπαιθρο, τυλιγμένοι με τις μακριές μάλλινες κάπες τους, αδιάφοροι μπροστά στον ήλιο και τη βροχή, την κούραση και τη στερήσεις, ζώντας σε άγρια κατάσταση, πάρε με τα γεράκια και τα βράχια».⁸⁵

Η αποκλειστική ασχολία των γυναικών ήταν οι δουλειές και η οργάνωση του σπιτιού και η φροντίδα των παιδιών. Όμως και μεταξύ των γυναικών υπήρχε συγκεκριμένη ιεραρχία και καταμερισμός των εργασιών,⁸⁶ όπου στην κορυφή βρισκόταν η γηραιότερη (συνήθως η πεθερά) και η χαμηλότερη θέση άνηκε στη μικρότερη νύφη. Σε ένα νοικοκυριό μπορεί να υπήρχαν και τέσσερις "νυφάδες".⁸⁷ Οι νεαρότερες γυναίκες έκαναν τις βαρύτερες εργασίες, όπως τη μεταφορά νερού (ακόμη και τη νύχτα), καύσιμης ύλης⁸⁸ ή το πλύσιμο ρούχων στο κοντινότερο ποτάμι, καθώς οι ηλικιωμένες είχαν περισσότερο εποπτικό ρόλο.⁸⁹ Επιπλέον, οι γυναίκες έπρεπε να υφαίνουν ρούχα, και χρηστικά αντικείμενα στον αργαλειό – τον οποίο τοποθετούσαν σε ένα προχειρότερο και μικρότερο καλύβι- είτε για προσωπική χρήση της οικογένειας είτε για να τα πουλήσουν στα γειτονικά χωριά.⁹⁰ Η φωτιά της βάτρας ήταν μόνιμως αναμμένη,

τους χειμερινούς μήνες, ενώ το καλοκαίρι την άναβαν μόνο το βράδυ, κυρίως για φωτισμό.⁹¹ Όλο το νοικοκυριό του σπιτιού συσπειρωνόταν γύρω από τη φωτιά: σε αυτή μαζεύονταν όλοι όποτε είχε κακοκαιρία, αυτή τους ζέσταινε και του φώτιζε τη νύχτα. Η βάτρα θύμιζε τον τύπο της αρχαίας εστίας του κέντρου χωρίς καπνοδόχο⁹² καθώς η κύρια ιδιότητά της, ήταν αυτή της εστίας που παρείχε φως και θερμότητα και συσπείρωνε γύρω της όλα τα στοιχεία της κατοίκησης.

*«[...] η εστία [...] μπαίνει πάντα στο χώρο που κατοικεί η οικογένεια και συγκεντρώνεται η οικογενειακή ζωή».*⁹³

Η ζωή στα κονάκια όριζε μια τόσο αρμονική σχέση με τη φύση που ήταν δύσκολο να προσδιοριστεί το όριο μεταξύ του έξω και του μέσα. Η διατρητότητα του σκελετού της καλύβας έκανε τη σχέση του εσωτερικού με το εξωτερικό ήταν αρκετά συγκεχυμένη. Παρά του πρωτόγονου τρόπου διαβίωσης, η Βλάχα νοικοκυρά ήταν πολύ αυστηρή σχετικά με την τάξη και την καθαριότητα του σπιτιού. Όταν γυρνούσαν οι άνδρες στο σπίτι το βράδυ έβγαζαν τα βρώμικα πανωφόρια, τις κάπες και τα παπούτσια τους πριν καθίσουν στις βελέντζες για να φάνε. Οι άνδρες καθόταν οκλαδόν ενώ οι γυναίκες (αν καθόταν), ήταν γονατιστές, ή με τα πόδια στο πλάι, σε ένδειξη σεμνότητας. Η κυκλική κάτοψη διαιρείτο στη μέση, σύμφωνα με

89 Αλεξάκης, ό.π., σελ. 327.

90 Αλεξάκης, ό.π., σελ. 327.

91 Χατζημιχάλη, Αγγελική. Σαρακατσάνοι. τ. II. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2010, σελ. 343.

92 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 340.

93 Χατζημιχάλη, ό.π., σελ. 339-340.

τον άξονα της βάτρας. Το δεξί τμήμα ήταν ο χώρος των γυναικών και εκεί συνήθως τοποθετούνταν η κουζίνα, ενώ στα αριστερά ήταν ο χώρος των ανδρών, η κόγχη όπου ήταν η τιμητική θέση των γερόντων.⁹⁴

«Η καλύβα είναι γεμάτη με σακιά από ρούχα, το σκουτικό, με τα σκεύη, τα αγγεία, [...] τα σακιά με το αλεύρι, τα τουλούμια με το τυρί και όλο το βιός, τα σέγια (νοικοκυριό). Χώνουν στο καλό κονάκι, σαν κάνει πολύς χειμώνας, και άρρωστα τσοπανόσκυλα, κανένα ζαγάρι, [...] γεννησιάρικες αρνάδες και κατσικαδούλες [...] για να ζεσταίνονται κοντά στη φωτιά, να μην κρυώνουν και ψοφάνε».⁹⁵

94 Αλεξάκης, Ελευθέριος. *Οι Βλάχες του Μετζίπιέ. Οικονομία, κοινωνία και κοινωνικό φύλο σε μια κοινότητα του Πωγωνίου (Ήπειρος)*. Στο *Οικογένεια, Συγγένεια και Γάμος στην Νεότερη Ελλάδα: Εθνοκοινωνιολογική Προσέγγιση*, 321–41. Αθήνα: Ηρόδοτος, 2014, σελ. 330.

95 Χατζημιχάλη, Αγγελική. *Σαρακατσάνοι*. τ. II. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2010, σελ. 212.

»Πόσο μικρές, πόσο φτωχίες τους φάνηκαν!
Για να μπει στην πόρτα ένας άνθρωπος έπρεπε
να σκύψει το κεφάλι.

«Μα τι; Εδώ θα καθίσουμε;» ρωτούσαν.

«Τι πόρτες είναι τούτες!» είπε ένας.

«Έτσι, με μια κάμαρα μόνο θα περάσουμε;»
ρωτούσαν άλλοι.

«Που είναι το κρεβάτι;»

»Οι καλύβες αλήθεια δεν είχαν τίποτα από
αυτά. Η κάθε καλύβα ήταν μία κάμαρη με
κλαριά, ίσα-ίσα να φυλάγει τον άνθρωπο από
τον αέρα και τη βροχή».¹⁰²

¹⁰² Ζαχαρίας
Παπαντωνίου, Τα ψηλά
βουνά, Αθήνα, 2013 (1918),
σελ. 33.

Ύπνος

Αν και κοιμόταν όλοι μαζί στον ίδιο χώρο, συνήθως υπήρχε κάποιος διαχωρισμός ώστε τα ζευγάρια να κοιμούνται μαζί ενώ για τους υπόλοιπους υπήρχε φυλετικός διαχωρισμός, εκτός από τα παιδιά που κοιμόταν όλα μαζί. Οι βελέντζες ήταν έτσι διατεταγμένες ώστε να είναι όλοι όσο πιο κοντά γινόταν στη φωτιά για ζέστη. Δεν υπήρχε κάποια προετοιμασία για τον ύπνο όσον αφορά την αλλαγή των ρούχων, αφού δεν υπήρχε καμία ανοχή για τη θέα του γυμνού σώματος – ειδικά σε ένα χώρο όπου υπήρχαν άτομα του άλλου φύλου.

Για τις γυναίκες ειδικά, η οποιαδήποτε θέα γυμνού δέρματος ήταν απαγορευμένη, έως αποκρουστική. Αυτό βέβαια είχε να κάνει με τη προσπάθεια διατήρησης της σεμνότητας στο πλαίσιο της συγκατοίκησης με άνδρες πέραν του συζύγου.¹⁰⁸ Επιπλέον τις περισσότερες φορές δεν ήταν εφικτό να αλλάζαν ρούχα λόγω των χαμηλών θερμοκρασιών που επικρατούσαν ακόμα και τους καλοκαιρινούς μήνες στο βουνό. Η μοναδική ίσως υποχώρηση σε σχέση με την ιδιωτικότητα σε τέτοια ζητήματα ήταν ότι τα νιόπαντρα ζευγάρια συνήθως διέμεναν σε μια μικρότερη καλύβα δίπλα σε αυτή των γονιών του γαμπρού.¹⁰⁹

108 Αλεξάκης, Ελευθέριος. *Οι Βλάχες του Μετζιπέ. Οικονομία, κοινωνία και κοινωνικό φύλο σε μια κοινότητα του Πλωγνίου (Ήπειρος)*. Στο *Οικογένεια, Συγγένεια και Γάμος στην Νεότερη Ελλάδα: Εθνοκοινωνιολογική Προσέγγιση*, 321–41. Αθήνα: Ηρόδοτος, 2014, σελ. 330.

109 Αλεξάκης, Ελευθέριος. *Τα τσελγκάτα και μετακινήσεις των Αρβαντόβλαχων κτηνοτρόφων της Ήπειρου*. *Γεωγραφίες*, τχ. 5 (2003): 114–34, σελ. 131.

ζεσταθεί και να κοιμηθεί. Καθισμένοι το χειμώνα κατάχαμα πάνω σε βελέτζες, «γυροβολιά όλοι» γύρω στον κύκλο της, πυρώνονται και κοιμούνται με τα πόδια τους κοντά στη φωτιά. Τις μεγάλες νύχτες του χειμώνα, για να ζεσταθούν και να φέξουν, θέλουν τουλάχιστον ένα- δυο ζαλίκια κούτσουρα. Συχνά καίνε πολλά κλαριά μαζί [...] που δίνουν φέγγος στο καλύβι. Με το φέξο ζυμώνουνε, ψήνουνε, και τρώνε ψωμί, χτενίζονται οι γυναίκες, ράβουν, κεντάνε οι τσούπρες, πλέκουν [...]. Σα θέλουν περισσότερο φως [...] ρίχνουν στη γωνιά μεγάλα δαδιά ή πουρναρίσια κλαριά, [...] που λαμπαδίζουν».¹¹⁵

115 Χατζημιάλη, ό.π., σελ. 341-342.

υγροί χώροι

Η δομή της καλύβας με τα συγκεκριμένα μέσα ήταν αδύνατο να περιέχει υγρούς χώρους. Άλλωστε, όπως είδαμε παραπάνω η ανοχή απέναντι στο γυμνό σώμα ήταν μηδενική, οπότε η φροντίδα του καθενός για το σώμα και τις ανάγκες τους ήταν προσωπική υπόθεση του καθενός. Αν και υπήρξαν κατά καιρούς απόπειρες κατασκευής μιας πρότυπης τουαλέτας, τα υγειονομικά θέματα που προέκυπταν τους έκαναν να εγκαταλείψουν τέτοιες απόπειρες.

Όσον αφορά την προσωπική υγιεινή προτιμούσαν τη χρήση μιας λεκάνης με νερό για το πλύσιμο του προσώπου, χεριών, ποδιών και το συχνό λούσιμο. Το πλύσιμο του σώματος στις γυναίκες γινόταν κάθε δέκα με δεκαπέντε μέρες που κατέβαιναν σε κάποιο ποτάμι για να πλύνουν τα ρούχα και τις βελέντζες. Πλένονταν κάτω από τα ρούχα, χωρίς αυτά να αφαιρεθούν και μόνο παρουσία ελάχιστων γυναικών. Έπειτα άλλαζαν σε καθαρά ρούχα ώστε να πλύνουν τα ήδη φορεμένα. Για τους άνδρες ίσχυε κάτι αντίστοιχο, αν και εκείνοι είχαν λίγη περισσότερη ελευθερία σε τέτοια θέματα.

Κεφάλαιο 3:

μετάβαση - εγκατάσταση
στην Ηγουμενίτσα

3.1 η αστικοποίηση και η αφομοίωση των βλάχικων κοινοτήτων

Όπως προαναφέρθηκε, (Κεφάλαιο 2), ο ημινομαδισμός μεγάλων αποστάσεων γνώρισε μεγάλη ακμή υπό το καθεστώς ενιαίων διοικητικά κρατών και αχανών αυτοκρατοριών αφού διευκόλυνε τις μετακινήσεις. Με τη διάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και τον διοικητικό διαχωρισμό της Βαλκανικής, τα βλάχικα τσελιγκάτα αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα επιβίωσης.¹

Με την οριοθέτηση των συνόρων και την προσάρτηση της Ηπείρου στο ελληνικό κράτος το 1913, οι μετακινήσεις στα κονάκια της Αλβανίας έγιναν δυσκολότερες, έως το 1917 που διακόπηκαν τελείως.² Επιπλέον, οι αγροτικές μεταρρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν στο πλαίσιο προγραμμάτων εθνικής ανάπτυξης είχαν σοβαρές επιδράσεις στις κτηνοτροφικές κοινότητες.³

Συγκεκριμένα, κατά την περίοδο της προσάρτησης των βόρειων διαμερισμάτων στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, ένα από τα κυριότερα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα ήταν η ανάγκη κατακερματισμού των τσιφλικιών.⁴ Τσιφλίκια ονομάζονταν οι μεγάλες εκτάσεις εκ των οποίων μικρό τμήμα καλλιεργείτο και το υπόλοιπο ενοικιαζόταν στους τσελιγκάδες ως βοσκότοπος. Η πρακτική αυτή ήταν ιδιαίτερα συχνή στην Ήπειρο αφού υπήρχε μεγάλη ζήτηση από τους κτηνοτρόφους, αλλά και λόγω του σταθερού εισοδήματος που παρείχε η επινοικίαση

1 Κούρος, Κωνσταντίνος. 'Τα χειμαδιά των βλάχων στο Κεφαλόβρυσσ': Πωγωνιακά Χρονικά, τχ. 2 (1996): 149-59, σελ. 149.

2 Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Τα τσελιγκάτα και οι μετακινήσεις των Αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου'. Γεωγραφίες, τχ. 5 (2003): 114-34, σελ. 131.

3 Ντισιάκος, Βασίλης. 'Η Εξέλιξη της Ημινομαδικής Κτηνοτροφικής Κοινότητας στα Πλαίσια των Εθνικών Αγροτικών Σχέσεων: Το Παράδειγμα της Αετομηλίσας'. Ηπειρωτικά Χρονικά, τχ. 28 (1987): 261-84, σελ. 262.

4 Ντισιάκος, ό.π., σελ. 262.

5 Νιτσιάκος, ό.π.,
σελ.263.

6 Νιτσιάκος, ό.π.,
σελ.262.

7 Νιτσιάκος, ό.π.,
σελ.271.

8 Παππά, Μαρία.
Β' ΑΓΡΟΤΙΚΗ

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ:

Οικονομικές και κοινωνικές
συνέπειες'. Εργασία

εξαμήνου μεταπτυχιακού
π ρ ο γ ρ ά μ μ α τ ο ς ,

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων,
Τμήμα Ιστορίας και

Αρχαιολογίας, Μεταπτυχιακό
Πρόγραμμα Σπουδών:

«Νεότερη και Σύγχρονη
Ελληνική Κοινωνία: Ιστορία-
Λαϊκός Πολιτισμός», 2006,

σελ. 9.

9 Νιτσιάκος, Βασίλης. 'Η
Εξέλιξη της Ημινομαδικής

Κτηνοτροφικής Κοινότητας
στα Πλαίσια των Εθνικών

Αγροτικών Σχέσεων:
Το Παράδειγμα της

Αετομηλίσας'. Ηπειρωτικά
Χρονικά, τχ. 28 (1987): 261-
84, σελ. 271.

10 Νιτσιάκος, ό.π., σελ.
262.

11 Παππά, Μαρία.
Β' ΑΓΡΟΤΙΚΗ

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ:

Οικονομικές και κοινωνικές
συνέπειες'. Εργασία

εξαμήνου μεταπτυχιακού
π ρ ο γ ρ ά μ μ α τ ο ς ,

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων,
Τμήμα Ιστορίας και

Αρχαιολογίας, Μεταπτυχιακό
Πρόγραμμα Σπουδών:

των εκτάσεων έναντι της αβεβαιότητας της καλλιέργειας.⁵ Το σύστημα των τσιφλικιών εφαρμοζόταν επί αιώνες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και ήταν συνυφασμένο με αυτό των τσελιγκάτων λόγω της συμπληρωματικότητας και αλληλεξάρτησης των παραγωγικών δραστηριοτήτων μεταξύ της γεωργίας και της κτηνοτροφίας.⁶ Εντούτοις, η κατάργηση του ενός επέφερε τη σταδιακή κατάλυση του άλλου. Η διάσπαση της ακεραιότητας του χώρου που επέφερε η κατάργηση των μεγάλων έγγειων ιδιοκτησιών προκάλεσε τη σοβαρή μείωση διαθέσιμων εκτάσεων για την κτηνοτροφία, καθιστώντας τη λειτουργία μεγάλων κτηνοτροφικών συσσωματώσεων εξαιρετικά προβληματική, αν όχι αδύνατη.⁷

Η Β' Αγροτική Μεταρρύθμιση του 1917 επέφερε την απαλλοτρίωση περίπου των 2/3 των εκτάσεων των τσιφλικιών⁸ και την εγκαθίδρυση ενός συστήματος ελεύθερης γεωργικής εκμετάλλευσης με βάση τη μικρή οικογενειακή ιδιοκτησία⁹ - γεγονός που επέφερε μεγάλες ανακατατάξεις στον ημινομαδικό κτηνοτροφικό πληθυσμό της χώρας¹⁰. Η μετάβαση αυτή ήταν αναγκαστική κυρίως λόγω του ότι το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού δεν κατείχε κανένα τίτλο ιδιοκτησίας γης.¹¹

Η φιλελεύθερη κυβέρνηση του Βενιζέλου, σύμφωνα με τα δυτικά πολιτικά και θεσμικά

αποσύνθεσης της πολυεθνотικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.¹⁸

Στην προσπάθεια εξασφάλισης των συμφερόντων του, το νεοσύστατο ελληνικό κράτος αποπειράθηκε να ταυτίσει τον ελληνισμό με την ορθοδοξία, προκαλώντας αντιδράσεις ορισμένων εθνотήτων που στη συνέχεια ανέπτυξαν δικό τους εθνικό κίνημα, αποσκοπώντας στο σχηματισμό ξεχωριστού εθνικού κράτους.¹⁹

Στην περίπτωση της Βλάχικης κοινότητας κάτι τέτοιο δε συνέβη ποτέ²⁰ -παράγοντας που συνέβαλλε αισθητά στη μετέπειτα ενσωμάτωσή της στο ελληνικό έθνος-κράτος. Η ενσωμάτωση αυτή όμως, πέρα από το σχηματισμό μιας ενιαίας εθνικής ταυτότητας, συνέβαλλε και στην υποβάθμιση των ιδιαίτερων πολιτισμικών χαρακτηριστικών των βλαχόφωνων πληθυσμών προς όφελος της εθνικής ομοιογένειας και ιδιοτυπίας.²¹

18 Ντισιάκος, Βασίλης. 'Οι Βλάχοι της Ελλάδας'. Στο *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα*, Α:485-94. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2006, σελ. 485.

19 Ντισιάκος, ό.π., σελ. 486.

20 Ντισιάκος, ό.π., σελ. 486.

21 Ντισιάκος, ό.π., σελ. 491.

22 Ντισιάκος, ό.π., σελ. 492.

Η περιθωριοποίηση της επαρχίας από τα αστικά κέντρα απέτρεψε την ομαλή αστικοποίηση, συμβάλλοντας όμως, στην επιβίωση κάποιων παραδοσιακών μορφών κοινωνικής οργάνωσης και πολιτισμικής έκφρασης υποστηρίζοντας, έτσι τον χαρακτήρα των τοπικών κοινοτήτων και καταστέλλοντας, αν και βραχυπρόθεσμα, τις αφομοιωτικές διεργασίες που επίτασσε το σύγχρονο έθνος-κράτος προς όφελος της εθνικής ομοιογένειας.²²

3.2 η πόλη της Ηγουμενίτσας μέχρι το '40

Μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο οικισμός της Ηγουμενίτσας ήταν ένα μικρό ψαροχώρι, επίγειο της Γράβας (Βουνοσπηλιά) στο οποίο άραζαν μικρά καΐκια και βάρκες. Τα μόνα κτήρια ήταν το τελωνείο και ένα μικρό καφενείο για τους διερχομένους από τα γύρω χωριά.²⁶

Σύμφωνα με τον Αραβαντινό: « Γουμενίτζα ήτοι Ηγουμενίτζα – Λιμνήν της Θεσπρωτίας και φρούριον αξιόλογον εκ των πολέμων της Βενετίας και της Τουρκίας· αναφέρεται δε υπάρχουσα προ του έτους 1350».²⁷

Η Γουμενίτσα, όπως λεγόταν τότε, είχε πέσει σε αφάνεια μέχρι το 1908, όταν ο τοπικός άρχοντας Χαμίτ Μπέης, επιδεικνύοντας σπάνια διορατικότητα για την εποχή, προέβλεψε την αξία του λιμανιού και της πόλης λόγω της κομβικής γεωγραφικής της θέσης που θα συνέδεε την Αδριατική με τα Βαλκάνια αλλά και την Πόλη. Ύστερα από μεσολάβησή του στον σουλτάνο Ρεσάτ, η πόλη να μετονομάσθηκε σε «Ρεσαντιέ» και ορίσθηκε ως πρωτεύουσα της Τσαμουριάς (περιοχή Θεσπρωτίας, Πρεβέζης και Βόρειας Ηπείρου). Καθώς η νέα πρωτεύουσα υστερούσε σε υποδομές και ανθρώπινο δυναμικό, ο Χαμίτ Μπέης απέκτησε τίτλους ιδιοκτησίας τμήματος του παραλιακού μετώπου όπου έχτισε ένα κτηριακό συγκρότημα που θα φιλοξενούσε τους πρώτους επαγγελματίες.

Το 1909 ξεκίνησε η ανέγερση του Διοικητηρίου

26 Σάρρας, Γιάννης.
Ιστορικά - Λαογραφικά
Ηγουμενίτσας 1500-1950.
Αθήνα, 1985, σελ. 573.
27 Σάρρας, ό.π., σελ.
573.

που θα στέγαζε όλες τις υπηρεσίες της νέας πρωτεύουσας μετά από εντολή του σουλτάνου. Τα σχέδια και η μελέτη του κτηρίου έγιναν από Αυστριακούς Μηχανικούς και Κερκυραίους τεχνίτες, ωστόσο η αποπεράτωση του έργου δεν έγινε εφικτή λόγω των συγκρούσεων που οδήγησαν στην Απελευθέρωση του 1913.²⁸

Η περίοδος του Μεσοπολέμου είχε ενδιαφέρουσες εξελίξεις για την περιοχή, με το τέλος του πολέμου να επιφέρει την εισροή νέων κατοίκων, κυρίως από τη Βόρεια Ήπειρο.

Όμως η κτηριακή ανάπτυξη της πόλης μέχρι το 1920 είχε μείνει στάσιμη, λειτουργώντας ως τροχοπέδη στην οικονομική της ανάπτυξη. Μετά την Μικρασιατική Καταστροφή του '22 η Ελληνική Κυβέρνηση έφερε στην περιοχή 180 περίπου οικογένειες με την προοπτική να αποκατασταθούν με τις κενές ιδιοκτησίες που θα άφηνε η ανταλλαγή πληθυσμών, το οποίο όμως δεν έγινε, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένας νέος οικισμός στις παρυφές της πόλης.²⁹ Στην απογραφή του 1920 η κοινότητα Ηγουμενίτσας είχε πλέον 649 κατοίκους στους τρεις οικισμούς που την απάρτιζαν, την Γουμενίτσα με 278 κατοίκους, τη Γράβα με 347 και το Λιμάνι με 24.³⁰

Η Γουμενίτσα εκείνη την εποχή άρχισε να γίνεται πόλος έλξης για τις Βλάχικες μετακινούμενες κοινότητες που μόλις ξεκινούσαν να αποκτούν μόνιμο τόπο κατοικίας,³¹ με πρώτους

28 Σάρρας, ό.π., σελ. 574-575.

29 Σάρρας, ό.π., σελ. 578-579.

30 Στοιχεία Απογραφής Πληθυσμού από Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία.

31 Σάρρας, Γιάννης, Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίτσας 1500-1950. Αθήνα, 1985, σελ. 577.

την οικογένεια Μπέζα, οι οποίοι λέγεται ότι μεσολάβησαν στην εγκατάσταση της οικογένειας Πιτούλη, η οποία έπαιξε κυρίαρχο ρόλο στη μετέπειτα ανάπτυξη της πόλης.³²

Οι νέοι κάτοικοι κατάφεραν να εμπλουτίσουν την μικρή κοινωνία σχηματίζοντας ένα μωσαϊκό διαφορετικών κοινοτήτων αφού η περιοχή είχε ανάμεικτο πληθυσμό Μουσουλμάνων, Χριστιανών, Βλάχων, Μικρασιατών οι οποίοι συνυπήρχαν αρμονικά.³³ Οι τάσεις εκσυγχρονισμού και η πολιτισμική ομοιογένεια που υπαγόρευε άργησαν να διαδοθούν στη μεθόριο, διατηρώντας αυτή την πολιτιστική ώσμωση.

Συγκεκριμένα, η περιοχή της Ηγουμενίτσας ήταν απομονωμένη από τον ηπειρωτικό χώρο λόγω του ανάγλυφου και μέχρι τη δεκαετία του '30 δεν υπήρχε δρόμος για τα Ιωάννινα και η προσπέλαση προς την Νότια Ελλάδα γινόταν μέσω επικίνδυνων περασμάτων επί της ακτογραμμής.³⁴ Η σταδιακή ανάδειξη του λιμανιού πρόσφερε διέξοδο στην μέχρι τότε αποκλεισμένη περιοχή, με τη μεταφορά ανθρώπων και τη διοχέτευση των τοπικών προϊόντων αρχικά στην Κέρκυρα αλλά και στον Πειραιά. Τη δεκαετία του 1930 άνοιξαν δρόμοι προς τα Ιωάννινα³⁵ και τη νοτιότερη Ελλάδα και σταδιακά η πόλη ανήλθε στο βασικό οικονομικό-εξαγωγικό κέντρο της περιοχής.

32. Μαρνέλη-Πιτούλη, Πόπη. *Η πολιτεία κι ο δημιουργός της*. Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 34.

33. Λουκάς, Βασίλειος. *Η Ηγουμενίτσα της δεκαετίας του 1930: όπως την γνώρισα και τη θυμάμαι*. Ηγουμενίτσα, 2002, σελ. 9.

34. Λουκάς, ό.π., σελ. 50.

35. Σάφρας, Γίανης. *Ιστορικά - Λογογραφικά Ηγουμενίτσας 1500-1950*. Αθήνα, 1985, σελ. 585.

Το 1935 ιδρύθηκε από την οικογένεια Πιτούλη το εργοστάσιο ηλεκτροπαραγωγής, το οποίο τροφοδοτούσε με ρεύμα γραφεία, ξενοδοχεία, καταστήματα, μαζί με ελάχιστα σπίτι και τους κεντρικούς δρόμους της πόλης. Οι Π. που στο μεταξύ είχαν ανέλθει κοινωνικά και οικονομικά άρχισαν να ασχολούνται έμπρακτα με την ανάπτυξη και την πρόοδο της πόλης μέσω κοινωφελών έργων καθώς τα συμφέροντα τους ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα με εκείνης.³⁶

Το 1936 ανήλθε η Κυβέρνηση Μεταξά η οποία, στα πλαίσια της Εθνικής πολιτικής όρισε την Θεσπρωτία ως αυτοδύναμο νομό για να μπορεί να ασκεί καλύτερο έλεγχο της μειονότητας των Τσάμηδων. Στην τότε περιοχή της Θεσπρωτίας, το ένα τρίτον των κατοίκων ήταν μουσουλμάνοι. Η επάνδρωση της διοίκησης με υπαλλήλους θα ενδυνάμωνε την αναλογία του πληθυσμού. Για τον ίδιο λόγο πρόκρινε για πρωτεύουσα νομού την Ηγουμενίτσα έναντι των ημιαστικών κέντρων των Φιλιατών, και Παραμυθιάς, τα οποία είχαν σημαντική ισχύ (από την περίοδο της Τουρκοκρατίας), καθώς η γεωγραφική της θέση ευνοούσε αυτόν το σκοπό, ειδικά τα τοπικιστικά συμφέροντα δε θα επέτρεπαν ποτέ τη λήψη μιας τέτοιας απόφασης. Παρόμοια λογική οδήγησε και στον εξελληνισμό πολλών τοπωνυμίων της περιοχής απεμπολίζοντας ένα τμήμα της τοπικής ιστορίας και της συλλογικής ταυτότητας χάριν εθνικισμού.³⁷ Σε αυτή την περίοδο υιοθετείται και το σύγχρονο όνομα

36 Σάρρας, ό.π., σελ. 589-590.

37 Σάρρας, ό.π., σελ. 593.

Ο "Λιμνὴν ἔρηνος" κατὰ τον Θουκυδίδη παίζει έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην ὑστερη ἀρχαιότητα. Ἡδη ἀπο ἐκείνη τη εποχή φαίνεται ὅτι η περιοχή της Ἡγουμενίσσας καὶ γενικότερα η Θεςπρωτία ἀποτελεσε το προγεφύρωμα της Ἑλλάδας πρὸς τὴν Ἰταλία, καὶ ἀντιστρόφως. Κατὰ τὸν Πολύβιο, "Πρόκειται τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ἰταλία"

Ο Ἑλληνικός Στρατός ἀπελευθερώνει τὴν περιοχή, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1913. Θεςπρωτία, ἐνσωματώνεται στο ἑλληνικό κράτος. Η Ἡγουμενίσα υποβαθμίζεται πάλι ὡς κοινότητα καὶ ὑπάγεται στὴν Ὑποδιόικηση "Φιλιστών καὶ Γουμενίσσης" τοῦ ἑλληνικοῦ πλέον νομοῦ Ἰωαννίνων.

1913

292 κάτοικοι

Κατὰ τὸ Μεσαίωνα τὸ λιμάνι ἀρχίζει νὰ χρησιμοποιεῖται ὡς ἀγκυροβόλιο καὶ ἀσφαλὲς καταφύγιο πλοίων "Porto delle Gomenizze" ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς Ὀθωμανοὺς.

1910

Μέχρι τις ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα ὁ οἰκισμὸς εἶναι μικρὸ ψαροχώρι τοῦ σαντζακίου τῶν Ἰωαννίνων, γνωστὸ μετὰ τὸ ὄνομα **Γράβα**, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο βασικὲς κοινότητες, τὴν χριστιανικὴ καὶ τὴν μουσουλμανικὴ. Πάραμονες τῶν βαλκανικῶν πολέμων οἱ Τούρκοι ἀντιλαμβάνονται τὸν σημαντικὸ ρόλο ποὺ μπορεῖ νὰ παίξει λόγω θέσης τὸ λιμάνι τῆς Ἡγουμενίσσας. Ἀναβαθμίζουν τὸν μικρὸ οἰκισμὸ σὲ σαντζάκι, καὶ προσπαθοῦν μετὰ τὴν βοήθεια τοῦ τοπικοῦ Μπῆτῆ Χαμίτ νὰ δημιουργήσουν μιὰ πόλη - λιμάνι μετὰ τὸ ὄνομα **Ρεσαδιέ**.

1920

3.3 η συνέχεια της ιστορίας της οικογένειας Π.

Όπως προαναφέρθηκε η περίοδος που ακολούθησε την ένωση της Ηπείρου με το νεοελληνικό κράτος και την αποχώρηση των Τούρκων τσιφλικάδων χαρακτηρίστηκε από την τάση των κτηνοτροφικών κοινοτήτων που προωθούσε τη μετατροπή του ζωικού πλούτου σε έγγεια ιδιοκτησία και τη σταδιακή εγκατάλειψη της ζωής της υπαίθρου.

Στο κλίμα της εποχής, η οικογένεια Π. άρχισε από το 1920 να αγοράζει εκτάσεις στην περιοχή της Θεσπρωτίας όπου είχαν αποφασίσει να εγκατασταθούν. Απέκτησαν κτήματα στην περιοχή της Πρέβεζας, της Παραμυθιάς, του Μαργαριτίου⁴² και του Γράμμου, όπου έστηναν τα κονάκια τους τα καλοκαίρια. Το 1924 ο Χρήστος Π. έκανε μια μεγάλη αγορά γης από τον τοπικό Μπέη της Ηγουμενίτσας όπου τελικά έχτισαν σε μόνιμη βάση τις καλύβες τους.⁴³ Η αγορά έγινε με λίρες που είχαν τοποθετηθεί επίτηδες σε ένα βρώμικο και ταλαιπωρημένο σακί.⁴⁴

41 Από το αρχείο ΕΠ.

42 Σάρρας, Γιάνης. Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίτσας 1500-1950. Αθήνα, 1985, σελ. 590.

43 Σάρρας, ό.π., σελ. 578.

44 Συνέντευξη με Σπυριδούλα Πιτούλη.

45 Μαρνέλη-Πιτούλη, Πόπη. Η πολιτεία κι ο δημιουργός της. Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 36.

«Η υπόθεση έκλεισε μάνι μάνι. Δώσανε το καπάρο, βεβαίωσαν την πρόχειρη πράξη και δυο μάρτυρες, κεράστηκαν και ούζα. Τα επίσημα συμβόλαια θα γίνουν σε λίγο στην Αθήνα. (Ο Χρήστος) θα πάει στην Αθήνα με την άσπρη φουστανέλα κι όταν θα γυρίσει με το χαρτί της αγοράς στη τσέπη, θα φοράει κομψότατο κουστούμι, γραβάτα και το μουστάκι ξυρισμένο σε τετράγωνο, θα είναι αγνώριστος».⁴⁵

Οι πιθανοί λόγοι που έγινε αυτή η εγκατάσταση ήταν αρκετοί. Ενώ ο τρόπος ζωής του νομά προϋποθέτει να μην υπάρχει καμία σύνδεση σε έναν ορισμένο τόπο, παραπάνω είδαμε ότι ο ημινομαδικός τρόπος ζωής δείχνει μάλλον το αντίθετο και ότι οι συνεχείς μετακινήσεις είναι ένα αναγκαστικό επακόλουθο της κτηνοτροφίας αιγοπροβάτων. Συνεπώς, οι πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις που ακολούθησαν την διάλυση του οθωμανικού κράτους, η ευκαιρία εξασφάλισης καλύτερων συνθηκών ζωής και κατάρτισης για τη νεότερη γενιά σε συνδυασμό με τη διορατικότητα του αρχηγού της οικογένειας⁴⁶ συνέβαλλαν στην μόνιμη πια εγκατάστασή τους και τις αλλαγές που επέφερε.

Μαζί με την κύρια οικογένεια ακολούθησαν και όλες οι οικογενειακές μονάδες και οι τσομπάνηδες που απάρτιζαν το τσελιγκάτο, υιοθετώντας μάλιστα το επίθετο των τσελιγκάδων τους. Οι απόγονοί τους εντοπίζονται στον οικισμό Αμπέλια (κοντά στην τοποθεσία όπου είχαν στήθει αρχικά τα μαντριά τους), έξω από τη σημερινή πόλη της Ηγουμενίτσας και ενώ διατηρείται η επωνυμία δεν υπάρχει συγγενική σχέση με την αρχική οικογένεια.

Μέσα στην ιδιοκτησία που αγόρασαν από τον Μπέη περιλαμβανόταν και ένα τμήμα της παραλίας μαζί με κάποια καταστήματα, με αποτέλεσμα να τους ανήκει, πλέον, η πλειοψηφία των ακινήτων της Ηγουμενίτσας.⁴⁷

46 Συνέντευξη Αχιλέα Πιπούλη, 2012.

47 Σάρρας, Γιάννης, Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίτσας 1500-1950. Αθήνα, 1985, σελ. 578.

Μια άλλη σημαντική αλλαγή που επέφερε η μόνιμη κατοικία ήταν η ευκαιρία να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην εκπαίδευση των παιδιών. Μεταξύ των τεσσάρων αδερφών υπήρχαν 21 πρώτα ξαδέρφια, πολλά από τα οποία τελείωναν το δημοτικό. Καθώς στην Ηγουμενίτσα δεν υπήρχε Γυμνάσιο, αποφασίστηκε τα παιδιά να σταλούν σε σχολές ευρωπαϊκών προτύπων στην Κέρκυρα όπως την εμπορική Σχολή και τη Σχολή Καλογραιών, μια από τις καλύτερες σχολές θηλέων, με πρώτη γλώσσα τη γαλλική. Η απόφαση του Χρήστου Π., ως κεφαλής της οικογένειας, να επιτρέψει στα κορίτσια να φοιτήσουν εκεί ήταν πολύ προοδευτική για την εποχή καθώς, «τα κορίτσια τα θεωρούσαν σαν πλάσματα γεννημένα για το σπίτι».⁵⁴

*«Η Κέρκυρα ήταν τότε Ιταλία, ήταν Ευρώπη. Εκτός από σχολή Καλογραιών, είχε ιταλική σχολή, Γυμνάσιο, Εμπορική. Πολλά παιδιά από τα γύρω μέρη φοιτούσαν εκεί. [...] εκτός από τα γράμματα, γυμνάζονταν συγχρόνως και με το ευρωπαϊκό σύστημα. Κάνανε ξιφασκία, παίζανε τένις, άκουγαν κλασική μουσική [...]».*⁵⁵

Η ανέγερση της μόνιμης κατοικίας της οικογένειας Πιτούλη έγινε μεταξύ του 1925 με 1928. Το κτήριο, όπως και οι εκτάσεις που είχαν αποκτήσει ήταν κοινές εξ αδιαιρέτου ιδιοκτησίες μεταξύ των τριών αδερφών και της οικογένειας του Γιώργη, ο οποίος στο μεταξύ είχε πεθάνει. Αυτή η πρακτική προστάτευε

⁵⁴ Μαρνέλη-Πιτούλη, Πόπη. *Η πολιτεία κι ο δημιουργός της*. Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 44.
⁵⁵ Μαρνέλη-Πιτούλη, ό.π., σελ. 45.

και την οικογένεια του χαμένου αδερφού αλλά κυρίως, εξασφάλιζε τη διατήρηση της περιουσίας.⁵⁶

Σύμφωνα με τη βιογραφία της Πόπης Μαρνέλη-Πιτούλη, κόρης του Χρήστου, το κτήριο ήταν έργο ενός Κερκυραίου αρχιτέκτονα, ονόματι Παντελιός, με σπουδές στη Γερμανία,⁵⁷ ωστόσο αυτό δεν δύναται να επιβεβαιωθεί αφού η αναζήτηση στα Γενικά Αρχεία του Κράτους στην Κέρκυρα πιστοποιεί την ύπαρξη της επωνυμίας αλλά όχι του ιδίου. Επιπλέον, δεν έχει καταγραφεί κάποιο κτήριο παρόμοιας μορφολογίας στο νησί.⁵⁸

56 Μαρνέλη-Πιτούλη, ό.π., σελ. 37.

57 Μαρνέλη-Πιτούλη, ό.π., σελ. 47.

58 Μαυρίκα, Βιργινία. «Αρχοντικό Πιτούλη: μια αστική κατοικία του Μεσοπολέμου στην Ηγουμενίτσα». Στο ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι, 699–711. Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019, σελ. 702.

59 Μαρνέλη-Πιτούλη, Πόπη. Η πολιτεία κι ο δημιουργός της. Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 47.

60 Μαρνέλη-Πιτούλη, ό.π., σελ. 47.

61 Σάρρας, Γιάννης. Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίτσας 1500-1950. Αθήνα, 1985, σελ. 590.

«[...] θα μας βρεις έναν καλό μηχανικό και θα μας τον φέρεις. Θέλουμε να μας χτίσει ένα σπίτι. Πρόσεξε να 'ναι καλός. Έχει μηχανικούς η Κέρκυρα».⁵⁹

«[...] πήγε στην Κέρκυρα, βρήκε ένα σπουδαίο μηχανικό, φιλόδοξο, και τον έφερε. Λεγόταν Παντελιός κι είχε σπουδάσει στη Γερμανία. Τα σχέδια ετοιμάστηκαν. Λεπτά ο μηχανικός είχε όσα ήθελε κι έτσι το σπίτι ξεκίνησε».⁶⁰

«Στο μεγάλο κτήριο που είχαν στήσει τις καλύβες τους έχτισαν ένα μεγαλόπρεπο μέγαρο, με σπάνια αρχιτεκτονική εμφάνιση και διακόσμηση, και άνετα, ευρύχωρα και μεγάλα διαμερίσματα στο οποίο στεγάστηκαν [...]».⁶¹

Η οικία Πιτούλη επρόκειτο για μια πολυώροφη οικοδομή σε ένα λοφίσκο έξω από τα όρια

του τότε οικισμού της Ηγουμενίτσας. Λόγω της κλίμακας και της μορφολογίας του που συνδιαλλάχθηκαν με την “ομόχρονη αρχιτεκτονική του μικρού -και σίγουρα μη αστικού- οικισμού”⁶² το κτήριο γρήγορα έγινε τοπόσημο της περιοχής. Η κατοικία περιβάλλονταν από μια μεγάλη δεντρόφυτη έκταση, που έφθανε μέχρι τη θάλασσα και η οποία περιγράφεται εκτενώς από την Πιτούλη:

«Ολόγυρα από το σπίτι ένας μακρύς τοίχος έζωνε τον κήπο, σαν τεράστιος μαϊάνδρος, καμιά σαρανταριά στρέματα περίπου. Όλο το πάνω μέρος του κήπου, φυτεύτηκε σύμφωνα με τις οδηγίες αυτού του μεγαλόπνοου μηχανικού, με αμυγδαλιές. Το υπόλοιπο, με οπωροφόρα δέντρα [...]».⁶³

Με την ανέγερση μιας τέτοιας κατοικίας οι Πιτουλαίοι στράφηκαν πιο αποφασιστικά προς τον ευρωπαϊκό αστικό τρόπο ζωής και τον εκσυγχρονισμό, μεταβάλλοντας σταδιακά όλες τις πτυχές της ζωής τους.⁶⁴ Η αλλαγή αυτή έγινε αισθητή από την υιοθέτηση του ευρωπαϊκού τύπου ενδυμασίας από όλα τα μέλη της οικογένειας.⁶⁵

Τασσόμενοι με τον φιλελευθερισμό του Βενιζέλου,⁶⁶ έστρεψαν την επιχείρησή τους προς την τυροκομεία, εκμεταλλευόμενοι όχι μόνο τις δικές τους πρώτες ύλες, αλλά και άλλων κτηνοτρόφων της περιοχής. Στη συνέχεια προωθούσαν τα προϊόντα τους σε μεγάλα αστικά κέντρα, όπως την Αθήνα.⁶⁷

62 Μαυρίκα, Βιργινία. «Αρχοντικό Πιτούλη: μια αστική κατοικία του Μεσοπολέμου στην Ηγουμενίτσα». Στο ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι, 699-711. Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019, σελ. 703.

63 Μαρνέλη-Πιτούλη, Πόπη. Η πολιτεία κι ο δημιουργός της. Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 48.

64 Σάρρας, Γιάννης. Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίτσας 1500-1950. Αθήνα, 1985, σελ. 578.

65 Λουκάς, Βασίλειος. Η Ηγουμενίτσα της δεκαετίας του 1930: όπως την γνώρισα και τη θυμάμαι. Ηγουμενίτσα, 2002, σελ. 21.

66 Μαρνέλη-Πιτούλη, Πόπη. Η πολιτεία κι ο δημιουργός της. Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 56.

67 Λουκάς, Βασίλειος. Η Ηγουμενίτσα της δεκαετίας του 1930: όπως την γνώρισα και τη θυμάμαι. Ηγουμενίτσα, 2002, σελ. 40.

Με την κατάλληλη μόρφωση τα παιδιά τους ανελήφθησαν στον επιστημονικό, επιχειρηματικό και πολιτικό τομέα, όπως ο Φώτης Π. ο οποίος διετέλεσε υφυπουργός Οικονομικών. Αν και η λογική τους φαίνεται να ήταν στραμμένη προς τη δύση, αυτό δε σημαίνει ότι διέκοψαν κάθε δεσμό με την παράδοση και την καταγωγή τους.⁶⁸

Προς το τέλος της δεκαετίας του '30 η ισχύς και η επιρροή της οικογένειας στην ομόχρονη κοινωνία είχε εδραιωθεί, με τον Χρήστο Π. να διευθύνει ως Δημοτικός Άρχοντας.⁶⁹ Μαζί με τον μεγαλύτερο υιό του εισηγήθηκαν υπέρ της Νομαρχίας για την πόλη, και όταν αυτή εγκρίθηκε, παραχώρησαν ένα τμήμα του σπιτιού στον Νομάρχη και σε αρκετούς υπαλλήλους και υπηρεσίες, αφού η πόλη δεν διέθετε επαρκείς υποδομές για τη φιλοξενία τους.⁷⁰

68 Σάρρας, Γιάννης. *Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίστας 1500-1950*. Αθήνα, 1985, σελ. 590.

69 Σάρρας, ό.π., σελ. 592.

70 Λουκάς, Βασίλειος. *Η Ηγουμενίτσα της δεκαετίας του 1930: όπως την γνώρισα και τη θυμάμαι*. Ηγουμενίτσα, 2002, σελ. 81.

71 Μαρνέλη-Πιτούλη, Πόπη. *Η πολιτεία κι ο δημιουργός της*. Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 77.

72 Σάρρας, Γιάννης. *Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίστας 1500-1950*. Αθήνα, 1985, σελ. 617.

«Και πως δεν είχε σπίτια για να μείνει ο Νομάρχης και οι υπάλληλοι; Και το μεγάλο σπίτι γιατί το κάνανε; Ας μείνουν μαζί μας ώσπου να χτιστούν καινούργια σπίτια [...]».⁷¹

Με την εισβολή των Ιταλών και Τσάμηδων το '40, η οικογένεια κατέφυγε στην Κέρκυρα. Κατά τη δεκαήμερη κατάληψη της πόλης ο Χρήστος Π., ο οποίος εξ αρχής είχε ταχθεί κατά της εξορίας των Μουσουλμάνων της περιοχής,⁷² παρέμεινε στην περιοχή της Θεσπρωτίας. Μετά από την πυρπόληση της Ηγουμενίστας,

Κατά την πυρπόληση της Ηγουμενίτσας, η οικία Πιτούλη λεηλατήθηκε, όπως και τα περισσότερα σπίτια, αν και εξωτερικά δεν υπέστη πολλές ζημιές. Μετά την απελευθέρωση της πόλης από τον ελληνικό στρατό οι Πιτουλαίοι στράφηκαν ενάντια στους Τσάμηδες, ως αντίποινα για τον φόνο της κεφαλής της οικογένειας. Κατά τη διάρκεια της κατοχής διέφυγαν στην Πάτρα και ύστερα στην Αθήνα, φορτωμένοι με τυριά και εμπορεύματα.⁷⁷

Κατά τον εμφύλιο, το μέγαρο Πιτούλη χρησιμοποιήθηκε ως κατάλυμα για τα αντάρτικα σώματα, και ύστερα λειτούργησε ως νοσοκομείο από Νορβηγούς γιατρούς του Ερυθρού Σταυρού.⁷⁸

Μετά τη λήξη του πολέμου η οικογένεια επέστρεψε ξανά στην Ηγουμενίτσα και κάποια μέλη της συνέχισαν να ασχολούνται με την κτηνοτροφία μέχρι τη δεκαετία του '80. Με την πάροδο του χρόνου η έκταση που περιέβαλλε την οικία Πιτούλη απαλλοτριώθηκε από το ρυμοτομικό της εξελισσόμενης πόλης, και πλέον το κτήριο έχει αφομοιωθεί από τον περιβάλλοντα αστικό ιστό.

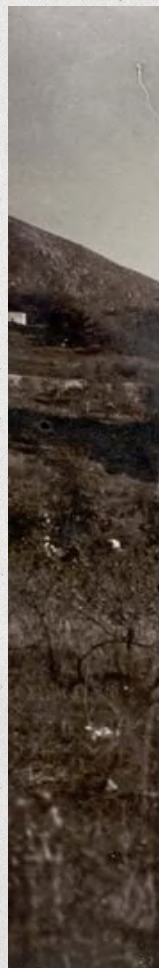
77 Συνέντευξη Αχιλέα Πιτούλη, 2012.

78 Χουλιάρης, Ιωάννης, και Γεωργία Πλιάκου, επιμ. 'Ηγουμενίτσα: Ανακαλύπτω την πόλη μου: Το Αρχοντικό Πιτούλη'. Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορία Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, 2018, σελ. 3.

Κεφάλαιο 4:

Το μέγαρο Π.

4.1 το μεγάλο σπίτι - περιγραφή κτηρίου

«Στην αριστερή μεριά των κόκκινων σπιτιών, κάτω από το μεγάλο λόφου, ήταν μια μεγάλη πεδιάδα, που χωρίζονταν από τα άλλα σπίτια με ένα μικρό ξεροπόταμο.

Εκεί, με σύνορο αυτό το μικρό ξερό ποτάμι, χτίστηκε ένα μικρό παλατάκι για κείνη την εποχή. Τέσσερεις μεγάλες κολόνες στο μπροστινό μέρος, κλείνανε την εσοχή μιας μεγάλης βεράντας. Το υπόλοιπο μέρος της βεράντας που έβγαине έξω από τις κολόνες, κατέληγε δεξιά και αριστερά σε δύο κυκλικές πέτρινες σκάλες. Με πελεκητή πέτρα ροζ τα σκαλοπάτια, δουλεμένα στην άκρη σε σχήμα πομπέ, σπάνια πέτρα, βγαλμένη κάπου εκεί γύρω στη Θεσπρωτία. Η βεράντα, έκλεινε μπροστά με καλοδουλεμένα κάγκελα.

Τριώροφο το σπίτι, με πρεβάζια γύψινα και στρογγυλό στηθαίο, ολόγυρα από κάθε όροφο. Ωραίες ήταν επίσης οι σιδεριές ότα πολλά μπαλκόνια, καθώς και τα γύψινα στολίδια πάνω στα ψηλά παράθυρα. Έτσι, καθώς αυτό το κομμάτι της πολιτείας ήτανε άχτιστο ακόμα, το σπίτι φάνταζε από όλες τις μεριές ελεύθερο και όσοι ταξίδευαν για την Κέρκυρα, το αντίκριζαν ως πέρα μακριά, όσο που χανόταν σιγά-σιγά από το μάτι του ταξιδιώτη».¹

Το μέγαρο Πιτούλη είναι ένα κτήριο του όψιμου εκλεκτικισμού, ο οποίος εμφανίστηκε στην Ελλάδα κατά το 1900. Το ρεύμα χαρακτηρίζεται από ένα πνεύμα ανανέωσης που εκφράζεται μέσω της απελευθερωμένης αισθητικής

¹ Μαρνέλη- Πιτούλη, Πόπη. Η πολιτεία κι ο δημιουργός της. Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 47-48.

τους ντόπιους μαστόρους και τα μπουλούκια της εποχής, οι οποίοι -με πρότυπα τα επίσημα κτήρια και τους καταλόγους- τον προσάρμοσαν εμπειρικά με μεγάλη εφευρετικότητα στην τοπική παραδοσιακή αρχιτεκτονική και την κλίμακα του εκάστοτε έργου. Η εκλεκτικιστική αρχιτεκτονική συνεχίστηκε μέχρι τον Μεσοπόλεμο με την εισαγωγή νέων βιομηχανοποιημένων τεχνικών κατασκευής όπως η διάδοση της χρήσης οπλισμένου σκυροδέματος και την υιοθέτηση της λιτής μορφολογίας του μοντέρνου κινήματος.⁴

Δεδομένου των παραπάνω, η επιλογή ενός τέτοιου κελύφους για την κατοικία Π. συγκλίνει με τις βλέψεις της οικογένειας σχετικά με την ένταξή τους στο ελληνικό κράτος και την υιοθέτηση αστικού τρόπου ζωής.

Η οικία Π. αναπτύσσεται σε τέσσερα επίπεδα, μαζί με το δώμα. Είναι πιθανό το κτήριο να σχεδιάστηκε αρχικά ως διπλοκατοικία⁵ η οποία στη συνέχεια χωρίστηκε για να σχηματιστούν τέσσερα διαμερίσματα για καθένα από τα αδέρφια. Σύμφωνα με μαρτυρίες, ο αρχικός σκοπός ήταν να χτιστεί και μια δεύτερη ίδια κατοικία για μεγαλύτερη άνεση, αλλά τελικά δεν έγινε ποτέ. Ο διαμοιρασμός των τεσσάρων διαμερισμάτων έγινε με κλήρο αν και τελικά τα μεγαλύτερα διαμερίσματα παραχωρήθηκαν στις οικογένειες με τα περισσότερα παιδιά και άρα τις μεγαλύτερες χωρικές απαιτήσεις. Έτσι τα μεσαία διαμερίσματα δόθηκαν στον Χρήστο και Θωμά Πιτούλη, και τα πλαϊνά στον Ντίνα

4 Φιλίππιδης, ό.π., σελ. 165.

5 Μαυρίκα, Βιργινία. '«Αρχοντικό Πιτούλη: μια αστική κατοικία του Μεσοπολέμου στην Ήγουμενίτσα». Στο ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι, 699-711. Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019, σελ. 702.

και τον Γιώργη. Η συστέγαση των αρρένων τέκνων της οικογένειας ήταν σύνηθες φαινόμενο για την εποχή. Οι κατοικίες που κατασκευάζονταν (ή που χωρίζονταν σε τμήματα) για τη στέγαση αδερφών ονομάζονταν αδερφομοίρια ή αδερφομοιράδια.

Ανεξάρτητα από το αν ο αρχιτέκτονας «Παντελός» στον οποίο αποδίδεται το έργο είναι υπαρκτό πρόσωπο ή όχι, είναι πολύ πιθανό το κτήριο να κατασκευάστηκε βάση πρότυπων σχεδίων από εκδόσεις που απευθύνονταν σε αρχιτέκτονες και εργολάβους της εποχής.⁶

Ένα από τα κύρια μορφολογικά χαρακτηριστικά του κτηρίου είναι η πλήρης συμμετρία, ο τριμερής διαχωρισμός του σε οριζόντιες ζώνες (βάση, κορμός, στέψη), το προεξέχον κεντρικό τμήμα της (δυτικής) κύριας όψης και η μνημειακή είσοδος προς τα μεσαία διαμερίσματα. Ο διάκοσμος της όψης επικεντρώνεται κυρίως στη γύψινη πλαισίωση των ανοιγμάτων και ο ρυθμός εναλλάσσεται καθ' ύψος, με το χαμηλότερο επίπεδο να λειτουργεί σαν «οπτικό βάθος» της σύνθεσης. Το εξωτερικό επίχρισμα στο δεύτερο και τρίτο επίπεδο διαθέτει τραβηχτούς αρμούς, και στην αρχική του μορφή το κτήριο έφερε στηθαίο περιμετρικά της οροφής.⁷

6 Μαυρίκα, ό.π., σελ. 702.

7 Μαυρίκα, ό.π., σελ. 702.

Σύμφωνα με τη Β. Μαυρίκα:

«Η κατοικία συνδυάζει στοιχεία κλασικιστικά (ιωνικό πρόπυλο, τυφλές κόγχες, συμμετρική διάταξη), με στοιχεία που βρίσκονται στο μεταίχμιο ρυθμού art nouveau (γύψινο περιμετρικό διάκοσμο και κιγκλίδωμα φωταγωγού στις εισόδους της κύριας όψης, γύψινο διάκοσμο ανοιγμάτων πρώτου ορόφου με χαρακτηριστική καμπύλη επίστεψη και ρυθμού art deco (αυστηρή γεωμετρικότητα γύψινου διακόσμου στα ανοίγματα του δεύτερου ορόφου με οξυκόρυφη επίστεψη)».⁸

Συγκεκριμένα, το ισόγειο φέρει εμφανή λιθοδομή με λαξευτούς πολυγωνικούς λίθους στον τύπο της «ρούστικα»⁹ και γωνιόλιθους. Εκατέρωθεν του κεντρικού τμήματος αναπτύσσονται δύο εξώστες όπου η γωνιακή άρθρωση αποκτά το σχήμα κυκλικής καμπύλης.¹⁰ Οι πλαϊνές πτέρυγες αναπτύσσονται με σταδιακή υποχώρηση. Το ανώτερο επίπεδο εκτονώνεται προς τα έξω σε δύο μεγάλες βεράντες και μικρότερα μπαλκόνια. Ο όροφος καταλήγει σε ένα προεξέχον γείσο το οποίο ορίζει την επίστεψη του κτηρίου. Στη μέση του δώματος τοποθετείται μια μικρή κατασκευή που επιτρέπει την πρόσβαση σε αυτό και, λόγω προοπτικής είναι ορατή, μόνο από απόσταση.

Σε κάτοψη τα τέσσερα διαμερίσματα παρατάσσονται στη σειρά με τα δυο μεσαία να υποχωρούν προς τα ανατολικά. Η κυρία είσοδος σε κάθε κατοικία γίνεται στο μεσαίο επίπεδο,

8 Μαυρίκα, ό.π., σελ. 702.

9 Μαυρίκα, ό.π., σελ. 702.

10 Μαυρίκα, ό.π., σελ. 702.

ανάγοντας το στο κύριο επίπεδο της κατοικίας, με το ισόγειο να αναγνωρίζεται ως κατώγι, υποδεχόμενο τις δευτερεύουσες λειτουργίες του σπιτιού. Στο ανωγι βρίσκονται οι χώροι διημέρευσης και φιλοξενίας επισκεπτών και ο όροφος αναλαμβάνει τα υπνοδωμάτια.

Η είσοδος στα δυο μεσαία διαμερίσματα γίνεται από τα δυτικά, την κυρία όψη του κτηρίου. Μια διπλή σκάλα με κυρτά σκέλη παραλαμβάνει τον χρήστη, οδηγώντας τον σε μια βεράντα με πέντε κίονες με ιωνικά κιονόκρανα οι οποίοι αντιστοιχούν σε πέντε πεσσούς οι οποίοι φέρουν μια τοξοστοιχία, διαμορφώνοντας, κατά κάποιον τρόπο, έναν πρότυλο.¹¹ Σχηματίζεται έτσι ένας κοινός ημιυπαίθριος χώρος. Το δάπεδο ήταν πλακόστρωτο το οποίο μεταγενέστερα άλλαξε σε μωσαϊκό. Οι πόρτες εισόδου έχουν παραμείνει ως είχαν με το μεταλλικό διάκοσμο πάνω από το ανώφλι να σηματοδοτεί την κάθε οικία με τα αρχικά του ιδιοκτήτη. Εκατέρωθεν των θυρών βρίσκονται δυο ημικυκλικές κόγχες.

Οι είσοδοι των ακραίων διαμερισμάτων βρίσκονταν στην ανατολική πλευρά (ή πίσω όψη), πιθανά για λόγους μορφολογικούς, αν όχι για περαιτέρω ιδιωτικότητα. Ωστόσο, λόγω επεμβάσεων στο κτήριο δε διασώζονται οι αρχικές βεράντες που οδηγούσαν σε αυτές, γεννώντας το ερώτημα για το κατά ποσό υπήρχαν αντίστοιχες λότητες και για αυτά τα διαμερίσματα. Δεδομένου ότι η πίσω όψη δε φαίνεται λιγότερο εξεζητημένη από τη μπροστά,

11 Μαυρίκα, ό.π., σελ. 702.

τουλάχιστον μορφολογικά, θα λέγαμε πως είναι πολύ πιθανό οι αρχικές είσοδοι να είχαν αντίστοιχη επεξεργασία με αυτή που σώζεται. Μια μαρτυρία υποστηρίζει ότι υπήρχαν όντως βεράντες με κίονες και λότζιες και μάλιστα η μια καταστράφηκε το '40 όταν έγινε απόπειρα εμπρησμού της κατοικίας. Αυτό πιθανά να εξηγήει και την προσθήκη που έγινε σε αυτό το σημείο και που εμφανίζεται ήδη στο πολεοδομικό του '53. Δυστυχώς, αυτό είναι αδύνατο να διασταυρωθεί καθώς δεν υπάρχουν φωτογραφίες εποχής της πίσω όψης.

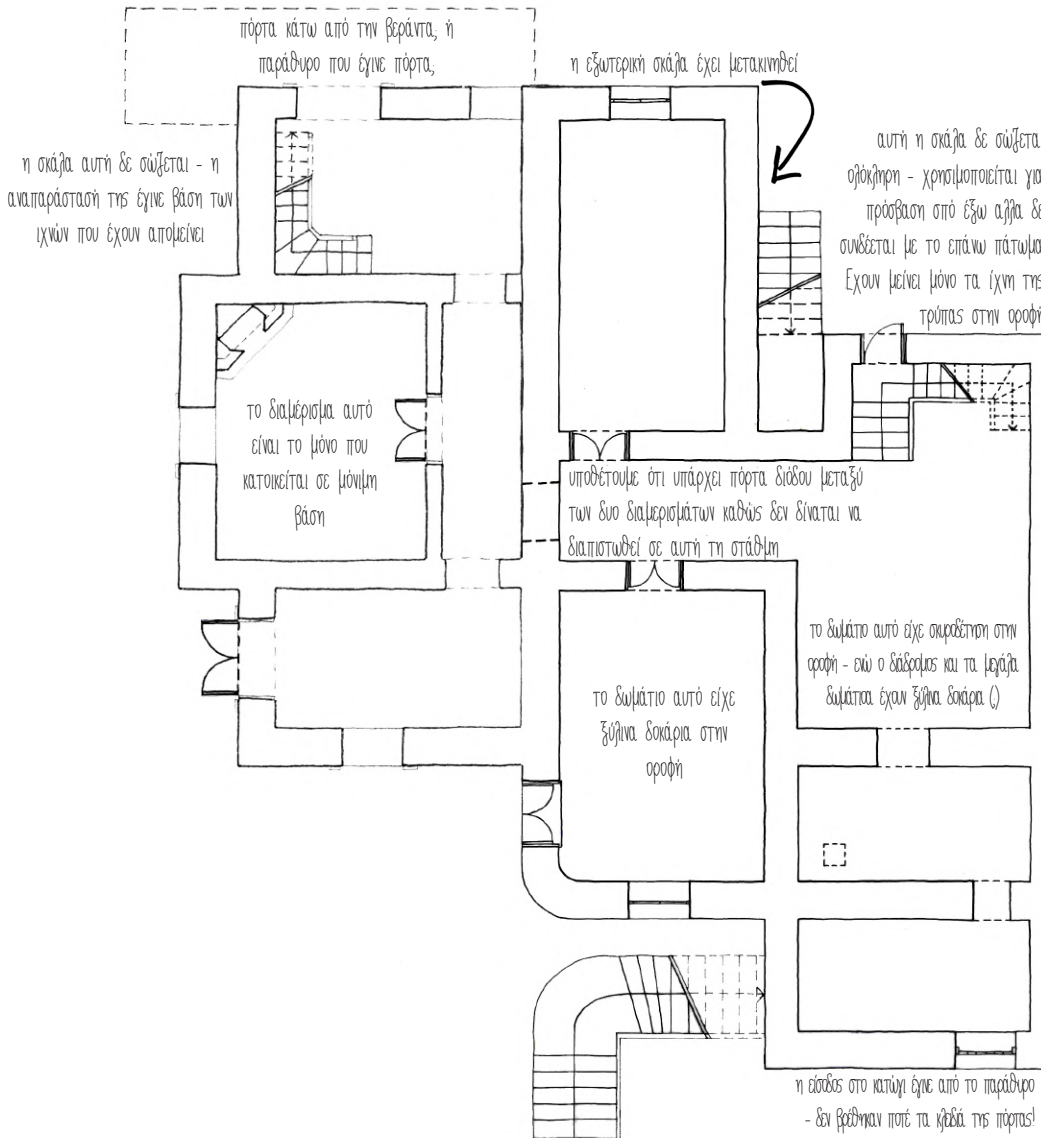
Οι είσοδοι στο κατώγι γίνονται από την πίσω όψη, στα δυο κεντρικά διαμερίσματα και από τα πλαϊνά του κτηρίου στα εκατέρωθεν. Δηλαδή το κάθε διαμέρισμα έχει την πόρτα, για το ανώγι στην (εκάστοτε) μπροστά πλευρά, ενώ η πρόσβαση στο κατώγι γίνεται πάντα από την «πίσω» πλευρά, επιβεβαιώνοντας τη δευτερεύουσα λειτουργία του.

Κάτοψη Κεντρικού Διαμερίσματος

Πριν γίνει οποιαδήποτε αναφορά στην περιγραφή των κατόψεων θα πρέπει να αναφερθεί ότι στα πλαίσια της επιτόπιας αποτύπωσης και καταγραφής αυτής της εργασίας, η πρόσβαση ήταν εφικτή μόνο στα βορεινά διαμερίσματα. Ωστόσο, βάση της μορφολογίας και του σχεδιασμού του κτηρίου θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς ότι λόγω συμμετρίας οι ίδιες παρατηρήσεις θα ισχύουν και για τα άλλα δύο.

στο πίσω μέρος της αυλής σώζεται κάποιο τμήμα του παλιού υποστατικού
- μια βαριά, ξύλινη πόρτα, και τα ίχνη από το τζάκι!

1.00 2.00 5.00

μόνο σε αυτό το τμήμα είχαμε πρόσβαση

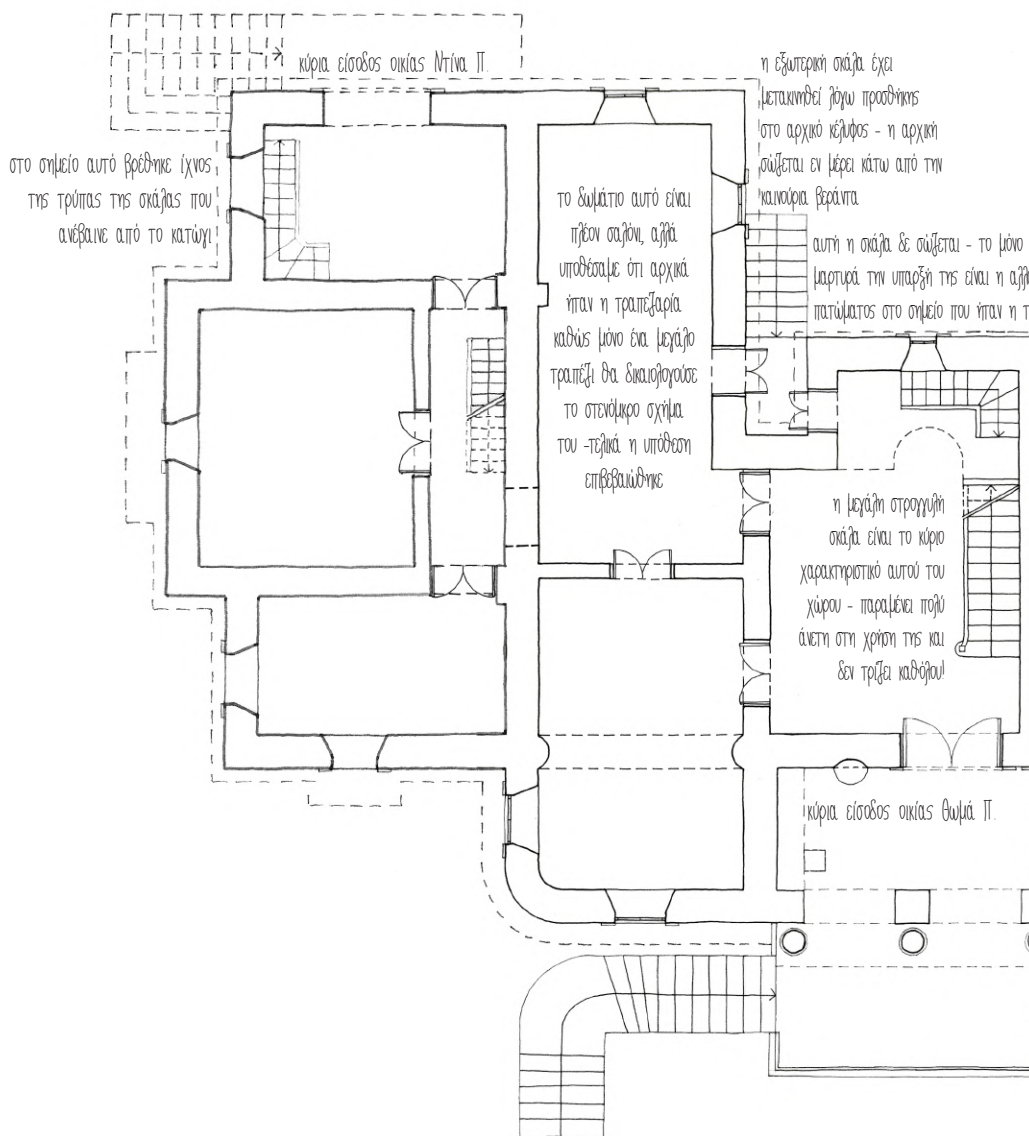
κατασκευή δυο μικρότερων διαδοχικών χώρων, του μπάνιου και του αποχωρητηρίου.

Στο κύριο πάτωμα (ανώγι) των μεσαίων διαμερισμάτων, η είσοδος γίνεται μέσω της ανάβασης της κύριας σκάλας και της διαδοχής από υπερυψωμένο υπαίθριο και έπειτα ημιυπαίθριο χώρο, για να οδηγηθούμε στο κατώφλι. Απέναντι από τη εξωτερική θύρα υπάρχει μια ξύλινη σκάλα ανάβασης που ακουμπά στη μεσοτοιχία των δυο κεντρικών διαμερισμάτων. Η σκάλα είναι αρχικά γραμμική και καταλήγει σε ημικύκλιο. Στα αριστερά της, ανοίγεται ένας χώρος υποδοχής (χολ), με συνδέσεις σε αλλά δύο δωμάτια. Το πρώτο κοιτάει προς την μπροστινή όψη του κτηρίου και διαθέτει δυο παράθυρα και δυο ημικυκλικούς κίονες (παραστάδες) που φέρουν το τόξο της οροφής η οποία φτάνει σε ύψος τα 4 με 5 μέτρα σε κάθε όροφο. Αυτό φαίνεται να συνάδει με την ανάγκη στήριξης της πέτρινης βαριάς κατασκευής. Ο χώρος αυτός ήταν το επίσημο σαλόνι της οικογένειας.

Το δεύτερο δωμάτιο συνδέεται με το πρώτο μέσω ξύλινης θύρας. Πρόκειται για έναν στενόμακρο χώρο που φιλοξενούσε την τραπεζαρία και όπως και το πρώτο δωμάτιο, διαθέτει δυο παράθυρα εκ των οποίων ένα μετωπικό προς την όψη και ένα πλαϊνό. Στη μια επιμήκη πλευρά του υπάρχει ένα τζάκι, ενώ στην απέναντι υπήρχε μια πόρτα που οδηγούσε σε μια βεράντα στο πίσω μέρος του σπιτιού. Χωροθετούνταν στην εσοχή που σχηματίζεται από την ολίσθηση μεταξύ των κύριων όγκων του κτηρίου. Από αυτήν υπήρχε

Δεν καταφέραμε να εξακριβώσουμε τη μορφή που είχε η αρχική
 βεράντα που οδηγούσε στην είσοδο των πλαινών σπιτιών - είχε άραγε
 γότζιες και λιμνικιάδη είσοδο όπως η λιπαστήνη οχη,

1.00 2.00 5.00

μόνο σε αυτό το τμήμα είχαμε πρόσβαση

σε αυτό το σημείο βρέθηκαν
κάποια από τα αρχικά
κουρτινόξυλα - μεταβλήκα με
ανάλογα σχέδια

εδώ έχουμε ξανά ίχνη
της ενδιάμεσης πόρτας
μεταξύ των δύο κατοικιών
- έχουμε επίσης μαρτυρίες
ότι κάποιες από αυτές
χρησιμοποιούνταν για κάποια
διαστήματα.

η σκάλα αυτή δεν
υπάρχει - έχει
μετακινηθεί στο
κάτω επίπεδο αφού
ο όροφος είναι πλέον
ανεξάρτητο διαμέρισμα
με εξωτερική σκάλα
στην πίσω όψη

δυστυχώς, λόγω της επίπληξης, δεν καταφέραμε
να δούμε το άνοιγμα από αυτήν την πλευρά

σκάλα που
ανεβαίνει προς
το δώμα

σε αυτό το σημείο το πάτωμα
έχει μια μικρή χαλαρά -
απαραίτητο για κάποιον που
παίζει βόλεϊ

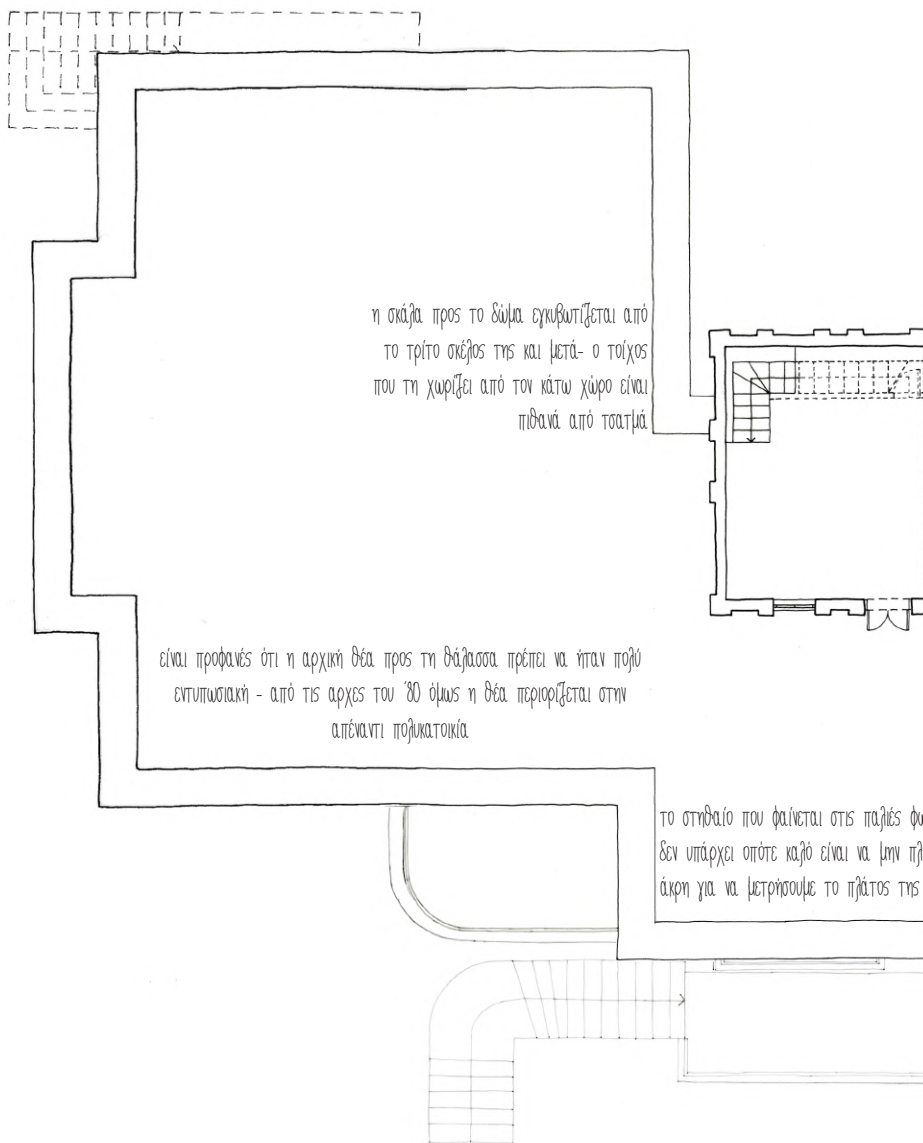
το ύψος του ορόφου
πλησιάζει τα 5,00 μέτρα!

δεν μπορούσαμε να βρούμε στα μικρότερα
μπαζιρόνια, κρίθηκε επικίνδυνο λόγω
φθοράς. Ωστόσο καταφέραμε να δούμε
τον μεταβλητό σχετικό στηρίξης από κάτω

1.00 2.00 5.00

μόνο σε αυτό το τμήμα είχαμε πρόσβαση

μόνο σε αυτό το τμήμα είχαμε πρόσβαση

τελευταία να διαχωρίζονται από τα υπόλοιπα με πόρτα.

Κάτοψη Πλαινού Διαμερίσματος

Το κατώγι στα πλαινά διαμερίσματα χωρίζεται σε τρεις εν σειρά χώρους: την είσοδο, έναν μεγαλύτερο μεσαίο χώρο (που σήμερα διαθέτει τζάκι) και έναν μικρότερο χώρο στα ανατολικά, στον οποίο εντοπίζονται ίχνη μιας γραμμικής σκάλας ανόδου που στηρίζεται στον πλαινό τοίχο. Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι η παρούσα σκάλα έχει μεταφερθεί στη μέση της κάτοψης και στηρίζεται στη μεσοτοιχία με το άλλο διαμέρισμα. Η αρχική της θέση ωστόσο ήταν στο δωμάτιο της πίσω όψης και το σχήμα της ήταν κυρτό.

Στο κύριο πάτωμα των ακραίων διαμερισμάτων η είσοδος γίνεται, όπως είπαμε, από τα ανατολικά και οδηγεί σε ένα χώρο εισόδου, όπου κανονικά θα υπήρχε η σκάλα καθόδου στην εσωτερική παρειά του εξωτερικού τοίχου. Επίσης, θα έπρεπε να δούμε και μια σκάλα ανόδου για το επάνω πάτωμα, αλλά πλέον δεν υπάρχει αφού η ιδιοκτησία έχει χωριστεί, με το επάνω πάτωμα να λειτουργεί ως αυτόνομο. Ωστόσο, βάσει της διάταξης των δωματίων, η σκάλα που συνδέει το μεσαίο με το κάτω πάτωμα σήμερα, πιθανά να βρίσκεται στη θέση της σκάλας που το ένωνε με το επάνω.

Οι κατόψεις του μεσαίου και του επάνω πατώματος των ακραίων διαμερισμάτων

μέρος. Εντούτοις, λόγω του μεγάλου πάχους των εσωτερικών τοίχων, το κάδρο του παραθύρου στην κάτω μεριά σχηματίζει μια κόγχη, το οποίο κλείνεται από μπροστά, δημιουργώντας ένα μικρό, μυστικό ράφι, μέσα στο οποίο ο κάτοχος του δωματίου μπορούσε να κρύψει κάποια προσωπικά αντικείμενα, λίγο φαγητό ή και κάποιο όπλο, δεδομένων των ταραγμένων εποχών που πέρασαν οι πρώτοι ένοικοι.

Το κτήριο είναι σύμμεικτη κατασκευή, καθώς ο φέροντας οργανισμός αποτελείται από λιθοδομή, τα πατώματα είναι ξύλινα, διαθέτει γύψινο διάκοσμο, και παρατηρούμε ότι έχει χρησιμοποιηθεί κατά τόπους μπετόν αρμέ στην πλάκα του δώματος και σε επιλεγμένα σημεία όπου χρειάζεται περαιτέρω στήριξη, όπως τα μπαλκόνια.

Εικάζουμε ότι αυτή θα πρέπει να ήταν μια από τις πρώτες εμφανίσεις του «νέου» υλικού στην περιοχή. Χαρακτηριστικό είναι πως οι όψεις, πέραν του γύψινου διακόσμου, δε φέρουν πουθενά άρπιζες, όποτε θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι μέσα στη λιθοδομή υπήρχαν ξυλοδεσιές. Ανεξάρτητα από το αν όντως υπήρξε αρχιτέκτονας υπεύθυνος για το έργο, η ακρίβεια της κατασκευής του κτηρίου είναι αποτέλεσμα πολύ ικανών μαστόρων.

Η είσοδος στην ιδιοκτησία γινόταν από τα νοτιοδυτικά, όπου υπήρχε ένα ρέμα το οποίο λειτουργούσε σαν όριο μεταξύ αυτής και της

την κάποτε άμεση σχέση του με τη θάλασσα.

Σύμφωνα με την Β. Μαυρίκα:

Η σημερινή κατάσταση διατήρησης της κατοικίας είναι αποτέλεσμα της σύμπραξης ποικίλων παραμέτρων, όπως των νεώτερων πολεοδομικών ρυθμίσεων, της δραματικής μείωσης της περιβάλλουσας έγγειας ιδιοκτησίας με τη μεταβίβαση εκτάσεων σε τρίτους, του πολυκερματισμού της ιδιοκτησίας που προκύπτει με την πάροδο των γενεών, της φθίνουσας χρήσης του κτηρίου ως μόνιμης κατοικίας, των σταδιακά παρωχημένων υποδομών του, καθώς και της αλλοίωσης της αρχικής μορφής του με πολυάριθμα προσκτίσματα, ιδιαίτερα στην οπίσθια (ανατολική) πλευρά. Τα ως άνω δεδομένα και η ανέγερση πολυώροφων κτηρίων στον εγγύς περιβάλλοντα χώρο συνετέλεσαν στην ακύρωση της άλλοτε κυρίαρχης θέσης της οικίας στον πολεοδομικό ιστό.¹⁴

Κατόπιν όλων αυτών των επεμβάσεων, στάθηκε αδύνατο να δημιουργήσουμε μια πλήρη και ακριβή εκδοχή του αρχικού σχεδίου. Καθώς οι μαρτυρίες για τις αρχικές λειτουργίες των χώρων είναι ελάχιστες, επίσης, δεν καταφέραμε να έχουμε πλήρη εικόνα για το πλαϊνό διαμέρισμα και ως εκ τούτου θα αναλυθεί εις βάθος μόνο το κεντρικό. Ωστόσο, δεδομένου ότι είναι μεγαλύτερο σε τετραγωνικά θα μας δοθεί μια αρκετά ορθή εντύπωση για το πως περίπου θα ήταν η διάρθρωση και στα υπόλοιπα.

¹⁴ Μαυρίκα, ό.π., σελ. 709.

Το Μάρτη, οι γυναίκες βάζανε τα καζάνια στο μαγειρείο που είχαν εκτίσει
στο πίσω μέρος του μεγάλου σπιτιού και ζήωνανε το βούτυρο. -ΠΜΠ

Έπεσα στο ζεστό πλακόστρωτο και χτυπιόμουν. -ΠΜΠ

Παίρνανε τις προλιθρόνες και αντάμωναν στην μεγάλη αυλή,
τέσσερις γυναίκες, που ήταν και συνωφάδες και οι πιο ηλικιωμένες,
μαζευόταν και οι νεότερες νύφες και τα παιδιά. -ΠΜΠ

(Η μεγάλη αυλή) [...] Δεν ήταν χωρισμένη με τοίχους. Κοινή γύρω
γύρω από το μεγάλο σπίτι. Μα ο καθένας αδερφός, ήξερε ποιος
χώρος ήταν δικός του. Τέσσερα τα αδερφία, τέσσερα και τα
δέντρα μπροστά απ' το σπίτι. Του καθενός το δένδρο, σημάδευε
το κομμάτι της αυλής που του ανήκει, χωρίς να διακρίνουν οι
ξένοι φράχτες ή χωρίσματα. -ΠΜΠ

Ανοίξανε στον κήπο τέσσερα βαθιά
πηγάδια με σιδερένιο καπάκι πάνω,
στο στρογγυλό πέτρινο χτίσμα. -ΠΜΠ

Ολόγυρα από το σπίτι ένας μακρός τοίχος έβγανε τον κήπο, σαν
τεράστιος μαϊνάρδος, καμιά σαρανταριά στρέμματα περίπου. -ΠΜΠ

4.2 Το σπίτι του Μπέη, τα κόκκινα σπίτια

Όπως είδαμε παραπάνω, η κοινωνία της Ηγουμενίτσας του '30 απαρτιζόταν από ένα μωσαϊκό κοινοτήτων με διαφορετικά θρησκευτικά και πολιτισμικά υπόβαθρα. Η συνύπαρξη και η αλληλεπίδραση μεταξύ ανομοιογενών στοιχείων εμπλούτιζε την τοπική κοινότητα σε κάθε πτυχή της καθημερινότητας και του τρόπου ζωής. Αυτή η ιδιαίτερη κοινωνική δομή εμφανίζονταν γενικά στα Βαλκάνια ως παρακαταθήκη των πολυεθνικών κοινοτήτων της οθωμανικής περιόδου και μάλιστα η διάκριση μεταξύ τους ήταν εμφανής και χωρικά με το σχηματισμό διαφορετικών οικιστικών ενοτήτων.

Συνεπώς, παλαιότερα η Ηγουμενίτσα ήταν χωρισμένη σε συνοικίες ή μαχαλάδες οι οποίοι υποστήριζαν τις πολιτισμικές ετερότητες των κατοίκων της. Κορμός της πόλης ήταν η Γράβα, η οποία καταλάμβανε έναν λόφο περίπου στη μέση του κόλπου και είχε εμπορεία όλης της περιοχής. Τα σπίτια της Γράβας ήταν τούρκικα, που είχαν μείνει από τα οθωμανικά χρόνια, με το σπουδαιότερο την οικία του Μπίντο Ντούλε, του Αγά της περιοχής και αρχηγού των Τσάμηδων της περιοχής.¹⁵

«Τα σπίτια ήτανε δικά τους, δίπατα με μικρά παράθυρα σαν πολεμίστρες και τα είχαν πολύ φροντισμένα. Στο πρώτο πάτωμα ανέβαιναν με σκάλα εξωτερική, πέτρινη, βαμμένη με πηχτή άσπρη ασβέστη. Οι πόρτες θολωτές. Μια μεγάλη που έμπαινε στο σπιτικό και μια μικρή

¹⁵ Μαρινέλη-Πιπούλη, Πόπη. Η πολιτεία κι ο δημιουργός της. Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 36-37.

νοίκιαζε. [...] Αυτά τα σπιτάκια τα κόκκινα, ήταν πνιγμένα στα λουλούδια. [...] Στα άλλα τρία σπίτια πίσω, μένανε Μικρασιάτισες. [...]».¹⁸

Τα σπίτια των Γραββιωτών ήταν όπως και στα χωριά, κεραμοσκεπή με περιφράξεις κήπων με μάνδρες και παλιούρια για σπόρα χειμερινών λαχανικών οικιακής κατανάλωσης [...]. Οι Π. κατοικούσαν σε μεγάλη οικοδομή η οποία εδέσποζε στην περιοχή και ήταν περιστοιχισμένη με μεγάλη δενδροφυτευμένη έκταση.¹⁹

Προς τη βορεινή πλευρά των “κόκκινων σπιτιών” ήταν η οικία Πιτούλη, η οποία αναλύθηκε παραπάνω.

Τα κτήρια ήταν κεραμοσκεπή,²⁰ λιθόκτιστα με ημιλαξευτούς και λαξευτούς λίθους με συνδετικό υλικό ισχνό ασβεστοκονίαμα ή απλό πηλοκονίαμα.²¹ Οι διώροφες κατοικίες ήταν μεγάλα κτίσματα με εξωτερική πέτρινη σκάλα που οδηγούσε στον όροφο, με την είσοδο να χωροθετείται στη μέση.²² Ο όροφος αποτελούνταν από τον κύριο χώρο διαμονής, «το δωμάτιο-σπίτι»,²³ κατάλοιπο ίσως του οθωμανικού οντά, που ήταν ο κύριος χώρος διημέρευσης και ύπνου. Αν υπήρχε δεύτερος χώρος χρησιμοποιούνταν ως υπνοδωμάτιο, με τον οντά να γίνεται σαλόνι για τους επισκέπτες. Η κατασκευή των ενδιάμεσων χωρισμάτων γινόταν από τσατμά ή σανίδια.²⁴ Το ταβάνι του ορόφου ήταν ξύλινο με διάκοσμο, ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα του καθενός.

18 Μαρνέλη-Πιτούλη, Πόπη. *Η πολιτεία κι ο δημιουργός της*. Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 39-42.

19 Λουκάς, Βασίλειος. *Η Ηγουμενίτσα της δεκαετίας του 1930: όπως την γνώρισα και τη θυμάμαι*. Ηγουμενίτσα, 2002, σελ. 37.

20 Λουκάς, ό.π., σελ. 13.

21 Μαμαλούκος, Σταύρος. «Η αρχιτεκτονική στη Θεσπρωτία από τα μέσα του 18ου ως τα μέσα του 20ού αιώνα». Στο *ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι*, 659-80. Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019, σελ. 667.

22 Σάρρας, Γιάννης. *Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίτσας 1500-1950*. Αθήνα, 1985, σελ. 257.

23 Μαμαλούκος, Σταύρος. «Η αρχιτεκτονική στη Θεσπρωτία από τα μέσα του 18ου ως τα μέσα του 20ού αιώνα». Στο *ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι*, 659-80. Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019, σελ. 667.

24 Σάρρας, Γιάννης. *Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίτσας 1500-1950*. Αθήνα, 1985, σελ. 257.

Τα πατώματα ήταν επίσης ξύλινα, αδρά και ανθεκτικά, ενώ το ισόγειο ήταν λιθόστρωτο ή στρωμένο με κορσάνι, ένα μείγμα από πηλό και κοκκινόχρωμα που το χτυπούσαν για να σκληρύνει.²⁵

Το ισόγειο ή κατώγι χρησιμοποιούνταν σαν κουζίνα, ή καθιστικό για την οικογένεια και πάντα υπήρχε μέριμνα για την ύπαρξη αποθηκευτικού χώρου για τρόφιμα, πρώτες ύλες, εργαλεία, ή ακόμα και για τη σταύλιση οικόσιτων ζώων.²⁶ Συχνά, τα δώροφα κτήρια είχαν μια μικρή καταπακτή ή καταράχι που επικοινωνούσε με το κάτω επίπεδο.²⁷

Οι ισόγειες κατοικίες αποτελούνταν από ένα ή δύο δωμάτια τα οποία είχαν χώρους διημέρευσης, φαγητού και ύπνου, ενώ η προετοιμασία του φαγητού συχνά γινόταν σε ένα δευτερεύον ισόγειο κτίσμα, το μαγειρείο, το οποίο στρωνόταν με χώμα πάνω στο οποίο τοποθετούνταν ο φούρνος.²⁸

Τα περισσότερα σπίτια δεν είχαν τζάκι και αντ' αυτού άναβαν φωτιά σε μια αγκωνίστρα, την οποία τοποθετούσαν κάποια γωνιά του δωματίου όπου το πάτωμα ήταν στρωμένο με κορσάνι, για την αποφυγή πυρκαγιάς. Πάνω από αυτή έφτιαχναν μια τρύπα στην οροφή για τον καπνό, ο οποίος όμως εξακολουθούσε να γεμίζει το χώρο.²⁹ Εκατέρωθεν της εστίας ή του τζακιού τοποθετούνταν τα μπάσια ή τα στρώματα στα οποία καθόταν ή κοιμόταν η οικογένεια.

25 Λουκάς, Βασίλειος. *Η Ηγουμενίτσα της δεκαετίας του 1930: όπως την γνώρισα και τη θυμάμαι. Ηγουμενίτσα, 2002*, σελ. 13.

26 Σάρρας, Γιάννης. *Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίτσας 1500-1950. Αθήνα, 1985*, σελ. 249.

27 Σάρρας, ό.π., σελ. 249.

28 Σάρρας, ό.π., σελ. 253.

29 Λουκάς, Βασίλειος. *Η Ηγουμενίτσα της δεκαετίας του 1930: όπως την γνώρισα και τη θυμάμαι. Ηγουμενίτσα, 2002*, σελ. 13.

Στους τοίχους υπήρχαν κόγχες ή εντοιχισμένα ερμάρια³⁰ με ξυλόγλυπτη διακόσμηση, όταν υπήρχε η δυνατότητα, για την αποθήκευση πιάτων και γυαλικών ή άλλων αντικειμένων.³¹ Τα κουφώματα των θυρών και παραθύρων ήταν ξύλινα με τζάμι και λόγω της ανάγκης για αμυντική θωράκιση, πολλά από αυτά είχαν εξωτερικές σιδεριές.³²

Οι αυλές των σπιτιών ήταν περιφραγμένες με ψηλούς πέτρινους τοίχους και μεγάλες ξύλινες αυλόπορτες με καμάρες. Εντός της αυλής υπήρχε πάντα ένας κήπος για να τροφοδοτείται η οικογένεια με είδη διατροφής. Εκτός της οικόιας υπήρχαν και κάποιες δευτερεύοντες κατασκευές όπως ο στάβλος, κάποιο κοτέτσι, ή πιθανά κάποιο αποχωρητήριο.³³

«Δίπλα από τους φράκτες του κήπου υπήρχαν σωροί από καυσόξυλα για το φούρνο, το μαγείρεμα, το τζάκι. Στις άκρες κοντά στην είσοδο του σπιτιού θα έβλεπες φυτεμένες τριανταφυλλίες ή γλάστρες στα παράθυρα με βασιλικούς και λουλούδια».³⁴

Οι όψεις των κτηρίων προς το τέλος του 19^{ου} με αρχές 20^{ου} αιώνα άρχισαν να παρουσιάζουν επιρροές από επίσημη αρχιτεκτονική που ήρθε στη Θεσπρωτία μέσω των Επτανήσων και των μεγάλων αστικών κέντρων της Ηπείρου. Ωστόσο τα κλασικιστικά μορφολογικά και ρυθμολογικά στοιχεία που απαντώνται είναι εμφανώς απλουστευμένα και εκλαϊκευμένες

30 Μαμαλούκος, Σταύρος. «Η αρχιτεκτονική στη Θεσπρωτία από τα μέσα του 18ου ως τα μέσα του 20ού αιώνα». Στο ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι, 659-80. Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019, σελ. 667.

31 Σάρρας, Γιάννης. Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίτσας 1500-1950. Αθήνα, 1985, σελ. 249.

32 Μαμαλούκος, Σταύρος. «Η αρχιτεκτονική στη Θεσπρωτία από τα μέσα του 18ου ως τα μέσα του 20ού αιώνα». Στο ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι, 659-80. Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019, σελ. 677.

33 Σάρρας, Γιάννης. Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίτσας 1500-1950. Αθήνα, 1985, σελ. 249-523.

34 Σάρρας, ό.π., σελ. 524.

αναπαραστάσεις που συνδυάζονται με στοιχεία της τοπικής οικοδομικής παράδοσης.³⁵ Από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια ξεκινά η χρήση οπλισμένου σκυροδέματος σημειακά στις κατασκευές, κυρίως σε προβληματικά σημεία όπου χρειαζόταν επιπλέον στήριξη, όπως τα ανώφλια.³⁶

³⁵ Μαμαλούκος, Σταύρος. «Η αρχιτεκτονική στη Θεσπρωτία από τα μέσα του 18ου ως τα μέσα του 20ού αιώνα». Στο *ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι*, 659–80. Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019, σελ. 677.
³⁶ Μαμαλούκος, άπ., σελ. 677.

φαγητό

Στα περισσότερα σπίτια, ο σοφράς παρέμεινε ως τραπέζι του φαγητού, γύρω από το οποίο κάθονταν τα μέλη της οικογένειας, οι άντρες σε μαξιλάρια σταυροπόδι, οι γυναίκες με τα πόδια ενωμένα και διπλωμένα προς τα δεξιά ή αριστερά.³⁷ Όπως είδαμε και προηγουμένως, όλοι έτρωγαν από το ίδιο σκεύος.

Τα σκεύη τους ήταν συνήθως χάλκινα, ξύλινα, πήλινα ή πορσελάνινα για τους έχοντες, τα οποία εξέθεταν στα ράφια του οντά. Τα κουτάλια τους ήταν ξύλινα ή μεταλλικά και υπήρχαν για όλα τα μέλη της οικογένειας, ενώ αντί για πιρούνια χρησιμοποιούσαν τα χέρια τους. Τα γυάλινα ποτήρια ήταν επίσης δυσεύρετα.³⁸

Μια σοβαρή παράμετρος στο νοικοκυριό ήταν η έλλειψη ύδρευσης. Ενώ υπήρχαν πολλά πηγάδια στην περιοχή, για να προμηθευτούν πόσιμο νερό έπρεπε να ανέβουν σε ένα από τα βουνά που την περικλείουν και να γεμίσουν τις βαρέλες τους. Η διαδρομή ήταν μεγάλη και κουραστική και συνήθως γινόταν από τις γυναίκες στα χριστιανικά σπίτια, ή από τους άνδρες στα μουσουλμανικά.³⁹ Με την ανάπτυξη του λιμανιού πολλά σπίτια της Ηγουμενίτσας άρχισαν να αγοράζουν από ένα τέταρτο παγοκολώνας το οποίο τοποθετούσαν σε ξύλινα «ψυγεία» με επένδυση λαμαρίνας, και χρησιμοποιούνταν ως πόσιμο νερό.⁴⁰ Θα πρέπει να αναφερθεί ωστόσο ότι για την οικογένεια Π. η ύδρευση είχε εξασφαλισθεί με τέσσερα πηγάδια και μια πέτρινη βρύση που είχαν κατασκευαστεί εντός της ιδιοκτησίας.

37 Σάρρας, Γιάννης. *Ιστορικά - Λαογραφικά Ηγουμενίτσας 1500-1950*. Αθήνα, 1985, σελ. 265.

38 Σάρρας, ό.π., σελ. 265.

39 Μαρνέλη-Πιτούλη, Πόπη. *Η πολιτεία κι ο δημιουργός της*. Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 62.

40 Λουκάς, Βασίλειος. *Η Ηγουμενίτσα της δεκαετίας του 1930: όπως την γνώρισα και τη θυμάμαι*. Ηγουμενίτσα, 2002, σελ. 61.

Επομένως, συγκριτικά με το προηγούμενο κεφάλαιο οι διαδικασίες της προετοιμασίας και του σερβιρίσματος του φαγητού στο τυπικό σπίτι παραμένουν αρκετά ίδιες, με τη μόνη διαφορά ότι πλέον οι υποδομές είναι μόνιμες κατασκευές.

Σχετικά με τους χώρους και τις διαδικασίες που αφορούν το φαγητό στο μέγαρο Π. γνωρίζουμε ότι τα μαγειρεία εντοπίζονται στο χαμηλότερο επίπεδο του κτηρίου, το κατώγι και σε ένα μακρόστενο κτήριο στο πίσω μέρος του σπιτιού που αναφέρεται ως υποστατικό. Άρα, συμπεραίνουμε ότι πάλι έχουμε δύο χώρους προετοιμασίας φαγητού με τον κύριο να βρίσκεται εκτός της οικίας. Η διαδικασία παρασκευής του φαγητού δε θα μπορούσε να έχει αλλάξει δραματικά από αυτή της καλύβας, ωστόσο, πλέον, λόγω οικονομικής ευχέρειας μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι οι Π. ήταν λογικά από τους πρώτους που υιοθέτησαν τα τότε πρωτοποριακά βοηθητικά μέσα σχετικά με το νοικοκυριό.

Συγκεκριμένα, αναφέρεται:

*«Το Μάρτη, οι γυναίκες βάζανε τα καζάνια στα μαγειρεία που είχαν χτίσει στο πίσω μέρος του μεγάλου σπιτιού και λιώνανε το βούτυρο».*⁴³

«Και πως δεν είχε σπίτια για να μείνει ο Νομάρχης και οι υπάλληλοι; Και το μεγάλο σπίτι γιατί το κάνανε; Ας μείνουν μαζί μας ώσπου να χτιστούν καινούργια σπίτια [...]» «Ας μείνουν εκείνοι πάνω

43 Μαρνέλη-Πτούλη, ό.π., σελ. 50.

στα δωμάτια κι εμείς θα μαζευτούμε κάτω, στα μαγειριά».⁴⁴

«[...] ζεστό ψωμί που μόλις είχε βγει από το στρογγυλό φούρνο, στην πίσω αυλή».⁴⁵

Σχετικά με το που έτρωγε η οικογένεια, έχει διαπιστωθεί η ύπαρξη επίσημου χώρου τραπεζαρίας στο ανώγι και ενός δευτερεύοντα χώρου φαγητού – καθιστικού στο κατώγι από τη Σπυριδούλα Πιτούλη, και γίνεται αναφορά στην επίπλωση από την Πόπη Μαρνέλη-Πιτούλη:

«[...] μεγάλο ξύλινο τραπέζι με τα δεκαπέντε καθίσματα ολόγυρα [...]».⁴⁶

«Η μητέρα τέτοια ώρα έριχνε ένα μάτι στο παράθυρο του καθιστικού να δει μην έρχονταν. Το τραπέζι στρωμένο, το φαγητό έτοιμο, αχνιστό στην κατσαρόλα».⁴⁷

Χαρακτηριστικό είναι ωστόσο, το γεγονός ότι ενώ στο ανώγι υπάρχει μεγάλη τραπεζαρία με έπιπλα ευρωπαϊκού τύπου, ο χώρος φαγητού στο κατώγι αποτελείται από μπάσια και σοφρά, σύμφωνα με τα παραδοσιακά πρότυπα.⁴⁸ Σύμφωνα με τη Σπυριδούλα Πιτούλη, η οικογένεια έπαιρνε τα καθημερινά γεύματά της στο κατώγι και η επάνω τραπεζαρία χρησιμοποιούνταν μόνο σε ειδικές περιστάσεις, όταν υπήρχαν επισκέπτες.

Βλέπουμε λοιπόν, ότι το οικιστικό μοντέλο των

44 Μαρνέλη-Πιτούλη, ό.π., σελ. 77.

45 Μαρνέλη-Πιτούλη, ό.π., σελ. 14.

46 Μαρνέλη-Πιτούλη, ό.π., σελ. 60.

47 Μαρνέλη-Πιτούλη, ό.π., σελ. 70.

48 Συνέντευξη με Μαγδαληνή Χαντζάρα.

Π. συναντά σε κάποια σημεία αυτό της γύρω περιοχής με την προσθήκη, όμως, κάποιων δυτικών επιρροών.

Για να υπογραμμιστεί η μεγάλη διαφορά στο βιοτικό επίπεδο μεταξύ της οικογένειας Π. και του ντόπιου πληθυσμού, θα γίνει αναφορά σε ένα ιδιαίτερο περιστατικό, σύμφωνα με το οποίο, στα πλαίσια μιας επίσκεψης στο μεγάλο σπίτι, δόθηκε σαν πεσκέσι ένα πιάτο με κεφτέδες.⁴⁹ Ενώ το γεγονός καθαυτό δεν φαίνεται άξιο προσοχής, θα πρέπει να αναλογιστούμε ότι ο κιμάς εκείνη την εποχή δεν ήταν ευρέως διαδεδομένος καθώς η ύπαρξή του προϋπέθετε πρόσβαση σε κρεοπώλη (ή τουλάχιστον σε μια μηχανή του κιμά). Σε μια κοινωνία που η κατανάλωση κρέατος γινόταν ιδιαίτερα σπάνια και κυρίως από κτηνοτροφικές οικογένειες με δικές τους πρώτες ύλες, η δυνατότητα να προμηθευτεί κανείς ειδικά επεξεργασμένο κρέας από κάποιον μεσάζοντα δεν ήταν πραγματικότητα για πολλά νοικοκυριά – με αποτέλεσμα οι επισκέπτες να μην είχαν ξαναδεί ποτέ τους κιμά και να μην αναγνωρίζουν τι ήταν στο πιάτο.

που που αυτός βιώνεται. Εάν οι χρήστες κάθονταν επί του πατώματος, το φαινόμενο αυτό εντείνεται. Το ύψος των επίπλων είναι ιδιαίτερα σημαντικό καθώς επηρεάζει το ύψος της οροφής, τις διαστάσεις των ανοιγμάτων, τον φωτισμό, ακόμη και τη διακόσμηση.⁵²

Η μεταστροφή από τα παραδοσιακά επίπλα στα ευρωπαϊκά έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αφού επιβάλλει την αλλαγή στη στάση του σώματος, αφού τα μπάσια και τα «στρωσίδια» προωθούν μια πιο χαλαρή στάση σώματος –κάτι μεταξύ καθίσματος και ξαπλώματος- ενώ η καρέκλα απαιτεί μια πιο άκαμπτη θέση.⁵³

Περαιτέρω πληροφορίες για τον εξοπλισμό του μεγάλου σπιτιού από αναφορές της Πόπης Μαρνέλη-Πιτούλη:

«[...] παίρνανε τις πολυθρόνες κι αντάμωναν στη μεγάλη αυλή [...]».⁵⁴

«στο μεγάλο καθιστικό με τους ξύλινους γκρεντέδες (δοκάρια) στο νταβάνι και τα μπάσια γύρω γύρω [...]».⁵⁵

«Κλείσανε τις ορθάνοιχτες πόρτες και ξάπλωσαν στα γυμνά μπάσια».⁵⁶

«Θα μπουν στα σπítια, θα σπάσουν με τσεκούρια τα έπιπλα, θα κόψουν με ψαλίδια τα χαλιά και κίλμια, θα πετούν ότι βρουν όρθιο από τα παράθυρα και στο τέλος, μεθυσμένοι, θα

52 Rapoport, Amos. *Ανώδυμη Αρχιτεκτονική Και Πολιτιστικοί Παράγοντες*. Επιμέλεια Γιώργος Διαμαντής. Μετάφραση Δημήτρης Φίλιππιδης. Αθήνα: ΜΕΛΙΣΣΑ, 2010, σελ. 243.

53 Rapoport, ό.π., σελ. 243.

54 Μαρνέλη-Πιτούλη, Πόπη. *Η πολιτεία κι ο δημιουργός της*. Αθήνα: Δωδώνη, 1986, σελ. 14.

55 Μαρνέλη-Πιτούλη, ό.π., σελ. 60.

56 Μαρνέλη-Πιτούλη, ό.π., σελ. 91.

βάλουν πετρέλαιο και θα κάψουν τα μαγαζιά. Ο αέρας θα γεμίσει θλίψη και αποκαΐδια. Τα τοιχία θα καπνίζουν ολόκληρες μέρες και νύχτες». ⁵⁷

«Το σπίτι ορθάνοιχτο. Οι πόρτες, τα παράθυρα, τίποτα κλειστό και όλα άδεια. Οι πράσινες κουρτίνες, η μπουφέδες, τα λαβομάνα με τις κανάτες. Τίποτε τίποτε! Όλα άδεια. Και η μεγάλη σκάλα με την ξύλινη κουपाστή, γεμάτη ξεφυλλισμένα βιβλία. Είχαν σκίσει όλα τα βιβλία της βιβλιοθήκης και τα είχαν πετάξει στη σκάλα. Δίπλα, γκαζοντενεκέδες με πετρέλαιο, απόδειξη όπως είχαν ετοιμάσει το σπίτι να το κάψουν, μα δε πρόφτασαν». ⁵⁸

Μία αισθητή αλλαγή του μεγάρου Π. από την αρχιτεκτονική της τυπικής κατοικίας της περιοχής ήταν η εξασφάλιση εσωτερικών καπνοδόχων από το σχεδιασμό του κτηρίου, με αποτέλεσμα να υπάρχουν ακόμα και εντοιχισμένα τζάκια (με μικρή υπερύψωση) στην κατοικία.

Για το νοικοκυριό του μεγάλου σπιτιού γνωρίζουμε την ύπαρξη μίας ή δύο γυναικών (για το καθέναν από τα τέσσερα νοικοκυριά;) που αποτελούσαν το υπηρετικό προσωπικό ⁵⁹ και δυο επιπλέον κηπουρών. ⁶⁰

«Μια τέτοια γυναίκα είχαμε και εμείς στη δούλεψή μας. Κοντά δέκα ολόκληρα χρόνια. Αυτή μπανιάριζε τα μικρά στο μαστέλο, αυτή μας έντυνε, αυτή μας τάζε. [...] έτριβε τα φαρδιά σανίδια στο πάτωμα και τα έκανε ν' αστράφτουν.

57 Μαρνέλη-Πτούλη, ό.π., σελ. 89.

58 Μαρνέλη-Πτούλη, ό.π., σελ. 109.

59 Μαρνέλη-Πτούλη, ό.π., σελ. 17.

60 Μαρνέλη-Πτούλη, ό.π., σελ. 16.

Καθάριζε τις μπίμπες να τις βρει ο πατέρας καθαρές, να βάλει τ' ασκιά με τα τυριά και τα γαλοτύρια [...].

Κουβαλούσε νερό από το πηγάδι με τους γκαζοτενεκέδες, κατέβαζε ζαλικωμένη την βαρέλα με το νερό το πόσιμό πάνω από τη βρύση του λόφου και μπουγάδιαζε τ' άσπρα ρούχα [...] μέσα στην κόφα με τη στάχτη». ⁶¹

Κάποιοι δευτερεύοντες χώροι που αφορούν συγκεκριμένες εργασίες σχετικά με το νοικοκυριό ήταν το πλυσταριό, στο πίσω μέρος του σπιτιού μαζί με το μαγειρείο, το κοτέτσι και τους στάβλους και το δωμάτιο του αργαλειού στο κατώγι, δίπλα σε ένα χώρο αποθήκευσης μαλλιού. ⁶²

Κατά τη διάρκεια της ημέρας στο σπίτι έμεναν λογικά μόνο οι γυναίκες καθώς εκείνες ήταν υπεύθυνες για τις δουλείες που αφορούσαν το σπίτι και το νοικοκυριό, ενώ οι άνδρες συνήθως αναλάμβαναν τις «εξωτερικές» εργασίες. Τα μικρότερα παιδιά έμεναν και αυτά σπίτι ενώ τα μεγαλύτερα έλειπαν λόγω σχολείου.

⁶¹ Μαρνέλη-Πιτούλη, ό.π., σελ. 17.

⁶² Συνέντευξη με Σπυριδούλα Πιτούλη.

εικόνα για τα δωμάτια των παιδιών. Δεδομένου ότι οι μεγαλύτερες οικογένειες του Χρήστου και του Θωμά είχαν από εννέα και επτά παιδιά αντίστοιχα, δεν είναι πιθανό να υπήρχαν κρεβάτια για κάθε τέκνο. Άρα είτε θα υπήρχαν λιγοστά κρεβάτια τα οποία μοιράζονταν μεταξύ τους, διαφορετικά, τα μπάσια ή τα στρωσίδια θα ήταν η επόμενη εναλλακτικές.

Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ του μεγάρου Π. και των σπιτιών της περιοχής είναι η αυξημένη ιδιωτικότητα που παρείχε τα μέλη του με τον μεγάλο αριθμό δωματίων. Συγκεκριμένα, υπήρχαν τρία υπνοδωμάτια στον όροφο, με το κύριο υπνοδωμάτιο να παραχωρείται στους γονείς, και τα άλλα δυο στα παιδιά. Το υπηρετικό προσωπικό φαίνεται να κοιμόταν στο κατώγι. Δε φαίνεται να υπήρχε τζάκι σε όλα τα υπνοδωμάτια, και αντ' αυτού χρησιμοποιούσαν μαγκάλια.⁶⁶ Όμως, δεδομένου του μεγάλου ύψους της οροφής, το χειμώνα θα υπήρχε σίγουρα πρόβλημα με την επαρκή θέρμανση. Ωστόσο τα μάλλινα σκεπάσματα προστάτευαν επαρκώς τον χρήστη από τις χαμηλές θερμοκρασίες.⁶⁷

66 Συνέντευξη με Δημήτρη Πιτούλη.

67 Συνέντευξη με Σπυριδούλα Πιτούλη.

αποθήκευση

Στην τυπική κατοικία το κύριο έπιπλο αποθήκευσης ήταν οι ξύλινες κασέλες (μπαούλα) με σκαλιστές, μεταλλικές ή κεντητές διακοσμήσεις. Στο εσωτερικό τους τοποθετούνταν τα ρούχα και τα στρωσίδια.⁶⁸ Ορισμένα μπορεί να ήταν κατάλληλα διαμορφωμένα ώστε ο χρήστης να μπορεί να καθίσει επάνω τους.

Όπως προαναφέρθηκε η αποθήκευση του οικιακού εξοπλισμού γινόταν σε κατάλληλα διαμορφωμένα ράφια. Τα σκεύη με την μεγαλύτερη αξία και διάκοσμο τοποθετούνταν σε εξέχων σημείο του σπιτιού και χρησιμοποιούνταν σαν διάκοσμος.

Στο μέγαρο Π. μπορούμε να υποθέσουμε ότι το νοικοκυριό ήταν εξοπλισμένο με κάποιες ντουλάπες κατά τα πρότυπα της εποχής, ενώ φαίνεται να έχει σωθεί μια κασέλα.

68 Σάρρας, Γιάννης.
Ιστορικά - Λαογραφικά
Ηγουμενίσσας 1500-1950.
Αθήνα, 1985, σελ. 265.

υγροί χώροι

Μια μεγάλη διαφορά μεταξύ των μουσουλμανικών και χριστιανικών κατοικιών ήταν οι υγροί χώροι, καθώς στα πρώτα ήταν απαραίτητη η ύπαρξή τους στο εσωτερικό της κατοικίας για θρησκευτικούς λόγους σχετικά με την ιδιωτικότητα της γυναίκας. Οι χριστιανοί όμως απέφευγαν αυτή την πρακτική για λόγους αρχικά υγειονομικούς αλλά και λειτουργικούς (κακοσμία, κακή ηχομόνωση κ.α.) ή θεσμικούς (αποφυγή συσχέτισης με τον μουσουλμανικό πληθυσμό). Αν υπήρχε αποχωρητήριο τότε αυτό θα ήταν ένα μικρό δευτερεύων κτίσμα εντός της αυλής.⁶⁹

Τουαλέτες δε δίδεταν τα χριστιανικά σπίτια, ίσως ορισμένοι να είχαν δημιουργήσει σε κάποιο χώρο εκτός του σπιτιού [...] με στοιχειώδη κάλυψη. [...] Οι μη διαθέτοντες έστω και τέτοια τουαλέτα λιπαίνανε κανέναν απόκρυφο χώρο. [...] για χαρτί υγείας χρησιμοποιούσαν φύλλα ή κάποιο περιτύλιγμά από κομμάτι εφημέριδας.⁷⁰

Σχετικά με τις απόψεις περί καθαριότητας, αυτές διέφεραν ανάλογα με την οικογένεια, αν και η Ηγουμενίτσα θεωρούνταν προνομαχική λόγω της εγγύτητάς της στη θάλασσα, καθώς οι κάτοικοι είχαν την ευκαιρία της κολύμβησης κατά τους θερινούς μήνες. Η τοπική κοινωνία άρχισε να κάνει βήματα προόδου σχετικά με το θέμα της καθαριότητας καθώς συνδιαλλάχθηκε με τους εγκατεστημένους Μικρασιάτες της περιοχής.⁷¹ Σε αντίθεση με την πλειοψηφία των χριστιανικών σπιτιών, η οικία Πιτούλη διέθετε εσωτερικό αποχωρητήριο και μπάνιο στο κατώι, εντός του

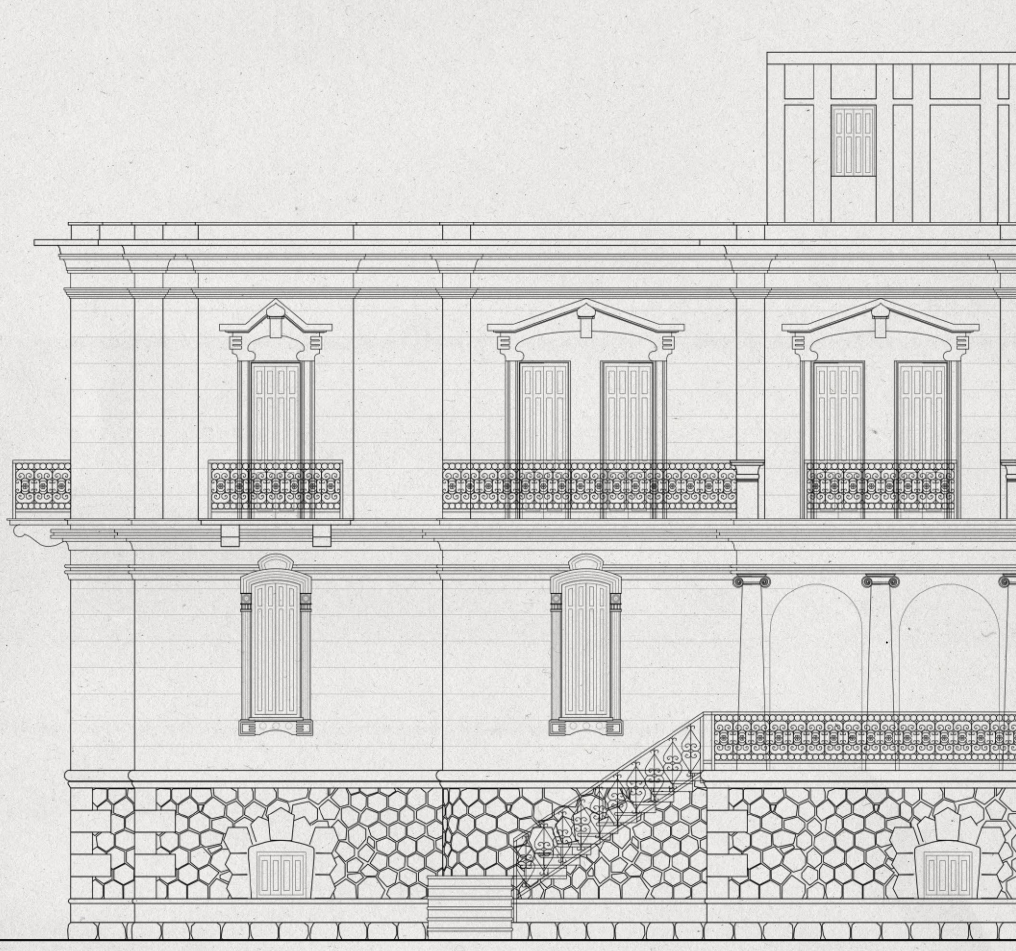
69 Λουκάς, Βασίλειος. *Η Ηγουμενίτσα της δεκαετίας του 1930: όπως την γνώρισα και τη θυμάμαι*. Ηγουμενίτσα, 2002, σελ. 14.

70 Λουκάς, ό.π., σελ. 13-14.

71 Λουκάς, ό.π., σελ. 15-19.

Μέγαρο Π. - κύρια όψη

4.4 η οικία Πιτσούλη: το αρχοντικό, το μέγαρο, η βίλα, το παλάτι

Με τη (σχεδόν άμεση) μεταφορά από την καλύβα στο μέγαρο, περνάμε από την εξασφάλιση της απλής επιβίωσης, στην αφθονία, από τις πιο στοιχειώδεις κατασκευαστικές ικανότητες και δυνατότητες στο μέγιστο όριο της τεχνικής και των υλικών.⁷³

Συνεπώς, συμπεραίνουμε πως η μορφή της κατοικίας είναι αποτέλεσμα επιλογής ανάμεσα στις υπάρχουσες δυνατότητες. Ωστόσο ο άνθρωπος έχει αποδείξει ότι είναι ικανός να ζήσει μέσα σε κάθε είδος κατασκευής, ανεξαρτήτως της μορφής της. Αυτό σημαίνει ότι ο ίδιος σκοπός -η κατοίκηση σε όρια ανεκτά από τον άνθρωπο- μπορεί να επιτευχθεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους και ότι ίσως θα πρέπει να εστιάσουμε στο πώς ή στο γιατί γίνεται κάτι, και όχι στο τι γίνεται.⁷⁴

Θα πρέπει λοιπόν να αναγνωρίσουμε ότι η επιλογή ανέγερσης ενός τέτοιου κτηρίου για τη στέγαση των τεσσάρων αδερφών και των οικογενειών τους επρόκειτο μάλλον για μια στρατηγική κίνηση. Η οικογένεια Π. προσπάθησε να εγκατασταθεί σε ένα νέο τόπο στον οποίο είχε μόλις αγοράσει τη συντριπτική πλειοψηφία των ελεύθερων εκτάσεων και μέρους της παραλίας, δηλαδή του κέντρου των οικονομικών συναλλαγών της μικρής πόλης. Αυτό τους έφερε ταυτόχρονα σε πλεονεκτική αλλά και σε μειονεκτική θέση, καθώς σε μια τόσο ταραγμένη εποχή ο ερχομός μιας ξένης και ισχυρής

73 Rapoport, Amos. *Ανώσυμη Αρχιτεκτονική Και Πολιτιστικοί Παράγοντες. Επιμέλεια Γιώργος Διαμαντής. Μετάφραση Δημήτρης Φιλίππιδης. Αθήνα: ΜΕΛΙΣΣΑ, 2010, σελ. 87.*

74 Rapoport, ό.π., σελ. 87-89.

Αυτό που ουσιαστικά επιτυγχάνει η μεγάλη κλίμακα της κατοικίας είναι η επιβολή του – αρχικά στο φυσικό και έπειτα στο οικιστικό περιβάλλον. Ενώ η καλύβα είχε επιτύχει την απόλυτη ένταξη με το τοπίο και τη φύση, το κτήριο κατά τα πρότυπα της περιαστικής βίλλας που συναντάμε την ίδια εποχή στην Κηφισιά, στέκει μονολιθικά, αγνοώντας τον περιβάλλοντα χώρο. Η μορφή του κτηρίου θα ήταν ίδια, ανεξάρτητα από το που θα τοποθετούνταν.

Εντούτοις, η επιλογή της τοποθέτησης του κτηρίου – εφόσον έχουμε ήδη εξαιρέσει τον παράγοντα της μορφής και δεδομένης της αχανούς έκτασης της ιδιοκτησίας και επομένως του εύρους των επιλογών που υπήρχαν – χρίζει εξέτασης. Είναι χαρακτηριστικό πως η θέση του μεγάρου Π. βρισκόταν σε ένα ύψωμα εκτός των ορίων της πόλης. Η κλίση του εδάφους σε συνδυασμό με το ύψος του, παρείχαν στο κτήριο εποπτεία σε όλη την περιοχή. Αντίστοιχα, το κτήριο ήταν εμφανές από μεγάλη απόσταση, καθώς δεν υπήρχαν γειτνιάζοντά κτίσματα για να εμποδίζουν τη θέα. Αυτό το στοιχείο, σε συνδυασμό με την ασυνήθιστη, για την περιοχή, μορφολογία του συνέβαλλαν στην εδραίωση του κύρους της οικογένειας και του ορισμού του ως τοπόσημο.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι τα μόνα κτίσματα με μεγαλύτερη υψομετρική υπεροχή ήταν αυτά της Γράβας, μεταξύ των οποίων ήταν και το αρχοντικό του Μπίντο Ντούλε, του τοπι-

κού Αγά -και άρα άρχοντα- της πόλης. Τα δύο κυρίαρχα κτήρια της περιοχής βρίσκονταν σε αντιστοιχία μεταξύ τους, με τη βίλλα να προκαλεί ή ίσως να επιθυμεί τη συσχέτιση με το πλούσιο αρχοντικό.

Σε αντίθεση με εκείνο όμως, το μέγαρο εκφράζει μέσω του ρυθμού του την επιλογή της οικογένειας να ενταχθεί στην αστική διαστρωμάτωση του νεοελληνικού κράτους στο οποίο οι μουσουλμανικές κοινότητες αποτελούσαν πλέον μειονότητα. Η μορφολογία του κτηρίου λειτουργούσε ως αναγωγή στο εθνικό κίνημα και στην επικρατούσα τάση υπέρ του εκσυγχρονισμού και της κοσμοπολίτικης αστικής αντίληψης.⁷⁶ Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η επιλογή του εκλεκτικιστικού κελύφους συμβολίζει τη διαδικασία μετασχηματισμού των τοπικών εθνοτήτων σε μια ενιαία και αδιάφευστη ελληνική ταυτότητα. Δεν είναι τυχαίο ότι η περίοδος ανέγερσης του κτηρίου συμπίπτει με την περίοδο πρωθυπουργίας του Ελευθέριου Βενιζέλου, μια περίοδο με ανάλογες τάσεις στην αρχιτεκτονική και την πολεοδομία στον ευρύτερο ελληνικό χώρο.⁷⁷

76 Μαυρίκα, Βιργινία. '«Αρχοντικό Πιτούλη: μια αστική κατοικία του Μεσοπολέμου στην Ηγουμενίτσα». Στο ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι, 699-711. Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019, σελ. 705.

77 Μαυρίκα, ό.π., σελ. 707.

Μια αντίστοιχα χαρακτηριστική αλλαγή στον τρόπο ζωής τους ήταν η αλλαγή του ρουχισμού, με την υιοθέτηση ευρωπαϊκών προτύπων. Πλέον το ρούχο όπως και η κατοικία, παύει να πληροί μόνο λειτουργικό σκοπό και γίνεται σύμβολο μιας συγκεκριμένης αισθητικής και κουλτούρας, προβάλλοντας τις βλέψεις του χρήστη.

συζούν κάτω από την ίδια στέγη, με τις αδερφές τους να ακολουθούν τις οικογένειες των συζύγων τους.⁷⁹ Οι αξίες της συλλογικότητας και της συγγένειας -σε μεγαλύτερο βαθμό από όσο υπολογίζεται σήμερα- έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στην ποιμενική Βλάχικη κοινότητα. Επιπλέον η οικογένεια μαζί με το τσελιγκάτο, συνεχίζουν να στρέφονται γύρω από ένα άτομο που φέρει την ευθύνη για την «διοίκηση» και των δύο. Ο τσέλιγκας αποτελεί την κεφαλή όχι μόνο της οικογένειας, αλλά και όλης της επιχείρησης και αποτελεί έναν ρόλο που βλέπουμε να κληροδοτείται από πατέρα σε γιο. Μάλιστα, βλέπουμε τον ρόλο αυτόν να εξελίσσεται αφού Ο Χρήστος Π. καταλήγει να ασκεί χρέη «διοίκησης» για την ίδια την πόλη.⁸⁰

Τέλος, η σύνδεση με το παρελθόν και την παράδοση γίνεται αισθητή με τον τρόπο που λειτουργεί η ίδια η κατοικία, αφού εξακολουθούν και υπάρχουν χώροι αφιερωμένοι σε χρήσεις συσχετισμένες με την ποιμενική ζωή, πράγμα λογικό αφού η οικογένεια συνεχίζει να δραστηριοποιείται σε αυτό το χώρο. Θα μπορούσαμε ακόμα να πούμε ότι οι κύριες μεταβολές στον τρόπο ζωής έχουν να κάνουν με την έμφαση που δίνεται στην ατομικότητα, μέσω των διαβαθμίσεων στην ιδιωτικότητα των χώρων. Οι αναφορές που επισημαίνουν την ύπαρξη παραδοσιακών επίπλων εντός του συγκεκριμένου κτηρίου τονίζουν ακόμα περισσότερο το μεταβατικό αυτό στάδιο στη ζωή των ενοίκων.

79 Μαυρίκα, ό.π., σελ 706-707.

80 Μαυρίκα, ό.π., σελ 706-707.

Κεφάλαιο 5:

η καλύβα και το μέγαρο

σύγκριση και συμπεράσματα

Όσον αφορά την καλύβα και το μέγαρο – εκ πρώτης όψης δεν φαίνεται να έχουν καμία ομοιότητα, πέρα από το γεγονός ότι εκπροσωπούν δυο συγκεκριμένα είδη κατοικίας, τα οποία απορρέουν από πολύ διαφορετικά κοινωνικά, πολιτισμικά και αξιακά υπόβαθρα. Ίσως η κύρια ομοιότητά τους να είναι το γεγονός ότι αποσκοπούν να εκπληρώσουν μία λειτουργία, και ότι τα δύο το καταφέρνουν με μεγάλη δεξιότητα.

Αυτό που θα είχε νόημα να εξετασθεί είναι το κατά πόσο η μορφή του κάθε κτίσματος και ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται η ζωή μέσα σε αυτό, μας αποκαλύπτουν στοιχεία για τους στόχους που προσπαθεί να επιτελέσει η κάθε κατοικία.

Από τα παραπάνω έχει γίνει σαφές είναι ότι ο σκοπός του μεγάρου Π. είναι κάτι πολύ παραπάνω από την απλή λειτουργία του σπιτιού – δηλαδή το να αποτελέσει καταφύγιο και να παρέχει στέγαση στον χρήστη. Το μέγαρο ταυτίζεται με τον ορισμό του αρχοντικού, ο οποίος, σύμφωνα με τον Δ. Φιλιππίδη, εκφράζει την κοινωνική θέση του χρήστη παρά το ίδιο το κτίσμα. Το αποτέλεσμα είναι ότι σταδιακά, ο τύπος του αρχοντικού παγιώνεται, όπως και το κοινωνικό του αντίκρισμα, ώστε να αντιστοιχεί στις «τυπικά επιβλητικές πολυώροφες οικοδομές με πλούσια εσωτερική και εξωτερική διακόσμηση, όπως έχουμε συνηθίσει να τον αναγνωρίζουμε».¹ Το μέγαρο ενώ διαθέτει απεριόριστη πρόσβαση σε υλικά και τεχνικές, αποσκοπεί να επικοινωνήσει, μέσω της μορφής του, μια ιδέα.

1 Rapoport, Amos. *Ανώδυμη Αρχιτεκτονική Και Πολιτιστικοί Παράγοντες*. Επιμέλεια Γιώργος Διαμαντής. Μετάφραση Δημήτρης Φιλιππίδης. Αθήνα: ΜΕΛΙΣΣΑ, 2010, σελ. 238.

Όσον αφορά το κατώφλι, στην καλύβα η είσοδος γίνεται με απλό και άμεσο τρόπο, αφού το φυσικό περιβάλλον δείχνει να διαχέεται εντός του εσωτερικού. Σε πλήρη αντίθεση, το μέγαρο επιβάλλεται στον χρήστη από την πρώτη στιγμή, μέσω της μνημειακότητας της όψης και έπειτα μέσω της πορείας προς την κεντρική θύρα. Η διαδρομή προς το εσωτερικό του κτηρίου, ανάγεται σε αισθητηριακή εμπειρία μέσω της ανάβασης και της προσπέλασης του «πρόπυλου».

Η καλύβα λειτουργεί ουσιαστικά σαν μια μονόχωρη κατοικία και ως εκ τούτου δε διαθέτει επιμέρους δωμάτια. Ωστόσο θα δούμε ότι όλοι οι επιμέρους χώροι που απαντώνται στην τυπική κατοικία ενυπάρχουν στην ελάχιστη μορφή τους στην κάτοψή της.

Εν προκειμένω δεν υπάρχει ξεχωριστός χώρος εισόδου ή χολ το οποίο να υποδέχεται τον χρήστη και να λειτουργεί ως μετάβαση μεταξύ του έξω και του μέσα. Υπάρχει η υποβολή σύμφωνα με την οποία ο χρήστης πρέπει να βγάλει τη βρώμικη κάπα και παπούτσια από επάνω του πριν προχωρήσει προς την «κόγχη» δηλαδή τον χώρο γύρω από την εστία.

Το μέγαρο σε αυτή την περίπτωση, προσφέρει στον χρήστη ένα μεγάλο χώρο για να γίνει αυτή η μετάβαση, ταυτόχρονα με την επιλογή να προχωρήσει προς τους δημόσιους χώρους διημέρευσης ή στα υπνοδωμάτια, χωρίς απαραίτητα να γίνει αντιληπτός από τους υπόλοιπους

Ένα άλλο επιχείρημα θα υποστήριζε ότι αυτός ο διυισμός έχει να κάνει με την ιδιωτικότητα και όχι την αυτοπροβολή. Ωστόσο η αντίληψη για την ιδιωτικότητα επηρεάζεται από την αντίστοιχη σχετικά με την προσωπική αξία και την κοινωνική θέση του ατόμου.

Συγκεκριμένα, στο μέγαρο αυτός ο διυισμός υπάρχει στον χώρο της τραπεζαρίας, με το επίσημο δωμάτιο να βρίσκεται στο ανώγι, εξοπλισμένο με ευρωπαϊκού τύπου έπιπλα ενώ ο χώρος φαγητού της οικογένειας τοποθετείται στο κατώγι, κοντά στον χώρο της κουζίνας και λογικά αποτελείτο από λιγότερο εξεζητημένο εξοπλισμό.

Στην καλύβα η «κουζίνα» είναι ίσως ο μοναδικός χώρος που ορίζεται αποκλειστικά από την γυναίκα και από τον οποίο εξαιρούνται ολοκληρωτικά τα αρσενικά του σπιτιού. Αυτό βέβαια μπορεί να λειτουργήσει αντίστροφα, με την υπόνοια ότι η κουζίνα είναι ο μόνος χώρος στον οποίο μπορούν να κυκλοφορήσουν οι γυναίκες της οικογένειας. Από την ανάλυση προκύπτει ότι για την παρασκευή του φαγητού υπάρχουν δύο εστίες που διαμορφώνουν δύο χώρους, έναν «κύριο» εξωτερικό και έναν «δευτερεύοντα» εσωτερικό.

Το ίδιο μοντέλο διατηρείται και στο μέγαρο με τις κουζίνες να διαμοιράζονται μεταξύ του κατώτερου επιπέδου -κατώγι- και των υποστατικών πίσω από το μεγάλο σπίτι. Και σε αυτή την περίπτωση ο κύριος χώρος παρασκευής φαγητού

αντικρούει αυτές τις αντιλήψεις και τοποθετεί αποχωρητήριο εντός της κατοικίας, πράγμα πρωτοποριακό για τα χριστιανικά σπίτια της εποχής. Επίσης αξιοσημείωτη είναι η διάταξη του αποχωρητηρίου σε σχέση με το «λουτρό» και η δημιουργία μιας «ζώνης» κοινών λειτουργιών. Αυτό πιθανά να αντισταθμίζεται από το ότι η ζώνη αυτή τοποθετείται εντός του χώρου της κουζίνας, αλλά δεν μπορούμε να αξιολογήσουμε αυτή την απόφαση χωρίς περαιτέρω στοιχεία.

Δεδομένων των τακτικών μετακινήσεων είναι προφανές ότι οι αποθηκευτικοί χώροι ενυπάρχουν εντός της καλύβας και έχουν μεγάλη σημασία. Η διαρρύθμιση του εσωτερικού και η οργάνωση του οικιακού εξοπλισμού γινόταν με κατάλληλο τρόπο ώστε να διευκολύνει αυτόν τον τρόπο ζωής αλλά και να αντικατοπτρίζεται η μεταβλητότητα ή η προσαρμοστικότητα αυτού του τύπου κατοικίας.

Στο μέγαρο οι κύριοι χώροι αποθήκευσης χωροθετούνται είτε στο κατώγι ή στο βοηθητικό δωμάτιο του δώματος. Εκτός αυτού, ο οικιακός εξοπλισμός αποκτά την τάση να προβάλλεται μέσα σε περίτεχνα έπιπλα και ράφια, ενώ ο ρουχισμός τοποθετείται σε κασέλες και ίσως ντουλάπες.

Το μοντέλο κατοίκησης που υποστηρίζει η καλύβα, η άμεση σχέση της με τον περιβάλλοντα χώρο σε συνδυασμό με την έλλειψη ανοιγμάτων στην όψη της επιβάλλουν την εξωστρέφειά της,

χώρισμα. Εν αντιθέσει, η κάτοψη του μεγάρου οργανώνεται σε δωμάτια με παχείς ενδιάμεσους τοίχους, χωρίς όμως αυτοί να λειτουργούν απαγορευτικά για τους ενοίκους, ενώ η θέση της γυναίκας αλλάζει αρκετά, καθώς τα θηλυκά τέκνα αποκτούν πρόσβαση σε ισάξια εκπαίδευση με αυτή των αγοριών.

Ύστερα από αυτή την ανάλυση διακρίνουμε ότι η ειδοποιός διαφορά μεταξύ αυτών που προβάλλουν τα δυο κελύφη είναι η μεταστροφή από την έμφαση στην συλλογική ζωή προς την ατομικότητα. Χωρίς την απόλυτη ανάγκη της κοινότητας για να επιβιώσει, ο άνθρωπος στρέφεται περισσότερο προς τον εαυτό του, γεγονός που βλέπουμε να εντείνεται όλο και περισσότερο ακόμα και στη σύγχρονη εποχή.

Τελικώς συμπεραίνουμε πως το ίδιο το κέλυφος προβάλλει αξίες που επηρεάζουν τη ζωή μέσα σε αυτό. Στην ασκητική ζωή ειδικά, οι αξίες αυτές παρουσιάζονται πιο αυστηρές και ίσως να κατευθύνουν περισσότερο τη ζωή των ενοίκων από ότι το αυστηρότερο μορφολογικά κέλυφος του μεγάρου.

Επίλογος

Δεδομένων των συνθηκών που επέβαλε η πανδημία του κορωνοϊού, δυσχεραίνοντας την εύρεση βιβλιογραφίας, δόθηκε περισσότερη έμφαση στην αξιοποίηση του πρωτογενούς υλικού και στην αποτύπωσή του στα αρχιτεκτονικά σχέδια.

Το πρώτο μέρος της ανάλυσης επιχείρησε να αποσαφηνίσει κάποιες βασικές έννοιες, όπως το τι είναι Βλάχος, τον ορισμό των βασικών χαρακτηριστικών της Βλάχικης κοινότητας και της ημινομαδικής κτηνοτροφίας, κατά την Οθωμανική Αυτοκρατορία και την περίοδο αμέσως μετά την απελευθέρωση των βορείων διαμερισμάτων κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Επεξηγήθηκε θεσμός του τσελιγκάτου και η λειτουργία του ως βιοτεχνικού συνεταιρισμού σύμφωνα με τον οποίο οι οικογενειακές μονάδες που το αποτελούν, οργανώνονται υπό μία κεφαλή. Παράλληλα, εξιστορούνται οι απαρχές της οικογένειας Π. και γίνεται μια ιχνηλάτηση της κινητικότητάς της από την Αλβανία στο Θεσπρωτικό χώρο.

Στη συνέχεια εξετάστηκε ο τρόπος ζωής στα Βλάχικα κονάκια, ξεκινώντας με τις μεθόδους κατασκευής της κυκλικής κλαδόπλεχτης καλύβας στην οποία δόθηκε έμφαση καθώς αναγνωρίστηκε ως ο κυριότερος και συνηθέστερος τύπος που απαντάται στην περιοχή. Η κατασκευή ξεκινά με τον πρωτεύοντα και δευτερεύοντα σκελετό και ολοκληρώνεται με την πλήρωσή (ή πλέξη) του και την διαμόρφωσή του εσωτερικού. Στη

περιοχής της επαρχίας, στην οποία τελικά εγκαταστάθηκε και εδραιώθηκε η οικογένεια Πιτούλη, γεγονός που λειτούργησε καθοριστικά στην μετέπειτα πορεία των μελών της, αφού ολοκληρώνεται η διαδικασία αστικοποίησης και εκσυγχρονισμού του τρόπου ζωής τους. Αυτό επετεύχθη με την αλλαγή τόπου κατοικίας, ένδυσης, και της κατάλληλης κατάρτισης αλλά κυρίως με την κατασκευή μιας νέα κατοικίας η οποία προβάλλει αυτή την μεταστροφή.

Η οικία Π. αναγνωρίστηκε ως ένα περιιαστικό μέγαρο, ή βίλλα, με εμφανείς εκλεκτικιστικές αναφορές στη διάταξη και τον εξωτερικό διάκοσμο. Έγινε μια εκτεταμένη μελέτη του εσωτερικού σύμφωνα με την επιτόπια καταγραφή και τις μαρτυρίες των ενοίκων. Ακολούθησε η περιγραφή του οικιστικού συνόλου και της κοινωνίας της Ηγουμενίτσας του '30 που αποτελούσε ένα μωσαϊκό θρησκειών, πολιτισμών και των αντίστοιχων κατοικιών, οι οποίες συνέθεταν ένα περιβάλλον το οποίο αντιπαραβλήθηκε με το δυτικά επηρεασμένο μέγαρο Π.

Σε αυτό το σημείο εξετάστηκε το μοντέλο κατοίκησης εντός του μεγάρου μέσω των χώρων φαγητού, διημέρευσης, αποθήκευσης, ύπνου και των υγρών χώρων σε αντιστοιχία με την ανάλυση που έγινε στην καλύβα. Ωστόσο, λόγω του περιορισμένου υλικού γύρω από το θέμα, η ανάλυση επετεύχθη με

πόλης και τον ορισμό του ως τοπόσημο της περιοχής.

Έπειτα ακολούθησε μια συγκριτική μελέτη, μεταξύ των δύο κατοικιών μέσω της ανάλυσης των επιμέρους χώρων που αναφέρθηκαν παραπάνω, αλλά και με έμφαση σε κάποια δευτερεύοντα στοιχεία, όπως είναι ο τρόπος με τον οποίο γινόταν η είσοδος στις δύο κατοικίες, η ένταξη και η σχέση τους με τον περιβάλλοντα χώρο και τέλος, του τι ιδανικά πρόβαλλε η κάθε μία.

Η καλύβα, αποτελεί κατασκευή απόλυτα ενταγμένη στο φυσικό περιβάλλον, φτιαγμένη από τις διαθέσιμες πρώτες ύλες. Παράλληλα, ο τρόπος κατοίκησής της είναι συνυφασμένος με την ζωή στη φύση και έχει χαρακτήρα παροδικό, στοιχείο του τότε ημινομαδισμού της βλάχικης κοινότητας.

Αντίθετα το μέγαρο Π., αποτελεί στοιχείο μιας πρώιμης μορφής αστικοποίησης στο Θεσπρωτικό χώρο, διαδικασία που παρατηρείται συγχρόνως και σε άλλα σημεία της ελληνικής επικράτειας. Εντάσσεται αντιπαραβαλλόμενο στο φυσικό περιβάλλον, με χαρακτηριστικά αστικής πλέον κατοίκησης. Το νέο αυτό “ένδυμα”, υιοθετεί εν μέρει τα ευρωπαϊκά πρότυπα, συνδυάζοντάς τα με τον μέχρι τότε τρόπο ζωής και προσφέροντας περισσότερη άνεση αλλά και ιδιωτικότητα. Η οικία Π. σηματοδοτεί την μετάβαση σε έναν

τον ιδιοκτήτη αλλά και από τον ίδιο τον αρχιτέκτονα (αν υπήρχε). Θα ήταν λογικό να συμπεράνουμε ότι ακόμα και αν υπήρχε η επιλογή κατασκευής ενός μοντέρνου κτηρίου, δε θα ήταν αποδεκτή από τους ιδιοκτήτες. Η μοντέρνα κουλτούρα δεν είχε ακόμα αφομοιωθεί από τον ντόπιο πληθυσμό και το λιτό λεξιλόγιο του μοντερνισμού, δε θα μπορούσε να αποδώσει τα ίδια ιδανικά με το εκλεκτικιστικό κτήριο. Για να γίνει όμως μια τέτοια διαπίστωση απαιτείται μια πιο ευρεία ανάγνωση της αρχιτεκτονικής του τόπου, η οποία λόγω των περιορισμών που προαναφέρθηκαν, δεν ήταν δυνατή.

Εντούτοις, η παραπάνω ανάλυση θέλησε να απαντήσει καταρχάς σε κάποια βασικά ερευνητικά ερωτήματα σχετικά με την κατοικία και να αποσαφηνίσει τις δυνάμεις που οδήγησαν στην κατασκευή αυτού του τόσο ιδιαίτερου αρχιτεκτονήματος και την ένταξή του σε ένα τελείως ξένο προς αυτό περιβάλλον. Να ρίξει φως σε μια ανεξερεύνητη πτυχή της ιστορίας και των συνθηκών διαβίωσης στην περιοχή της Θεσπρωτίας αμέσως πριν το ξέσπασμα του πολέμου, κατανοώντας τις ελλείψεις που υπάρχουν όσον αφορά τις καταγραφές αυτής της περιόδου.

Συγκεκριμένα, έγινε μία προσπάθεια να αποκαλυφθεί ένα κομμάτι της ιστορίας της πόλης της Ηγουμενίτσας, τα ίχνη της οποίας έχουν χαθεί κάτω από το σύγχρονο αστικό

Βιβλιογραφία

Βιβλία:

Amos, Rapoport. Ανώνυμη Αρχιτεκτονική Και Πολιτιστικοί Παράγοντες. Επιμέλεια Γιώργος Διαμαντής. Μετάφραση Δημήτρης Φιλιππίδης. Αθήνα: ΜΕΛΙΣΣΑ, 2010.

Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Κατούνες, Γενιές, Κοινότητα: Η Περίπτωση Της Μηλέας (Πρ. Κωστάνας) Φιλιατών Θεσπρωτίας'. Στο Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη Της Ηπείρου, επιμέλεια Δημήτρης Ρόκος, II:149-83. Αθήνα: Α.Α. Λιβάνη, 2007.

'Οι Βλάχες του Μετζιτιέ. Οικονομία, κοινωνία και κοινωνικό φύλο σε μια κοινότητα του Πωγωνίου (Ηπειρος)'. Στο Οικογένεια, Συγγένεια και Γάμος στην Νεότερη Ελλάδα: Εθνοκοινωνιολογική Προσέγγιση, 321-41. Αθήνα: Ηρόδοτος, 2014.

Οι Βλάχοι του Μετζιτιέ και η ειρωνεία της ιστορίας: Μια εθνογραφία του μη προβλέψιμου. Αθήνα: Εκδόσεις Δωδώνη, 2009.

Αρτινός, Αποστόλης. Η ελάχιστη δομή: Σκηνές της καλύβας. Αθήνα: ΚΡΙΤΙΚΗ, 2014.

Γκότοβος, Αθανάσιος. 'Τσαμουριά': Ταυτότητες στην κατοχική Θεσπρωτία και ο ρόλος της μουσουλμανικής μειονότητας. Ιστορική Μνήμη 22. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις, 2014.

Εξάρχος, Γιώργης. Αυτοί είναι οι Βλάχοι. Αθήνα: Εκδόσεις Γαβριηλίδης, 1994.

Κοσμάς, Νίκος. Το Ηπειρώτικο Λαϊκό Σπίτι. Ιωάννινα: Δωδώνη, 1998.

Λουκάς, Βασίλειος. Η Ηγουμενίτσα της δεκαετίας του 1930: όπως την γνώρισα και τη θυμάμαι. Ηγουμενίτσα, 2002.

Νιτσιάκος, Βασίλης. 'Η Εξέλιξη της Ημινομαδικής Κτηνοτροφικής Κοινότητας στα Πλαίσια των Εθνικών Αγροτικών Σχέσεων: Το Παράδειγμα της Αετομηλίσσας'. *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τχ. 28 (1987): 261–84.

Τσιαμήτρος, Γιάννης. 'Έθιμα, Ζωή και Διατροφή των Βλάχων'. 2017 2009.

Ψυχογιός, Δημήτρης, και Γεωργία Παπαπέτρου. 'Οι μετακινήσεις των νομάδων κτηνοτρόφων'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 53 (1984): 3–23.

Πρακτικά Συνεδρίων:

Papageorgiou, Fouli. 'Pastoral Architecture in Europe: Lessons Learnt from Tradition'. Στο *Celebrating Pastoral Life. Heritage and Economic Development*, 108–20. Athens: PRISMA Centre for Development Studies, 2014.

Vryza, Eleni. 'The Vlahoi Linguistic and Ethnic Minority in the Balkans'. Omaha, NE: University of Nebraska at Omaha, 2005.

Αλεξάκης, Ελευθέριος. 'Η Οργάνωση Του Χώρου Στους Κτηνοτρόφους: Οι Κατούνες'. Στο *Εισήγηση Στους Φοιτητές Του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Λαογραφίας Του Τμήματος Φιλοσοφίας Του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών*. Αθήνα: Σπουδαστήριο Λαογραφίας Ε.Κ.Π.Α., 2015.

<https://enlogois.gr/proposals/eleftherios-alexakis-katounes>.

Μαμαλούκος, Σταύρος. 'Η αρχιτεκτονική στη Θεσπρωτία από τα μέσα του 18ου ως τα μέσα του 20ού αιώνα'. Στο *ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι*, 659–80. Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019.

Μαυρίκα, Βιργινία. 'Αρχοντικό Πιτούλη: μια αστική κατοικία του Μεσοπολέμου στην Ηγουμενίτσα'. Στο *ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι*, 699–711. Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019.

/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%02.pdf

Καραλή, Κωνσταντίνα. 'Τα Σαρακατσάνικα Καλύβια'. Παρουσίαση εργασίας εξαμήνου, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2006, <https://blogs.sch.gr/foniko/files/2014/04/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B5%CF%85%CE%AE-%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CF%84%CF%83%CE%AC%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CF%82-%CE%BACE%B1%CE%BB%CF%8D%CE%B2%CE%B1%CF%823.pdf>

Κουκούδης, Αστέρης. 'Σαρακατσαναίοι και Βλάχοι: ομοιότητες και διαφορές'. Οι Βλάχοι.gr (blog), Μάρτιος 2007. <https://oivlaxoi.gr/sarakatsanaioi-kai-vlaxoi-omoiotites-kai-diafores>.

'Λόγια Αρχιτεκτονική - Νεοκλασικισμός, Ημερομηνία πρόσβασης 29 Ιανουάριος 2021. <https://docplayer.gr/1827905-Logia-arhitektoniki-neoklasikisuos.html>.

'Νεοκλασική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα. βασική τυπολογία, μορφολογία και κατασκευαστικές λογικές'. Ημερομηνία πρόσβασης 29 Ιανουάριος 2021. <https://docplayer.gr/2757493-Neoklasiki-arhitektoniki-stin-ellada-vasiki-typologia-morfologia-kai-kataskeyastikes-logikes.html>.

Τσούτσας, Δημήτριος. 'Η ζωή των αρβανιτόβλαχων της Όθρυος (μια μαρτυρία του 1851)'. Blog. Βλάχοι: ΙΣΤΟΡΙΑ - ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ - ΕΘΙΜΑ - ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ (blog), 2006. <https://www.almyros.vlahoi.net/arvanitovlachs.htm>.

Χουλιάρης, Ιωάννης, και Γεωργία Πλιάκου, επιμ. 'Ηγουμενίτσα: Ανακαλύπτω την πόλη μου: Το Αρχοντικό Πιπούλη'. Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2018. http://igoumenitsamuseum.gr/images/text_files/132207017259c66e63cfb927.18920901.pdf.

πηγές εικόνων

εξώφυλλο: «η καλύβα και το μέγαρο», προϊόν προσωπικής εργασίας

εισαγωγή

εικόνα σελ. 13, «10+1 πράγματα που θα χρειαστείτε για μια ερευνητική εργασία», προσωπικό αρχείο Αθηνά Αποστόλου

κεφάλαιο 1 : η ζωή στα κονάκια

εικόνα σελ. 19, «στο δρόμο για τα χειμαδιά»

πηγή: Μπάλαφας, Κ. (2013). Ήπειρος. Αθήνα, Εκδόσεις Ποταμός. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.costasbalafas.gr/ipeiros/> τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

χάρτης σελ. 21, «ελληνικές και βαλκανικές επιρροές στα Βαλκάνια», προϊόν προσωπικής εργασίας

εικόνα σελ. 23, «Βλάχικη οικογένεια στην πεδιάδα της Παραμυθιάς το 1913, στο δρόμο από τα χειμαδιά προς τα καλοκαιρινά κονάκια», φωτογραφία Fred Boissonnas

πηγή: Forsén, Björn & Galanidou, Nena. (2016). Reading the Human Imprint on the Thesprotian Landscape: A Diachronic Perspective. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: https://www.researchgate.net/figure/Vlach-family-in-1913-on-their-way-to-summer-pastures-In-the-background-the-Liminari-hill_fig4_303767492 τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

εικόνα σελ. 27, «στο διάβα»

πηγή: Μπάλαφας, Κ. (2013). Ήπειρος. Αθήνα, Εκδόσεις Ποταμός. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.costasbalafas.gr/ipeiros/> τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

εικόνα σελ. 29, «βοσκοί»

εικόνα σελ.41, «Τα τέσσερα αδέρφια στη Φιλιππιάδα το 1910-12 κατά τους Βαλκανικούς πολέμους»

πηγή: Μαυρίκα Βιργινία. '«Αρχοντικό Πιτούλη: μια αστική κατοικία του Μεσοπολέμου στην Ηγουμενίτσα»'. Στο ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι, 699–711. Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019. Σελ. 700

εικόνα σελ. 41, «Τα αδέρφια Π. με τις γυναίκες τους (οι γυναίκες των τσελιγκάδων είχαν ψηλά καπέλα από ασήμι και δέρμα, τα οποία φορούσαν λοξά για να ξεχωρίζουν»

πηγή: Μαρνέλη- Πιτούλη, Πόπη. Η πολιτεία και ο δημιουργός της. Αθήνα: Δωδώνη, 1986. Σελ. 25

εικόνα σελ. 41, «Η οικογένεια Π. στη Φιλιππιάδα το 1910-12 με τον ελληνικό στρατό», αρχείο οικογένειας Πιτούλη

κεφάλαιο 2 : η καλύβα

εικόνα σελ. 45, «κλαδόπλεχτη καλύβα σε χωριό της Ηπείρου»

πηγή: 1946, How the destitute peasant lives in the village of Tambakomilos, Epirus, which has been destroyed by the Germans. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://search.archives.un.org/greece-how-destitute-peasant-lives-in-village-of-tambakomilos-epirus-which-has-been-destroyed-by-germans> τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

σκίτσο σελ. 47, «σχεδιαστική απεικόνιση κονακίου», προϊόν προσωπικής εργασίας

σκίτσο σελ. 51, «κατασκευή πρωτεύοντα σκελετού κυκλικής καλύβας», προϊόν προσωπικής εργασίας

εικόνα σελ. 53, «το "δέσιμο" της καλύβας»

πηγή: Χατζημιχάλη, Αγγελική. Σαρακατσάνοι. τ. ΙΙ. Αθήνα: Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, 2010. Σελ. 253

σκίτσο σελ. 61, «τομή κυκλικής καλύβας», προϊόν προσωπικής εργασίας

εικόνα σελ. 63, «κλαδόπλεχτη "τετράγωνη" καλύβα»

πηγή: Τλούπας, Τ. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://mikripatrida.blogspot.com/2012/10/blog-post_9013.html τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

σκίτσο σελ. 65, «σχεδιαστική απεικόνιση κατασκευής της ορθογώνιας καλύβας με δίρριχτη στέγη», προϊόν προσωπικής εργασίας

σκίτσο σελ. 67, «σχεδιαστική απεικόνιση κατασκευής τέντας», προϊόν προσωπικής εργασίας

εικόνα σελ. 67, «μεταφορά τέντας σε μουλάρι»

πηγή: Williams, M. O., 1930, "New Greece, the centenarian forges ahead", National Geographic. Δεκέμβριος., σελ.59. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: https://issuu.com/soulatsas/docs/national_geographic_1930-12 τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

εικόνα σελ. 69, «οι καφέ τέντες των Αρουμάνων νομάδων, 1929»

πηγή: Bernatzik, H. 1929, "Brown tents used by the Aromanian nomads". Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.albanianphotography.net/bernatzik/> τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

εικόνα σελ. 69, «καταυλισμός Βλάχων νομάδων κοντά στη Darha, 1929»

πηγή: Bernatzik, H. 1929, "Campsite of Aromanian [Vlach] nomads near Dardha". Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.albanianphotography.net/bernatzik/> τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

σκίτσο σελ. 71, «κάτοψη κυκλικής καλύβας», προϊόν προσωπικής εργασίας

εικόνα σελ. 87, «η εστία συγκεντρώνει γύρω της την οικογενειακή ζωή»

πηγή: Μπάλαφας, Κ. (2013). Ήπειρος. Αθήνα, Εκδόσεις Ποταμός. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.costasbalafas.gr/ipeiros/> τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

στίχο σελ. 95, «κάτοψη κυκλικής καλύβας – ο ύπνος», προϊόν προσωπικής εργασίας

εικόνα σελ. 97, «Βλάχικος καταυλισμός στο Νέγρι της Ηπείρου»

πηγή: Τλούπας, Τ. 1978, «Πρωινό στου Νέγρι».

Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://takis.tloupas.gr/cPath/1_28_29/PORTFOLIO%CE%A6%CF%8D%CF%83%CE%B7%CE%92%CE%BF%CF%85%CE%BD%EF%BF%BD.html τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

κεφάλαιο 3 : μετάβαση - εγκατάσταση στην ηγουμενίτσα

εικόνα σελ. 99, «άποψη της Ηγουμενίτσας του '25», αρχείο Μιχάλη Πασιάκου

Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://labastia.blogspot.com/2014/11/1925.html> τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

εικόνα σελ. 101, «στο βουνό»

πηγή: Τλούπας, Τ. 1978, «Αγωγιάτης στον Όλυμπο».

Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://takis.tloupas.gr/cPath/1_28_29/PORTFOLIO%CE%A6%CF%8D%CF%83%CE%B7%CE%92%CE%BF%CF%85%CE%BD%EF%BF%BD.html τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

εικόνα σελ. 107, «άποψη της Ηγουμενίτσας»

πηγή: Βαφειαδάκης, Γ. 1931, «Ηγουμενίτσα».

Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://archives.elia.org.gr:8080/LSelia/images_View/L283.088.JPG τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

εικόνα σελ. 115, «η καμένη Ηγουμενίτσα, Ιανουάριος του 1945»,
πηγή: Μπρέστας Ν. 1945,
Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://labastia.blogspot.com/2017/10/blog-post_3.html
τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

εικόνα σελ. 115, «η καμένη Ηγουμενίτσα, Ιανουάριος του 1945»,
πηγή: Μπαλάφας Κ.. 1945,
Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://labastia.blogspot.com/2017/10/blog-post_3.html
τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

εικόνα σελ. 115, «τα Πλατάνια» , η κύρια είσοδος της πόλης»
πηγή: Μελετζής Σ.. 1937, φωτογραφικό αρχείο Α΄ Δημοτικού Σχολείου
Ηγουμενίτσας

εικόνα σελ. 117, «ο Χρήστος Πιτούλης τη χρονιά που αγόρασε την
Ηγουμενίτσα, 1924»
πηγή: Μαρνέλη- Πιτούλη, Πόπη. Η πολιτεία και ο δημιουργός της.
Αθήνα: Δωδώνη, 1986. Σελ. 16

εικόνα σελ. 117, «η Οικοκυρική σχολή - η πρώτη κατοικία της οικογένειας
Π. στην Ηγουμενίτσα το 1925» πηγή: Χουλιάρας, Ι. και Πλιάκου Γ. επιμ.
‘Ηγουμενίτσα: Ανακαλύπτω την πόλη μου: Το Αρχοντικό Πιτούλη’. Υπουργείο
Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορία Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, 2018.
http://igoumenitsamuseum.gr/images/text_files/132207017259c66e63cfb927.18920901.pdf.

εικόνα σελ. 123, «το μέγαρο Πιτούλη - Σεπτέμβρης 1977»
πηγή: Χουλιάρας, Ι. και Πλιάκου Γ. επιμ. ‘Ηγουμενίτσα: Ανακαλύπτω
την πόλη μου: Το Αρχοντικό Πιτούλη’. Υπουργείο Πολιτισμού και
Αθλητισμού, Εφορία Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, 2018.
http://igoumenitsamuseum.gr/images/text_files/132207017259c66e63cfb927.18920901.pdf.

σχέδιο σελ. 135, «κάτοψη οικίας Πιτούλη», προϊόν προσωπικής εργασίας

εικόνα σελ. 137, «νοτιοδυτική όψη της οικίας Πιτούλη», αρχείο οικογένειας Πιτούλη

εικόνα σελ. 139, «η βεράντα της κύριας όψης του μεγάρου Π.»
πηγή: Μαυρίκα Βιργινία. '«Αρχοντικό Πιτούλη: μια αστική κατοικία του Μεσοπολέμου στην Ηγουμενίτσα». Στο ΘΕΣΠΡΩΤΙΑ Ι, 699–711.
Γιάννενα: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας, 2019. Σελ. 703

εικόνα σελ. 141, «πλαϊνή όψη μεγάρου Π., φαίνεται η είσοδος προς το κατώγι και τμήμα της μπροστινής βεράντας» πηγή: Μαρνέλη-Πιτούλη, Πόπη. Η πολιτεία και ο δημιουργός της. Αθήνα: Δωδώνη, 1986. Σελ. 96

σχέδιο σελ. 144-145, «μέγαρο Π. – κάτοψη κατωγιού», προϊόν προσωπικής εργασίας

σχέδιο σελ. 148-149, «μέγαρο Π. – κάτοψη ανωγιού», προϊόν προσωπικής εργασίας

σχέδιο σελ. 150-151, «μέγαρο Π. – κάτοψη ορόφου», προϊόν προσωπικής εργασίας

σχέδιο σελ. 152-153, «μέγαρο Π. – κάτοψη δώματος», προϊόν προσωπικής εργασίας

αεροφωτογραφία σελ. 159, «το μέγαρο Π. στον σημερινό αστικό ιστό της Ηγουμενίτσας»
πηγή: Google maps

σχέδιο σελ. 160-161, «η μεγάλη αυλή – αποσπάσματα από την αυτοβιογραφία της ΠΜΠ επάνω σε τοπογραφικό του μεγάρου Π.», πηγή: πολεοδομικό σχέδιο Ηγουμενίτσας 1953, αρχείο Δήμου Ηγουμενίτσας

σχέδιο σελ. 193, «μέγαρο Π. - εγκάρσια τομή», προϊόν προσωπικής εργασίας

εικόνα σελ. 197, «άποψη της Ηγουμενίτσας 1956»,

πηγή: αρχείο Μιχάλη Πασιάκου

Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://labastia.blogspot.com/2018/01/1956.html>

τελευταία επίσκεψη στις (08/02/21)

κεφάλαιο 5 : η καλύβα και το μέγαρο

σχέδιο σελ. 203: «η καλύβα και το μέγαρο», προϊόν προσωπικής εργασίας

σχέδιο σελ. 193, «κάτοψη καλύβας και μεγάρου υπό την ίδια κλίμακα», προϊόν προσωπικής εργασίας

